Sprawa polska w opinii Europy

Ankieta międzynarodowa
zebrana staraniem
Redakcyi „Krytyki".

KRAKÓW
NAKŁAD I WŁASNOŚĆ KSIĘGARNI
L. ZWOLIŃSKIEGO I SPÓŁKI - MCM.

DRUKARNIA NARODOWA W KRAKOWIE.

KRYTYKA

MIESIĘCZNIK
SPOŁECZNO-LITERACKI

WYCHODZI W KRAKOWIE Z DNIEM 1-YM KAŻDEGO MIESIĄCA W OBJĘTOŚCI 3—4 ARKUSZY DRUKU

KRYTYKA JEST ORGANEM POSTĘPOWEJ I NIEZALEŻNEJ MYŚLI POLSKIEJ

W PRZECIĄGU UBIEGŁEGO ROKU UMIEŚCILI W »KRYTYCE« SWOJE UTWORY: FELDMANN, DASZYŃSKI, MALW. POSNER-GARFEINOWA, JEDLICZ, Dr MASSONIUS, NIEMOJEWSKI, NOWICKI, ORKAN, REYMONT, STEN, TETMAJER, Dr WINIARSKI, Dr WINKOWSKI, WYSPIAŃSKI, ŻUŁAWSKI I WIELU INNYCH

PRENUMERATA WYNOSI:

		W KRAJU	ZAGRANICĄ
KWARTALNIE	ZŁR.	1·25	1·50
PÓŁROCZNIE	»	2·50	3·—
ROCZNIE - - -	»	5·—	6·—

REDAKCYA i ADMINISTRACYA:
KRAKÓW, UL. SŁAWKOWSKA 26, II. P.

Sprawa polska w opinii Europy

Ankieta międzynarodowa
zebrana staraniem
Redakcyi „Krytyki“

KRAKÓW
NAKŁAD I WŁASNOŚĆ KSIĘGARNI
L. ZWOLIŃSKIEGO I SPÓŁKI - MCM.

Z Drukarni Narodowej w Krakowie.

TREŚĆ:

ANKIETA MIĘDZYNARODOWA O SPRAWIE POLSKIEJ.

Przypomnieć sprawę polską opinji Zachodu, poznać o ile w osobach swych najcelniejszych przedstawicieli obznajmiony jest z położeniem narodowem i społecznem Polski, przekonać się, co o tem położeniu sądzi i jakie na przyszłość stawia horoskopy — oto cel naszej ankiety, którą teraz czytelnikom przedkładamy.

Zwróciliśmy się do pięciuset prawie wybitnych osobistości przeważnie w dziedzinie publicystyki, literatury, nauk historycznych i społecznych, a więc do tych, którzy najwięcej wpływać mogą na opinię swych krajów. Rozesłaliśmy do nich kwestyonaryusz, poniżej zamieszczony, w którym staraliśmy się kłaść nacisk nie na sprawę polską samą w sobie, w stosunku do Polaków, ale raczej na węzły łączące tę sprawę z życiem Zachodniej Europy.

Kwestyonaryusz opiewał:

Kraków (Galicya) ul Sławkowska 26.

Szanowny Panie,

Kongres pokojowy w Hadze z inicyatywy rządu rosyjskiego zwołany ściągnął na siebie powszechną uwagę. Ale z obrad kongresu usunięto starannie wszelkie sprawy, które zdaniem mocarstw obradujących nie dojrzały jeszcze do pokojowego załatwienia. Do tych należały np. kwestya armeńska, macedońska, wschodnio-azyatycka i wreszcie kwestya polska. Kwestya ta, która przed 30 zaledwie laty nie schodziła ze stołu dyplomacyi, dzisiaj na pozór wydaje się kwestyą zupełnie martwą.

Wiek XIX, który u swego schyłku przyniósł najdrobniejszym ludom ich zjednoczenie polityczne i wolność, pozbawił naród polski nietylko niepodległości, ale i zasadniczych swobód, niezbędnych dla rozwoju sił naturalnych. Wystarczy przypomnieć, że w czterech piątych Polski rząd rosyjski i niemiecki tępią język narodowy: mowa polska wygnana jest z urzędów, z sądów i nawet ze szkół ludowych. Prasa narażona jest na szykany i prześladowania wszelkiego rodzaju.

Mimo to, udział Polski w umysłowym i społecznym postępie Europy nie zmniejsza się, ale raczej wzmaga nieustannie. Sztuka i literatura polska jest coraz więcej znana i ceniona za granicą; w kraju ruch demokratyczny ogarnia coraz szersze warstwy narodu i staje się potęgą, która się odbija we wszystkich dziedzinach umysłowego i politycznego życia.

Milczenia, którem Zachód otacza sprawy polskie, nie można więc przypisać brakowi żywotności i patryotyzmu narodu polskiego.

Redakcya „*Krytyki*“, organu postępowej i niepodległej myśli polskiej, uważa więc za swój obowiązek zwrócić się do wybitnych przedstawicieli literatury, nauki, sztuki i polityki z następującemi pytaniami:

1. Czy cywilizacya polska jest obojętna lub też nie dla postępu Europy Zachodniej.

2. Czy w dzisiejszych warunkach możliwy jest rozwój prawidłowy narodu polskiego i jak sądzić należy politykę germanizacyjną i rusyfikacyjną.

3. Czy istnienie niepodległej Polski nie wpływałoby korzystnie na rozwój Europy Zachodniej.

4. Czy Polska może odzyskać swą niepodległość i jaką drogą?

Odpowiedzi, które spodziewamy się uzyskać, pozwolą ocenić, jak w Europie Zachodniej zapatrują się dzisiaj na polityczne i społeczne znaczenie Polski; odpowiedzi te będą ogłoszone w specyalnym zeszycie Krytyki dnia 1 stycznia 1900 roku.

Zechciej, Sz. Panie, przyjąć łaskawie nasz kwestyonaryusz i nadesłać nam Swą odpowiedź przed 15 Października 1899 r.

Razem z podziękowaniami, łączymy wyrazy najgłębszego szacunku

Redakcya Krytyki.

Z powodu, że odpowiedzi nadchodziły zwolna, zmuszeni zostaliśmy przełożyć zeszyt ankietowy ze Stycznia na Luty 1900 r. Odpowiedzi otrzymane podajemy poniżej w alfabetycznym porządku nazwisk autorów. Kilkanaście osób odpisało nam, odmawiając swego zdania, bądź z powodu oficyalnego stanowiska, które zajmują (minist. Bernaert), bądź dla nieznajomości spraw polskich (Réné Bazin, de la Sizeranne, Zola i inni). Listów tych oczywiście nie zamieszczamy.

Wszystkim uczestnikom naszej ankiety, redakcyom pism, które pośredniczyły nam w przesyłaniu kwestyonaryusza, zwłaszcza zaś redakcyom *Revue des Revues*, *Revue de deux Mondes*, *Humanité Nouvelle* w Paryżu; *Gesellschaft* i *Neue Deutsche Rundschau* w Berlinie, *Neue Zeit* w Stuttgarcie i *Zeit* w Wiedniu — wyrażamy na tem miejscu głębokie podziękowanie.

Redakcya „Krytyki.“

ENQUÊTE INTERNATIONALE SUR LA QUESTION POLONAISE.

Rappeler la question polonaise à l'attention de l'Europe occidentale, se faire une idée de notions, qu'ont à l'ètranger sur la situation actuelle: politique et sociale de la Pologne, les esprits les plus distingués, connaitre leur appréciation et leurs vues sur l'avenir de la Pologne — voici le but de l'enquête, que nous avons l'honneur d'offrir à nos lecteurs.

C'est à ceux, qui ont une influence directe sur l'opinion de leurs pays, aux éminents journalistes, hommes de lettres, sociologues et historiens que nous avons en première ligne adressés nos questions, nous n'y avons envisagés la question polonaise, qu'au seul point de vue de l'interêt, que l'Europe occidentale pourrait porter à sa solution. Le questionnaire suivant a été adressé à un demi-millier de personnes:

Cracovie (Pologne autrichienne)
26. Rue Sławkowska.

Monsieur,

La conférence pacifique de la Haye initiée par le gouvernement russe n'a pas manqué d'attirer l'attention générale. Mais on a bien pris soin d'éliminer des séances du congrès toutes les questions, qui d'après l'opinion des puissances délibérantes, sous forme de discussion même, paraissaient propres a évoquer des dissentiments. Telles les affaires d'Arménie, celles de Macédoine, d'Extrême Orient, telle enfin la question polonaise. Cette question, qui, il y a trente ans à peine, ne cessait de préoccuper les diplomates, se présente aujourd'hui pour un examen peu approfondi comme question morte.

Le XIX siècle, qui a vu à son déclin les peuples les plus infimes recouvrir leur liberté et leur unité, a privé le peuple polonais non seulement de son indépendance politique, mais lui a abrogé les libertés le plus nécessaires à tout développement de forces naturelles. Qu'il suffise de rappeler, que les gouvernements russe et allemand ont spolié aux quatre cinquièmes de la Pologne la langue nationale: la langue polonaise y est bannie des administrations, des tribunaux et même des écoles primaires. La presse est en butte à des chicanes et des entraves de toute sorte.

Néanmoins au lieu de s'amoindrir la part de la Pologne au progres intellectuel et social de l'Europe entiere s'agrandit sans relâche. Les arts et les lettres polonaises sout de plus en plus goûtées, estimées et recherchées à l'étranger; dans le pays le mouvement démocratique embrassant déjà le gros de la nation s'évolue en force active, qui se repercute dans tous les domaines de la vie intellectuelle et politique.

Le silence, qui s'est fait à l'Occident autour des affaires de la Pologne ne saurait donc être attribué à un manque d'énergie vitale et de patriotisme du peuple polonais.

La Rédaction de la »*Krytyka*«, qui est l'organe de la pensée polonaise indépendante et démocratique, croit donc remplir son devoir en adressant à tous ceux, qui dans les sciences, les lettres, les arts et la politique occupent une place éminente, le questionnaire suivant:

1. La civilisation polonaise est elle indifférente, oui ou non, au progres de l'Europe Occidentale?

2. En vue des circonstances actuelles le développement régulier du peuple polonais est il possible, et comment doit on apprécier les efforts de russification et de germanisation?

3. L'existence d'une Pologne indépendante n'influerait elle pas d'une manere heureuse sur le développement de l'Europe Occidentale?

4. La Pologne saurait-elle recouvrer son indépendance, et quels en pourraient être les moyens?

Les réponses que nous espérons recueillir seront un document révélateur pour apprécier l'idée, qu'on se fait en Europe de la valeur sociale et politique de la Pologne actuelle; elles seront publiées dans un numéro spécial de la »*Krytyka*«, qui paraîtra le 1. Janvier 1900.

Nous vous priont tres vivement de bien vouloir accueillir favorablement notre questionnaire et de nous faire parvenir votre honorable avis avant le 15 Octobre 1899.

Veuillez agréer, Monsieur avec nos remerciments anticipés l'assurance de notre parfaite considération.

La Rédaction de la »Krytyka«.

Le terme du 15 Octobre étant prolongé par un nouveau circulaire jusqu'au 10 Décembre, nous avons été obligé de retarder le numéro spécial contenant l'enquête d'un mois et de le remettre au mois de Février. Les réponses que nous avons recueillies sont publiées dans l'ordre alphabétique des noms des auteurs. Plusieurs personnes nous ont répondu en s'excusant pour diverses causes (M. Bernaert, M. Réné Bazin, R. de la Sizeranne etc.) Ces lettres ne sont pas contenues dans ce fascicule.

A tous nos correspondants, aux directions des journaux, qui nous on prêté concours dans la distribution de notre circulaire, — aux directions de la „*Revue des Revues*, *Revues de deux Mondes*, *Humanité Nouvelle* à Paris; de *Gesellschaft* et de *Neue Deutsche Rundschau* à Berlin, de *Neue Zeit* à Stuttgart, de *Zeit* à Vienne ainsi qu'à M. Zdziechowski professeur à l'Université de Cracovie, qui nous a aidé à maintes reprises et a eu l'obligeance de traduire les réponses conçues en italien et en tchèque — nous adressons ici nos chaleureux remerciments.

Redaction de la „Krytyka."

INTERNATIONALE ENQUÊTE ÜBER DIE POLNISCHE FRAGE.

Die Aufmerksamkeit der westeuropeischen Völker wiederum auf die polnische Frage zu lenken und dabei zu erforschen, inwieferne dieselben in ihren hervorragendsten Vertretern mit der nationalen und sozialen Lage Polens vertraut sind, wie sie über diese Lage denken und welche Horoskope für die Zukunft stellen, — dies war der Zweck unserer Rundfrage, deren Ergebnisse wir jetzt unseren Lesern vorlegen.

Wir wandten uns an beinahe fünfhundert maasgebende Persönlichkeiten, grösstentheils auf dem Gebiete der Publicistik, Litteratur, der historischen und socialen Wissenschaften, an Männer also, welche in der ersten Reihe auf die öffentliche Meinung ihrer Länder Einfluss ausüben können. Wir liessen denselben den unten angeführten Fragebogen zukommen, im welchen wir den Nachdruck nicht auf die polnische Frage an sich, im Verhältniss zu den Polen, sondern auf die Berührungspunkte, welche diese Frage mit dem Leben Westeuropa's verketten, zu legen trachteten.

Krakau (Galizien)
Sławkowskagasse 26.

Sehr geehrter Herr,

Unter den politischen Ereignissen der letzten Zeit erregte der nach Haag auf Veranlassung der russischen Regierung zum Zwecke der friedlichen Schlichtung internationaler Streitfragen zusammenberufene Congress die allgemeine Aufmerksamkeit. Von den Verhandlungen des Congresses wurden jedoch alle diejenigen Fragen, welche nach Ansicht der berathenden Regierungen zur friedlichen Erledigung warscheinlich noch nicht reif waren, ausgeschlossen. Zu diesen gehören beispielsweise die macedonische, die armenische, die ostasiatische Frage und schliesslich die polnische Frage. Diese letztere, die noch in den 60-er Jahren die ganze diplomatische Welt in Aufregung hielt, dürfte vielleicht jetzt als todter Punkt erscheinen. Unser Jahrhundert, in dem selbst die schwächsten Völker ihre Befreiung und Einigung bewerkstelligten, brachte dem polnischen Volke nicht nur den Verlust seiner politischen Unabhängigkeit, sondern auch die Einbüssung aller nothwendigen Grundlagen einer normalen Entwicklung. Man erwäge, dass in vier fünften Theilen Polens unter russischem und deutschem Scepter die Nationalsprache aus allen Ämtern, Gerichten und sogar aus der Volksschule verbannt ist; die polnische Presse unterliegt tausenderlei Verfolgungen und Unterdrückungen.

Trotzdem wird der Antheil Polens an der Culturentwicklung Europas allemal lebhafter, die polnische Kunst und Litteratur erringen auch ausserhalb der Grenzen Polens allemal grössere Anerkennung; die sociale Entwicklung im Polen umfasst immer weitere Volksschichten und weckt sie zu bewusstem culturellem und politischem Leben.

So kann denn das Schweigen, womit die Angelegenheiten Polens in Westeuropa übergangen werden, keineswegs einem Mangel an Lebensenergie und Selbstbewusstsein des polnischen Volkes zugeschrieben werden.

Angesichts dessen betrachtet es die Redaktion der »*Krytyka*«, des Organes der unabhängigen und fortschrittlichen polnischen Gedankenwelt, als ihre Pflicht an die herforragenden Geister Europas mit einer Reihe von Fragen heranzutreten, deren Beantwortung in ihrer Zusammenstellung ein Bild der Ansichten der civilisirten Welt über den culturellen Werth Polens und seine zukünftige Lage geben soll.

Die geneigten Antworten werden in einer eigens hiefür bestimmten, am 1. Januar 1900 erscheinenden Nummer unserer Zeitschrift veröffentlicht werden.

Wir erlauben uns daher Ihnen folgende Fragen vorzulegen:

1. Ob und inwiefern die polnische Cultur für Westeuropa gleichgiltig ist oder nicht?

2. Ist unter den heutigen Umständen die normale Entwicklung des polnischen Volkes möglich und was denken Sie von den Russificirungs- und Germanisirungsbestrebungen?

3. Wäre nicht ein unabhängiges Polen von günstigem Einflusse auf die Entwicklung Westeuropas?

4. Kann Polen seine Unabhängigkeit erringen und in welcher Weise?

Wir hoffen, das Sie, geehrter Herr, angesichts dieses so wichtigen Problems uns die Äusserung ihrer mit Recht hochgeschätzten Ansicht, nicht versagen werden.

Mit vorzüglicher Hochachtung

Die Redaktion der „Krytyka“.

Die Antworten flossen langsam ein, und wir waren desshalb genöthigt, die Resultate der Rundfrage im Februarhefte statt im Januarhefte 1900 zu veröffentlichen. Die erhaltenen Antworten führen wir unten an, in der alphabetischen Reihenfolge der Autorennamen. Mehrere Personen antworteten nicht, indem sie sich weigerten, ihre Meinung auszusprechen, theils wegen ihrer officiellen Stellung (Minister Bernaert), theils wegen ungenügender Kenntnisse der polnischen Angelegenheiten (René Bazin, de la Sizeranne, Zola etc.) Diese Briefe sind selbstverständlich nicht mitveröffentlicht.

Allen Theilnehmern, wie auch den Redactionen der Zeitschriften, welche die Freundlichkeit hatten, die Zustellung der Fragebogen zu vermitteln, insbesondere aber den Redactionen der *Gesellschaft* und der *Neuen Deutschen Rundschau* in Berlin, der *Neuen Zeit* in Stuttgart und der *Zeit* in Wien, — der *Revue des Revues*, *Revue de deux Mondes*, und *Humanité Nouvelle* in Paris, sprechen wir auf dieser Stelle unseren aufrichtigsten Dank aus.

Die Redaction der „Krytyka.“

Carl Bleibtreu. *Deutscher Schriftsteller und Dichter.*

1. Eine Kultur, die so bedeutende Dichter hervorbrachte, kann nie gleichgiltig sein.

2. Geistige Entwicklung ist auch unter materiellem Druck möglich; die Bestrebung das alte und zahlreiche Polenvolk um seine Sprache und Nationalität zu bringen, ist ebenso abscheulich wie lächerlich. Derlei gelingt doch nie.

3. Höchst wahrscheinlich würde ein Polen als „Pufferstaat“ zwischen Deutschland und Russland sehr nützlich sein.

4. Nie auf friedlichem Wege, sondern nur infolge eines Weltkrieges, in dem Russland unterliegt.

Karol Bleibtreu. *Niemiec. Literat i publicysta.*

1. Cywilizacya, która wydała tak znakomitych wieszczów, nigdy nie może być obojętna.

2. Duchowy rozwój możliwy jest i przy materyalnym ucisku. Usiłowania mające na celu pozbawić dawny i liczny naród polski języka i narodowości, są równie niecne jak śmieszne. Takie rzeczy nie udają się nigdy.

3. Jest wielce prawdopodobnem, że Polska jako „państwo przedzielające“ Niemcy od Rosyi byłaby bardzo użyteczną.

4. Nigdy na drodze pokojowej, tylko na skutek wojny światowej, zakończonej porażką Rosyi.

Georges Brandes. *Danois. Professeur à l'Université de Copenhague. Homme de lettres.*

Mes vues sur le sort de la Pologne sont si bien connues, que mes réponses à vos questions paraitront superflues. Néanmoins comme vous insistez à avoir mon opinion, j'essaierai de répondre.

1. Généralement parlé une civilisation quelconque ne peut être indifférente au développement universel, et personne ne pourra sans injustice nier les services, que la Pologne a rendus à l'Europe. Dans ce moment pourtant la Pologne s'est à peu près identifiée avec la cause de l'église Romaine, et la réponse à la question si elle contribue au progrès, dépendra de la position de l'interlocuteur vis-á-vis de cette église. Je crains, qu'en servant la cause Romaine la Pologne n'est pas propice au progrès.

2. Bien entendu le développement régulier du peuple polonais est à présent imposible. Les efforts de russification et de germanisation sont absolument damnables.

3. Je suis de cet avis.

4. Dans l'état actuel du monde, l'indépendance de la Pologne paraît impossible; c'est un idéal bien lointain. Comme je ne suis pas prophète, je ne saurais indiquer les moyens de la recouvrer. Vers la fin de ce siècle rien ne prévaloit que la force.

On peut dire seulement: Plus les individus d'une nationalité sont forts, sérieux, travailleurs, penseurs, plus ils sont intelligents, consciencieux et obstinés dans la poursuite de leurs buts, plus ils ont chance de devenir maîtres de soi et maîtres de leur pays.

Jerzy Brandes. *Duńczyk. Prof. Uniw. w Kopenhadze. Znakomity krytyk.*

Zapatrywania moje na los Polski tak są znane, że odpowiedzi moje są poniekąd zbyteczne. Ponieważ jednak nalegacie, abym wyraził swe zdanie, postaram się odpowiedzieć.

1. Ogólnie mówiąc, żadna cywilizacya nie może być obojętną dla rozwoju wszechświatowego, a nikt bez niesprawiedliwości nie może zaprzeć usług, jakie Polska oddała Europie. W chwili obecnej jednak Polska zespoliła się niemal ze sprawą Kościoła rzymskiego, i odpowiedź na pytanie, czy przyczynia się do postępu, zależna jest od stanowiska, które się zajmuje wobec tego Kościoła. Lękam się, że służąc sprawie rzymskiej, Polska nie służy postępowi.

2. Rozumie się, że normalny rozwój narodu polskiego jest teraz niemożliwy. Zapędy rusyfikowania i germanizowania są stanowczo godne potępienia.

3. Jestem tego zdania.

4. W obecnym stanie świata niezawisłość Polski zdaje się niemożliwą; jest to ideał bardzo odległy. Ponieważ nie jestem prorokiem, nie umiem wskazać środków do jej odzyskania. Ku schyłkowi tego stulecia przeważa jedynie siła.

Adolfo A. Buylla. *Espagnol. Professeur de droit à l'Université d'Oviedo.*

1. Je crois que chaque peuple, comme chaque individu est un être qui porte en soi-même la raison de son existence; et autant que cette raison montre et démontre la nécéssité de telle existence, il ne peut pas sans danger pour l'humanité être supprimé.

La conservation de la civilisation polonaise est de haute importance, non seulement pour le progrès mais aussi même pour la marche régulière de l'Europe occidentale, à cause principalement de sa position géographique, de son histoire, et des éléments ethniques, qu'informent toute sa vie.

2. Pour les raisons ci-dessus exposées, je considère parfaitement possible le développement régulier du peuple polonais dans les circonstances actuelles, et j'apprécie les efforts de russification et de germanisation qu'on fait comme de vrais crimes de lèse-humanité et comme une frappante démonstration de ce que „la force prime le droit“ dans les pays, qui se vantent d'être des hérauts de la civilisation.

3. L'existence d'une Pologne indépendante, influerait sûrement d'une manière heureuse sur le développement de l'Europe occidentale, en contribuant à empêcher les efforts toujours grandissants des germanes et des russes pour obtenir l'hégémonie: efforts qui déterminent cet état de paix armée si affreux pour l'Europe occidentale.

Można jednak powiedzieć: Im członkowie pewnego narodu są silniejsi, poważniejsi, pracowitsi, im są inteligentniejsi, sumienniejsi i wytrwalsi w dążeniu do swoich celów, tem więcej mają szans, aby stać się panami siebie i panami swego kraju.

Adolf A. Buylla. *Hiszpan. Profesor prawa w Uniwersytecie w Oviedo.*

1. Sądzę, że każden naród, jak i każda jednostka, nosi sam w sobie swoją racyę bytu, i gdy ta racya wykazuje konieczność jego bytu, bez niebezpieczeństwa dla ludzkości nie można go wykreślać.

Zachowanie cywilizacyi polskiej jest wysoce ważne nie tylko dla postępu, ale i dla normalnego pochodu Europy zachodniej, a to głównie z powodu położenia geograficznego, historyi i pierwiastków etniczych, składających się na treść tej cywilizacyi.

2. Z przyczyn powyżej wyłuszczonych sądzę, że normalny rozwój narodu polskiego jest zupełnie możliwy w warunkach obecnych; usiłowania czynione dla rusyfikacyi i germanizacyi, mam za zbrodnię przeciw ludzkości i za krzyczący dowód, że „siła idzie przed prawem“ w krajach, które szczycą się, że są heroldami cywilizacyi.

3. Istnienie Polski niezawisłej wpłynęłoby bezwątpienia szczęśliwie na rozwój Europy zachodniej, gdyż przeszkadzałoby wzmagającej się coraz walce Niemców i Rosyan o hegemonję, walce, która wywołuje stan zbrojnego pokoju, tak przykry dla zachodniej Europy.

4. La Pologne saurait recouvrer son indépendance, en faisant tout son possible pour vigoriser avec suprême énérgie les éléments constitutifs de sa nationalité — idiome, littérature, race, croyances réligieuses, usages populaires, droit coutumier; pour maintenir des relations ininterrompues avec des hommes de science, de politique de tous les pays, ainsi que pour se préparer moralement et matériellement en vue de la lutte peut-être plus prochaine, qu'on ne croit, entre germanes et russes.

Tancredi Canonico. *Italien. Vice-président du Sénat. Auteur d'un ouvrage sur Towiański.*

Ami sincère de la Pologne et de la vérité, je vous dirai en quelques mots mon sentiment sur les questions proposées.

Je suis intimement convaincu, que la manifestation dans la vie politique des trésors que la Pologne porte dans son âme ce serait le levier le plus puissant pour le progrès de l'Europe:

Que dans ce but, l'existence d'une Pologne indépendante est de toute nécéssité:

Que par conséquent, les efforts de russification et de germanisation de la Pologne sont les plus contraires à ce but:

Que, quant aux moyens par lesquels la Pologne pourrait recouvrer son indépendance c'est à la Pologne elle-même qu'il appartient de les chercher, de les saisir et de les employer. Et cela, en sondant dans sa conscience quelles ont été les causes de sa

4. Polska mogłaby odzyskać swą niezależność, pracując z najwyższą energią nad wzmocnieniem pierwiastków składniczych swej narodowości — rozwijając swój język, swą literaturę, wierzenia religijne, zwyczaje ludowe, prawa obyczajowe, utrzymując nieprzerwane stosunki z ludźmi nauki i politykami wszystkich krajów, przygotowując się materyalnie i moralnie wobec nadchodzącej walki między Niemcami a Rosyanami, walki bliższej może, niż zwykle się sądzi.

Tankred Canonico. *Włoch. Wice-prezydent Senatu w Rzymie. Autor dzieła o Andrzeju Towiańskim.*

Jako szczery przyjaciel Polski i prawdy powiem w kilku słowach moje zdanie o sprawach, które poruszacie.

Jestem głęboko przekonany, że objawienie w życiu politycznem skarbów, które Polska nosi w swej duszy, byłoby najpotężniejszą dźwignią dla postępu Europy:

décadence, de ses malheurs, de son démembrement, en réveillant dans le fond de son âme la pureté et la puissance de cet esprit qui, depuis Piast, a rayonné dans les siècles de sa grande vie nationale par Sobieski, Skarga, Kordecki et tant d'autres, qui a brillé d'un éclat céleste par Kościuszko. C'est à la Pologne elle-même, qu'il appartient d'élever cet esprit encore plus haut, en faisant le sacrifice de ses haines politiques sur l'autel de la patrie: afin qu'elle ressuscite non pour prendre une revanche contre ses oppresseurs, mais pour être soeur des autres nations, pour influer sur leur direction par le caractère élevé de son esprit, par sa haute mission sociale à l'avant-garde du progrès veritable du monde.

Quand elle aura fait cela, ce ne seront pas les Puissances, ce sera le bras de Dieu lui-même qui appuiera la Pologne et la relèvera en nation une et indépendante.

Tel est, Messieurs, mon sentiment d'ami sincère pour votre chère et malheureuse Patrie. — J'aime la Pologne comme j'aime l'Italie: et j'ai la foi, que ses grandes destinées s'accompliront par elle, tôt ou tard.

Dieu donne, que cela soit le plus tôt — pour son propre bonheur, pour le bonheur de l'Europe!

Że dla tego celu istnienie Polski niezawisłej jest koniecznością;

Że zatem usiłowania rusyfikowania i germanizowania Polski są jak najbardziej przeciwne temu celowi.

Co do sposobów, którymi Polska odzyskaćby mogła swoją niezależność, to do Polski samej należy sposoby te znaleźć, uchwycić i użyć. A to zgłębiając w swem sumieniu jakie były przyczyny jej upadku, jej nieszczęść, jej rozczłonkowania; rozbudzając w głębi duszy czystość i moc tego ducha, który od Piasta, po przez wieki wielkiego życia narodowego błyszczał w Sobieskim, Skardze, Kordeckim i tylu innych, który niebiańskim blaskiem zabłysnął w Kościuszce. Do Polski samej należy wznieść ducha tego wyżej jeszcze, złożyć ofiarę ze swych nienawiści politycznych na ołtarzu ojczyzny: aby zmartwychwstała nie dla wzięcia odwetu na swoich ciemiężycielach, ale aby być siostrzycą innych narodów, wpływać na nich wzniosłym nastrojem swego ducha, wysoką swą misyą społeczną przodować prawdziwemu postępowi świata. Gdy to uczyni, nie mocarstwa, lecz ramię Boga samego wesprze Polskę i podniesie ją jako naród złączony i znów niepodległy.

Oto są moje uczucia — uczucia szczerego przyjaciela — dla waszej drogiej i nieszczęśliwej ojczyzny. — Kocham Polskę jak kocham Włochy; i wierzę, że jej wielkie przeznaczenia spełnią się przez nią prędzej lub później.

Daj Boże, aby to było jak najprędzej, — dla jej własnego szczęścia i dla szczęścia Europy!

Adolf Cerny. *Czech. Literat i publicysta. Redaktor czasopisma: „Slovansky Prehlad.“*

1. Niema wątpliwości o tem, iż kultura polska dla zachodniej Europy nie jest i nie może być obojętną. Poezya polska stoi nietylko na czele poezyi słowiańskiej, ale w największych swych reprezentantach osiągła wyżyn poezyi wszechświatowej. Mickiewicz, Słowacki i Krasiński, należą do szeregu szczytów poezyi wszechświatowej; również Asnyk, o tem jestem przekonany, zostanie zaliczony do najprawdziwszych poetów XIX wieku. W powieści Sienkiewicz i Orzeszkowa już teraz do całego cywilizowanego świata należą, podobnie Grotgier, Matejko, Siemiradzki w malarstwie; urokowi geniuszu Chopina również cały świat się poddaje. Na polu nauki trzeba by pójść wstecz do Kopernika, od którego czasów możnaby wymienić szereg nazwisk, które zawsze będą zajmować wybitne miejsce w budowie wiedzy wszechludzkiej, tak jak Kopernik zawsze pozostanie wśród jej kamieni węgielnych. Wielkie znaczenie dla moralności ludzkiej ma heroiczna miłość Ojczyzny, której przedstawicielem największym jest Kościuszko, postać poprostu antycznej czystości.

2. Dalszy rozwój narodu polskiego niewątpliwie tamuje jego położenie polityczne, mianowicie podział między 3 państwa. Tylko mała część narodu (w Galicyi) może się swobodnie rozwijać, główna zaś część powstrzymywaną jest w swoim rozwoju przez germanizacyę i rusyfikacyę. Swobodny rozwój we wszystkich kierunkach tych części narodu polskiego jest prawie niemożebnym. Systemy, tak rusyfikacyjny jak germanizacyjny, uważam za niemoralne, jak za niemoralne uważam wszelkie gwałtowne ograniczanie swobody języka, wiary i przekonań wogóle. Będąc niemoralnym, każdy system wynarodawiania jest zarówno też środkiem demoralizującym.

3 Również bezwarunkowo przyświadczyć muszę temu, że przywrócenie wolności narodowi polskiemu musiałoby pomyślnie wpłynąć na rozwój zachodniej Europy, bo tylko wolne narody mogą się swobodnie rozwijać i przez to przyczynić się do rozwoju kultury wszechludzkiej.

4. Na ostatnie pytanie trudno mi dać odpowiedź, skoro się nie bawię w wysoką politykę. Powiem tylko to, co jest mojem przekonaniem względem osiągnięcia samoistności narodu czeskiego; drogą do tego celu jest szczera i nieustanna praca nad podniesie-

---

*) P. Cerny odpowiedź swoją nadesłał nam po polsku. *(Przyp. Red.)*

niem oświaty, moralności, świadomości i dobrobytu wszystkich warstw narodu, słowem: cicha, lecz głęboko założona praca wewnętrzna, skierowana do zbliżenia się ku ideałom ludzkości. Narody takie, w których nie będzie w żadnym kierunku wielkich przepaści między pojedynczemi warstwami społeczeństwa, własną siłą wewnętrzną muszą nareszcie dojść do wolności i samoistności.

Gustavo Chiesi. *Italien. Député à la Chambre.*

Fidèle disciple des doctrines de Joseph Mazzini et de Charles Cattaneo, les grands apôtres de l'idée républicaine en Italie, je vois avec grand interêt et sympathie une reprise du mouvement national polonais, dont l'issue ne pourra être qu'un très grand bénéfice pour la cause du grand parti démocratique et social européen.

Pourtant, je suis heureux de répondre aux questions de votre enquête dans le sens le plus affirmatif, c'est à dire:

1. Je crois, que l'Europe occidentale, qui voit dans la Pologne la sauvegarde historique, traditionelle de la civilisation vers l'Orient, ne peut demeurer indifférente au mouvement intellectuel (littéraire, scientifique, politique et social), qui se produit à présent en Pologne avec une intensité progressive.

2. Aussi je crois, que malgré les difficultés et les entraves créées à la propagande nationale par les monarchies dominantes sur la Pologne demembrée, il est possible avec un travail assidu et intensif, développer dans toutes les classes du peuple polonais un irésistible mouvement autonomique, qui pourra servir de contre-

Gustaw Chiesi. *Włoch. Poseł do parlamentu.*

Wierny wyznawca doktryn Józefa Mazziniego i Karola Cattaneo, tych apostołów idei republikańskiej we Włoszech, przypatruję się z zajęciem i sympatyą budzącemu się ruchowi narodowemu w Polsce, którego zwycięztwo przynieść może znaczne korzyści dla sprawy wielkiej partyi demokratycznej i socyalnej w Europie.

Jestem szczęśliwy, że na zapytania waszej ankiety odpowiedzieć mogę potwierdzająco, a zatem:

1. Wierzę, że Europa zachodnia, która widzi w Polsce historyczną, tradycyjną obronę cywilizacyi od strony Wschodu, nie może być obojętna na ruch umysłowy (literacki, naukowy, polityczny, społeczny), który tam objawia się obecnie z rosnącem natężeniem.

2. To też wierzę także, że mimo przeszkód i pęt nakładanych propagandzie narodowej przez państwa rządzące rozdzieloną Polską, można przy usilnej i wytężonej pracy rozbudzić we wszystkich warstwach ludu polskiego niepowstrzymany ruch autonomiczny, który stanowić będzie przeciwwagę dla usiło-

poids au travail de russification et de germanisation des puissances dominatrices — travail, que la démocratie du monde entier doit considérer tout simplement comme la derniere et criminelle tentative de suppression d'un peuple noble et glorieux de la carte ethnographique et politique d'Europe.

3. C'est clair comme le soleil à midi, que la reconstitution de la Pologne en nation indépendante aurait une influence très grande et peut être heureusement déterminante sur la solution des questions, qui sont aujourd'hui la préoccupation et la menace de l'Europe orientale — et non seulement de celle-ci.

4. La Pologne pourra recouvrer son indépendance avec le travail et l'abnégation poussée au plus haut degré de tous ses fils, de ses patriotes, de ses intellectuels adressés à la formation de la conscience populaire en soi-même et à la conquête de la sympathie et de la solidarité de toute la démocratie d'Europe et d'Amérique.

Napoleone Colojanni. *Italien. Homme de lettres et journaliste. Député à la Chambre.*

1. Non posso rispondere alla prima questiona, perchè non saprei oggi nazionalizzare la civilta.

2. La germanisazione et la russificazione della Polonia è una indegna violenza politica, come qualcunque altra violenza genitata a danno dei deboli et dei vinti, contro la quale i Polacchi hanno il diritto di reagire.

wań rusyfikacyi i germanizacyi; usiłowania te przez demokracyę świata całego uznane być winny jako zbrodniczy zamach dokonywany dla wymazania szlachetnego i sławnego narodu z politycznej i etnograficznej mapy Europy.

3. Jasnem jest jak słońce, że wskrzeszenie Polski, jako narodu niepodległego miałoby wielki, a może szczęśliwie roztrzygający wpływ na rozwiązanie kwestyj, które są dziś troską i groźbą dla Europy wschodniej — i nie jej tylko jednej!

4. Polska zdoła odzyskać swą niepodległość przez pracę i do ostatecznych granic posuniętą ofiarność wszystkich swych synów, swych patryotów, swych myślicieli, zwróconą ku wyrobieniu sumienia narodowego i ku pozyskaniu sympatyi całej demokracyi w Europie i Ameryce.

Napoleon Colojanni. *Włoch. Literat i publicysta, poseł do parlamentu.*

1. Na pierwsze pytanie odpowiedzieć nie mogę, ponieważ nie umiałbym dziś podzielić cywilizacyi na narody.

2. Germanizacya i rusyfikacya Polski jest niegodnym gwałtem politycznym, jak każdy inny ucisk słabszych i zwyciężonych. Polacy mają wszelkie prawo powstawać przeciwko temu.

3. La ricostituzione dello Stato Polacco indipendente sarebbe benefica anche alle nazioni limitrofe, che fecero l'iniqua spartizione, perchè constituirebbe un antemurale tra popoli pronti sempra a combatezzi tra loro.

4. Non voglio rubare il mestiere di profeta; mi sembra certo, che siamo ancor assai lontani dal giorno in cui la forsa spontaneamente si piegherà alle razioni del diritto. E in una conflagrazione europea il vincitore sarebbe tanto generoso e umano da rendere giustizia alla Polonia? E i Polacchi divisi possono sperare di vincere da soli contro la triplica oppressione? Unica speranza: una rivoluzione democratica e sociale nell' Europa centrale, talmente forte sin da prinzipio da potere respingere un tentativo di restaurazione da parto della Russia, come nel 1849 in Ungheria.

James Connolly. *Irlandais. Journaliste. Rédacteur de „The Workers Republic."*

1. As the contribution of each nation towards the general civilization of the world is likely to be more copious and valuable in proportion as that nation is permitted to obey the national or racial impulses planted in it as the result of its historical growth, and will probably be scant or abortive according as it is compelled to manifest itself through a foreign medium, the preservation of the intellectual life of Poland is of permanent interest to the friends of European progress.

3. Odbudowanie niezależnego państwa polskiego byłoby dobrodziejstwem nawet dla narodów sąsiednich, t. j. dla tych, co dokonały rozbioru, ponieważ wytworzyłoby przegrodę wśród ludów zawsze gotowych do walki między sobą.

4. Nie chcę grać roli proroka. Jakbądź wydaje mi się rzeczą pewną, iż oddaleni jeszcze jesteśmy od dnia, w którym siła dobrowolnie podda się prawu. Czyżby w razie zawieruchy europejskiej znalazł się zwycięzca o tyle wspaniałomyślny i ludzki, aby wymierzył sprawiedliwość Polakom? A Polacy czyż mogą marzyć, że o własnej sile zwyciężą potrójny ucisk? Jedyną nadzieją: rewolucya socyalistyczna w środkowej Europie — dość silna, aby już na początku odeprzeć wszelką próbę restauracyi ze strony Rosyi — tak jak to miało miejsce na Węgrzech w r. 1849.

James Connolly. *Anglik. Dziennikarz i redaktor „The Workers Republik".*

1. Ponieważ współpracownictwo każdego narodu w ogólnej cywilizacyi świata będzie według wszelkiego prawdopodobieństwa obszerniejsze i cenniejsze, jeżeli wolno jest temu narodowi iść za popędami narodowymi lub raso-

2. (a) In view of the partitioning of Poland betweeen three Great Powers the harmonious development of Polish national life seems impossible—pending the humiliation of the present rulers.

(b) As a Socialist, believing in the international solidarity of the human race, I believe the establishment of a universal language, to facilitate communication between the peoples, is highly to be desired. But I incline also to the belief that this desirable result would be attamed sooner as the result of a free agreement which would accept one language to be taught in all primary schools, in addition to the national language, than by the attempt to crush out the existing national vehicles of expression. The complete succese of the attempts at Russification or Germanisation, or kindred efforts to destroy the language of a people, would, in my opinion, only create greater barriers to the acceptance of a universal language. Each conquering race, lusting after universal domination, would be bitterly intolerant of the language of every rival, and therefore more disinclined to accept a common medium than would a number of small races, with whom the desire to facilitate commercial and literary intercourse with the world, would take the place of lust of domination.

wymi, które w nim tkwią jako wynik jego rozwoju historycznego, a będzie szczupłe i zmarnieje, jeżeli musi się objawiać przez pośrednictwo cudzego środowiska, — przeto utrzymanie umysłowego życia Polski posiada stałą ważność dla przyjaciół postępu Europy.

2. *a)* Wobec podziału Polski pomiędzy trzy wielkie mocarstwa, harmonijny rozwój polskiego życia narodowego zdaje się być niemożliwym.

b) Jako socyalista, wierzący w międzynarodową solidarność rodu ludzkiego, wierzę, że ustanowienie języka powszechnego, ułatwiające porozumiewanie się ludów, jest nadzwyczaj pożądane. Lecz skłaniam się również ku przekonaniu, że ten pożądany wynik może być osiągnięty raczej przez dobrowolną zgodę, przyjmującą jakiś jeden język, któregoby należało uczyć we wszystkich szkołach początkowych prócz języka ojczystego, a nie przez niszczenie istniejących języków narodowych. Usiłowania rusyfikacyi lub germanizacyi, albo też jakichkolwiek innych prób zniszczenia języka narodu, gdyby się uwieńczyły powodzeniem, musiałyby, według mego zdania, być tem większą przeszkodą dla języka powszechnego. Każda rasa zwycięzka, żądna wszechwładztwa, byłaby w okrutny sposób nietolerancka dla języka współzawodników, i wskutek tego mniej chętna do przyjęcia wspólnego środka porozumiewania się. Inaczej postąpiłaby wielka ilość małych narodów, u których chęć ułatwienia wzajemnych stosunków handlowych i literackich zajęłaby miejsce żądzy panowania.

(3.) As indicated in the answer to Question 1, I consider the free expression of Nationality to be as desirable in the interest of humanity in general, as the free expression of individuality is to the nation.

(4.) In view of the enormous strength of modern armaments I fear the conquest its National Freedom by Poland is not at praesent practicable, except the effort at attaining it be made in conjunction with a proletarian revolt in the ruling Empires.

Michael Georg Conrad. *Deutscher Schriftsteller. Redacteur der „Gesellschaft."*

1. Die polnische Kultur wird für Europa niemals gleichgiltig sein, selbst nicht für den hochentwickelten, rüstig fortschreitenden Westen. Namentlich das schöngeistige Element in der polnischen Kultur ist für die übrigen Völker von hoher Bedeutung. In Musik, Poesie und Philosophie wird der polnische Geist stets eine der interessantesten Rollen in der europäischen Kultur spielen. Man vergesse nicht mit welchem Nachdrucke Friedrich Nietzsche, der grösste Dichter-Philosoph des neunzehnten Jahrhunderts, seine polnische Abstammung betonte.

2. Die Russificirungs- und Germanisirungs-Bestrebungen stellen den polnischen Geist auf eine entscheidende Probe. Es wird von

3. Jak już zaznaczyłem w odpowiedzi na pytanie 1, sądzę, że swobodne objawianie swej narodowości jest tak pożądane dla interesów ludzkości w ogóle, jak swobodne objawianie indywidualności jest pożądane dla narodu.

4. Wobec olbrzymiej potęgi nowoczesnych uzbrojeń obawiam się, że odzyskanie wolności narodowej nie jest w czasach dzisiejszych dla Polski możliwe, chyba gdyby usiłowania te były połączone z buntem proletaryatu w mocarstwach zaborczych.

Michał J. Conrad. *Niemiec. Literat. Redaktor „Gesellschaft".*

1. Polska cywilizacya nigdy nie będzie obojętna dla Europy, nawet dla wysoce rozwiniętego i dzielnie naprzód kroczącego Zachodu. Mianowicie pierwiastek duchowego piękna w cywilizacyi polskiej ma dla pozostałych ludów wysokie znaczenie; w dziedzinie muzyki, poezyi, filozofii umysłowość Polska zawsze zajmować będzie rolę wybitną. Nie należy zapominać, jaki nacisk kładł Fryderyk Nietzsche największy poeta-filozof dziewiętnastego wieku na swe polskie pochodzenie.

2. Usiłowania rusyfikacyjne i germanizacyjne wystawiają ducha polskiego na rozstrzygającą próbę. Od jego energii zależeć będzie jak dalece tę próbę przetrwa i stworzy sobie możność samoistnego rozwoju.

seiner elementaren Energie abhängen, wie weit er die Probe besteht und sich die Möglichkeit eigener Entwicklung bewahrt.

3. Gewiss könnte ein unabhängiges Polen von günstigem Einfluss sein, sobald die Polen im Stande wären, ihre Einigkeit und Unabhängigkeit aus eigener Kraft zu begründen. Die politische, soziale und moralische Geschichte des polnischen Volkes erweckt aber in diesem Puncte wenig Vertrauen.

4. Hier gibt's nur ein Mittel: Hilf dir selbst.

Cornély. *Français. Journaliste, Collaborateur au „Figaro.“*

Comment, mon cher confrère, pouvez vous demander à des Français de se prononcer sur l'avenir de la Pologne indépendante?

Vous les forcer à causer du chagrin tant aux Polonais qu'ils aiment, qu'aux Russes dont ils sont les alliés?

Attendez que Louis Philippe remonte sur le trône, alors on criera „vive la Pologne“ pour „embêter“ le gouvernement.

Nous n'avons pas d'autre rêgle de conduite, pas d'autre boussole.

Walter Crane. *Anglais. Peintre.*

(1). I think that, though in the general movement, on the present lines, of political evolution smaller states seem everywhere

3. Niezawodnie niepodległa Polska wywierałaby wpływ korzystny, gdyby Polacy byli w stanie własną siłą jedność i niepodległość swą ugruntować. — Polityczna, społeczna i moralna historya narodu polskiego pod tym względem mało wzbudza zaufania.

4. Na to jest jeden tylko środek: samopomoc.

J. Cornèly. *Dziennikarz. Współpracownik „Figaro“.*

Jakże kochany kolego, możecie zapytywać Francuzów o ich zdanie co do przyszłości Polski niepodległej?

Chcecie, aby zasmucili zarówno Polaków, których kochają, jak i Rosyan, których są sprzymierzeńcami?

Poczekajcie aż Ludwik Filip ponownie na tron wstąpi, wtedy będą krzyczeć „niech żyje Polska“, aby dokuczyć rządowi.

My nie mamy w postępowaniu innej reguły, innego wskaźnika.

Walter Crane. *Anglik. Malarz.*

1. Sądzę, że chociaż w ogólnej ewolucyi politycznej po torach dzisiejszych, mniejsze państwa wszędzie narażone są na niebezpieczeństwo pochłonię-

in danger of being swallowed or absorbed by greater states, countries of such distinct character and spirit as Poland, if independent ought to be an important influence upon the progress of Europe.

(2.) (3). I do not contemplate with any satisfaction the ascendancy in any part of the world of one or two conquering races, and would far rather see something like a federation of small independent states, or even communes, that the tedious uniformity of big empires.

(4). The only mitigation of the disadwantages of imperial domination, appears to lie in Home Rule. Home rule would enable any country to enjoy freedem and to develop its own resources, even under a nominal imperial yoke, while in case of attack from without, it would have the advantage of imperial protection. Let Poland, like Ireland, demand, in the first place, Home Rule.

Social developpement is after all far more important to any nation to any people than political form or nomenclature, and political freedom is illusory without economic freedom also.

Georges Deherme. *Français. Directeur de la Revue: „La coopération des idées.“*

Je ne veux pas manquer l'occasion, que vous m'offrez aimablement, d'exprimer la vive sympathie, que j'ai pour votre peuple, parce qu'il est opprimé, — et surtout, parce qu'il ne veut pas se soumettre à l'oppression. Mais je dois vous avouer, que je suis bien ignorant des questions internationales, que vous voulez bien me poser.

cia lub zaabsorbowania przez większe, jednakże kraje o tak wybitnym charakterze i umysłowości, jak Polska, winnyby mieć, gdyby były niepodległe, ważny wpływ na postęp Europy.

2 i 3. Z niezadowoleniem widzę w jakiejkolwiek części świata wzmaganie się potęgi jednej lub dwóch zaborczych ras; o wiele więcej pragnąłbym widzieć coś w rodzaju federacyi małych, niepodległych państewek, lub nawet gmin, niż wstrętną jednostajność wielkich mocarstw.

4. Niekorzystne stosunki panujące w wielkich mocarstwach, usunąć może jedynie samorząd; — samorząd umożliwiłby każdemu krajowi używać wolności i rozwijać swe własne zasoby, nawet pod nominalnem zwierzchnictwem innego mocarstwa, podczas gdy w razie napaści z zewnątrz, miałby ten kraj korzyść opieki państwowej. Niechaj Polska, podobnie jak Irlandya, żąda w pierwszej linii samorządu.

Rozwój społeczny jest z tem wszystkiem znacznie ważniejszy dla każdego narodu, dla każdego ludu, niż polityczna forma lub nomenklatura; a polityczna swoboda jest złudzeniem bez równoczesnej swobody ekonomicznej.

Toutefois je crois aux grands principes du Droit, et je crois surtout qu'ils sont supérieurs aux manoeuvres louches d'une diplomatie d'un autre âge. Ce sont donc des idées générales que j'ai sur la question polonaise et je m'empresse de vous les résumer.

1. La civilisation polonaise n'est pas indifférente. Il n'y a rien d'indifférent. C'est un blasphème de le dire d'un peuple, et une sottise. Toute nation a son rôle, tout peuple a une âme. La vie est faite de la diversité — et la beauté aussi. L'Eglise ne voulait qu'un point vivant dans le monde: Rome. Et c'est l'Eglise, qui se meurt. La Démocratie veut la vie partout: dans l'individu, dans la province, dans la nation, dans le monde. Et la vie — c'est la liberté.

2. Toute tentative de restreindre la vie est monstrueuse: voilà comme j'apprécie la russification et la germanisation.

Les peuples sont plus grands par l'âme que par le territoire: quand on le comprendra, nous seront mûrs pour la liberté et la Pologne sera affranchie du joug. D'autres aussi.

3. Oui, mille fois oui! L'existence d'une Pologne indépendante serait bienfaisante pour le Monde — comme toutes les indépendances. Le despotisme sert le mal.

Jerzy Deherme. *Francuz. Redaktor pisma „La Coopération des idées". Założyciel Uniwersytetu ludowego w Paryżu.*

Nie chcę pominąć sposobności, jaką mi uprzejmie nastręczacie, do wyrażenia żywej sympatyi dla waszego narodu — dlatego, że jest uciemiężony i więcej jeszcze dlatego, że nie chce się poddać uciemiężeniu. Ale przyznać muszę, że jestem bardzo nieświadomy spraw międzynarodowych, o które zapytujecie.

Wierzę jednak w wielkie zasady słuszności i sądzę, że są one wyższe nad podstępne działania dyplomacyi, należącej do innego już wieku. Mam więc tylko pewien ogólny pogląd na kwestyę polską i pośpieszam go streścić.

1. Cywilizacya polska nie jest obojętną, niema bowiem nic, coby było obojętne. Powiedzieć to o narodzie jest bluźnierstwem i głupotą. Każden naród ma swoją rolę, lud każden — swoją duszę. Życie składa się z różnolitości. Kościół chciał mieć jeden punkt żywy na świecie: Rzym; i Kościół właśnie zamiera. Demokracya chce życia wsządzie: w jednostce, w drobnej prowincyi, w narodzie, w świecie. A życie jest wolnością.

2. Każde usiłowanie, aby ograniczyć życie, jest potwornem: tak oceniam rusyfikacyę i germanizacyę.

Ludy większe są przez ducha swego, niż przez posiadane obszary ziemi; skoro to pojmiemy, dojrzejemy do wolności i Polska będzie uwolniona od jarzma — wraz z innymi ludami.

3. Tak, tysiąckrotnie tak! Istnienie Polski niepodległej byłoby dobroczynnem dla świata — jak każda niepodległość. Despotyzm służy złemu.

4. Oui; la Pologne pourra recouvrer sa liberté. Elle le devra. Le moyen? La volonté.

Je ne sais pas, Monsieur, si cette courte réponse pourra vous être utile. Je le souhaite de tout coeur. En tout cas vous m'aurez permis de pousser un cri de sympathie pour votre malheureuse nation, et de cela je vous reste très reconnaissant.

Lorsque la France aura retrouvé son Idéal — et ce sera bientôt! — c'est mieux que des cris qu'elle poussera pour la Liberté du Monde.

R. Dehmel. *Deutscher Dichter.*

Ich kenne die polnischenZ ustände nicht aus eigener Anschauung, kann also auf Ihre Fragen nur von sehr allgemeinem Gesichtspunkt aus antworten. Soweit ein Volkskörper selbständigen Geist äussert, soweit hat er auch Anspruch auf Unabhängigkeit und kämpft naturgemäss dafür genau so wie der einzelne Mensch. Meines Erachtens hat die polnische Rasse, noch bis in unsere Zeit hinein, durch ihre Dichter und Künstler genug Beweise einer eigentümlichen Beseelung erbracht, dass jeder selbständig fühlende Mensch den Kampf für ihre Unabhängigkeit billigen muss, auch wenn er durch seine eigene Rasse zur Gegnerschaft in diesem Kampfe genötigt wäre.

4. Tak, Polska może odzyskać wolność, odzyskać ją powinna. Sposób? Silna wola.

Nie wiem szanowny Panie, czy ta krótka odpowiedź będzie wam użyteczną. Pragnę tego z całego serca. W każdym razie daliście mi sposobność wydać okrzyk współczucia dla waszego nieszczęśliwego narodu, i za to pozostanę wam wdzięczny.

Gdy Francya odnajdzie swój Ideał — a będzie to wkrótce, — wtedy coś więcej niż okrzyk wyda dla Wolności Świata.

R. Dehmel. *Niemiec. Poeta.*

Nie mam własnego poglądu na stan sprawy polskiej, mogę zatem na pytania wasze tylko z bardzo ogólnego punktu widzenia odpowiedzieć. — O ile zbiorowe ciało narodowe wykazuje samodzielnego ducha, o tyle słusznie rościć może prawo do niepodległości, i walczyć za nią, jak każda oddzielna jednostka. Zdaniem mojem rasa polska aż do naszych czasów — przez poetów i artystów swoich — tyle wykazała odrębnych cech duchowych, że każden samodzielnie czujący człowiek, walkę o jej niepodległość pochwalić musi, chociażby nawet własna przynależność rasowa zmuszała go być wrogiem w tej walce.]

P. Dorado. *Espagnol. Professeur de droit à l'Université de Salamanca.*

La situation en que por la fuerza se tiene à Polonia, desde hace más de un siglo, es lamentable y censurable, por ser injusta. Pero no es excepcional. En lo que se llama vida internacional, en las relaciones de los pueblos y de los Estados entre sí (y también en muiha parte en las relaciones de unos individuos con otros dentro de cada Estado), no domina justicia alguna, no hay más que violencia y opresión (los ejemplos abundan). "El pez grande se traga al ehico,„ ó le cohibe y esclaviza hasta el punto de no dejarle respirar.

Hay, por tanto, que empezar por condenar y censurar con todes las energías del alma el sistema general que actualmente (y desde hace mucho tiempo) domina en las relaciones internacionales, y hay que proscribir totalmente la fuerza y confiarse tan sólo á la voluntad y á la libertad de los individuos para la constitución de los Estados, para sus uniones, seperaciones, etc.

Explicando esta doctrina al caso de Polonia, es claro, que no puede menos de execrarse lo que con ella se hace y condenarse los intentos de hacerla perder su personalidad nacional, germanizándola ó rusificándola á la fuerza.

P. Dorado. *Hiszpan. Profesor Prawa w Uniwersytecie w Salamance.*

Położenie, w którem Polska skutkiem przemocy już od wieku przeszło się znajduje, jest opłakane i nagany godne, bo jest niesprawiedliwe. Nie jest atoli wyjątkowe. W tem, co nazywamy życiem międzynarodowem, w stosunkach narodów i państw między sobą (i także w znacznej części w stosunkach poszczególnych jednostek w każdem państwie) niema żadnej sprawiedliwości, panuje tylko gwałt i przemoc (przykładów podostatkiem).

Trzeba na razie przynajmniej zacząć potępiać i ganić wszystkiemi siłami duszy system powszechny, który obecnie (i oddawna już) panuje we wszystkich stosunkach międzynarodowych; trzeba zupełnie wyrugować przemoc, a oprzeć się wyłącznie tylko na sile woli i wolności jednostek wobec konstytucyi państw, wobec ich łączności, rozdziałów i t. d.

Zastosowując tę doktrynę do sprawy Polski, jasnem jest, że należy potępić to, co się z nią dzieje, i ganić wysiłki ku pozbawieniu jej bytu narodowego, ku zgermanizowaniu i zrusyfikowaniu. Polska była żywym protestem przeciwko zbrodni międzynarodowej, której stała się ofiarą w ubiegłem stuleciu, — dziś jeszcze protestuje; zachowuje świadomość niepodległego państwa, chce być Polską, a nie częścią Rosyi lub Niemiec.

Polonia la mantenido viva su protesta contra el crimen internacional de que fue victima en el siglo pasado; la signe manteniendo hoy; conserva la conciencia de su personalidad independiente; quiere sequir siendo Polonia y no parte de Rusia ó de Alemania; debe, pues, respetarse un voluntad, y todo lo. que sea violentarla y oprimirla representa injusticia. La indepedencia de Polonia podría, además de ser justa en sí, traer la tranquilidad á muchos espíritus (lo mismo, que acontecería con la revolución en el mismo sentidos de otras cuestiones internacionales, que están siendo causa de continuas zozobras, de rivalidader entre los Estados, de deseos de revanche, de consiquiente mantenimiento del estado de paz armada con agotamiento de las energías económicas y de las fuentes de vida de toda clase en los organismos nacionales) y contribuir por lo mismo á inaugurar un estado de paz y de prògreso més en armonía que el presente con el dictado de "civilizados„ que los Estados existentes se atribugen. Y restaurada la independencia de Polonia, como los Polacos lo quieren, la civilización occidental contaría con un factor de mucha más vitalidad del que hoy pueden ofrecer dispersos aquí y allá y distribuides sus fuerzas en mîl diferentes cosas y lugares.

Quanto á los medios que h o y pudiera emplear Polonia para recobrar su perdidu independencia, no sé qué de decir, sobre todo en pocas palabras; el problema me parece grave. En la actual situación de las cosas no me parece que sean pructicables con eficacia otros medios que los que usan los Estados para entenderse unos con otros, engańarse cuando pueden unos á otros, sobrepo-

Niepodległość Polski dążącej do sprawiedliwości, zakłóciłaby znacznie dzisiejszy „spokój“, tosamo uczyniłaby — rewolucya z wielu sprawami międzynarodowemi, które są przyczyną ustawicznych niepokojów, rywalizacyi państw, chęci zemsty, dalszego utrzymania zbrojnego pokoju i wyczerpania sił ekonomicznych i źródeł życia wszystkich warstw społecznych. Polska stałaby się przez to państwem bardziej pokojowem i postępowem, aniżeli państwa dzisiejsze, które sobie miano „cywilizowanych“ przywłaszczają. Po wyzwoleniu się Polski, cywilizacya zachodnia liczyćby mogła na czynnik żywotniejszy, aniżeli dziś mogą nim być Polacy rozprószeni tu i tam i zużywający swe siły na tysiączne sprawy codziennej walki.

Co się zaś tyczy środków, którymi dziś posługiwaćby się mogła Polska dla odzyskania utraconej niepodległości, niewiem co odpowiedzieć w krótkich słowach; pytanie jednak wydaje mi się ważnem. W obecnym stanie rzeczy zdaje mi się, że niema innych skuteczniejszych środków nad te, których używają państwa przy wzajemnem porozumiewaniu się dla oszukania przeciwnika i wła-

nerse unos á otros, robarse (conquistarse) unos á otros: esos medios son la espada y la menquada diplomacia, que es tanto como decir la revolución, la guerra y le falsía. Pero estos medios son sin duda (al menos á mi entender) injustos; cobrá, pues, hacer uso de ellos en nombre de la justicia y paru una causa justa?

E. Durkheim. *Français. Sociologue. Professeur à la Faculté de Bordeaux.*

Votre questionnaire ne m'est parvenu, que depuis quelques jours: c'est ce qui vous explique mon silence. Je me sens d'ailleurs incompétent pour traiter les questions sur lesquelles vous voulez bien m'interroger: elles relêvent plutôt des hommes d'Etat, que des sociologues. Comme homme, je fais des voeux pour que Votre pays, pour lequel j'ai beaucoup de sympathie, retrouve son indépendance et puisse developper son génie propre. Comme sociologue, je ne puis que blamer les efforts faits pour vous germaniser ou Vous russifier violemment; il est dans l'interêt commun de l'humanité civilisée, que chaque groupe social conserve son originalité. Toute politique qui a pour but d'enlever à un peuple sa personnalité,

snego wywyższenia, dla grabieży wzajemnej i podboju: tymi środkami są miecz i wykrętna dyplomacya, a więc w tym wypadku rewolucya, wojna i obłuda. Lecz środki te są bezwątpienia (przynajmniej wedle mojego zapatrywania) niesprawiedliwe; a więc czyż osiągnie się przez nie cel w imię sprawiedliwości i dla słusznej sprawy?

E. Durkheim. *Francuz. Socyolog. Profesor Uniwersytetu w Bordeaux.*

Dopiero przed kilku dniami otrzymałem pański kwestyonaryusz: to objaśnia panu moje milczenie. Zresztą czuję, iż jestem niekompetentny do rozważania spraw, o które pan mnie zapytuje. Tyczą się one bowiem raczej mężów stanu, niż socyologów. Jako człowiek, mogę tylko sobie życzyć, aby kraj wasz, dla którego mam dużo sympatyi, odzyskał swą niepodległość i mógł rozwijać się w duchu sobie właściwym. Jako socyolog, mogę tylko ganić wszystkie zapędy, aby siłą germanizować i rusyfikować; leży bowiem w interesie świata cywilizowanego, aby każda grupa społeczna zachowała swą oryginalność. Złą jest wszelka polityka, zmierzająca ku odebraniu jakiemubądź narodowi jego osobowości, charakteru, temperamentu: niszczy ona bowiem energję. Ztąd też jestem przekonany, że jeśli cywilizacya polska się utrzyma, to wcześniej lub później zdobędzie autonomię niezbędną dla jej normalnego rozwoju. Ale w jakiej postaci, jakiemi środkami to szczęśliwe wydarzenie nastąpić może — tego przewidzieć nie potrafię. W wewnętrznej równowadze Europy, bardzo wiele zajść może zmian, z których ojczyzna wasza skorzystać by mogła.

son humeur, son tempérament, est mauvaise ; car elle est destructive de forces vives. Aussi je suis assuré que s'il se maintient une civilisation polonaise, elle arrivera tôt ou tard à reconquérir l'autonomie nécessaire à son developpement normal. Mais sous quelle forme, par quels moyens pourra se produire cet heureux évenement, c'est ce que je ne saurais prévoir. Bien de transformations peuvent avoir lieu dans l'équilibre intérieur de l'Europe, dont Votre patrie pourra profiter.

Paul d'Estrée. *Français. Homme de lettres.*

Je crois avec vous, que la question polonaise n'est ni „morte“ ni „enterrée,“ comme on dit en France.

Certes, elle à perdu de son acuité depuis la dernière insurrection, si cruellement reprimée par la Russie, d'autant que d'autres iniquités ont rélégué aux derniers plans de la politique internationale le crime séculaire du partage de la Pologne. L'oppression continue de l'Irlande par l'Angleterre, la confiscation des provinces danoises et du Hanovre au profit de la Prusse, la séparation de l'Alsace-Lorraine de la mère-patrie, toutes violations de la loi humaine dont Vous ne parlez pas, mon cher confrère, préoccupent et indignent aujourd'hui l'opinion publique en Europe, au même titre, que les affaires d'Arménie, de Macédoine, et d'Extrême Orient.

Je n'en reconnais pas moins et très volontiers, que „la civilisation polonaise“ ne saurait être „indifférente au progrès de l'Europe occidentale“ et que les procédés de „russification et de germani-

Paul d'Estrée. *Francuz. Literat i publicysta.*

Razem z panem sądzę, że kwestya polska nie jest ani „martwą“, ani „pogrzebaną“, jak zwykle mówi się we Francyi.

Zapewne, od czasów ostatniego powstania, zduszonego przez Rosyę z taką srogością, straciła swój ostry charakter; zwłaszcza, że inne niesprawiedliwości zepchnęły na ostatni plan polityki międzynarodowej wiekową zbrodnię podziału Polski. Bezustanny ucisk Irlandyi przez Anglię, zabór prowincyi duńskich i Hanoweru na rzecz Prus, oderwanie Alzacyi i Lotaryngii od kraju macierzystego — wszystkie te pogwałcenia praw ludzkich, o których Pan mi wspomina, zajmują dziś i oburzają opinję publiczną w Europie, tak samo i równie słusznie jak sprawa Armeńska, Macedońska, lub wschodnio-Azyatycka.

Mimo to, uznaję chętnie, że cywilizacya polska nie może być obojętną dla postępu Europy zachodniej, że środki germanizacyjne i rusyfikacyjne, dziś jeszcze działające, zaledwie na powierzchni tylko naruszyły duszę bohaterskiego i rycerskiego ludu, którego dzieje tak długo związane były z losami Francyi.

sation“ encore en vigueur aujourd'hui, n'ont entamé qu'à la surface l'âme d'un peuple héroique et chevaleresque dont l'histoire fut si longtemps liée à celle de la France.

C'est Vous dire, qu'à mon sens l'existence d'une Pologne indépendante, mais sachant désormais se gouverner, ne peut exercer, qu'une heureuse influence sur les destinées de l'Europe.

Or, cette reconstitution d'une nationalité si intéressante ne saurait s'opérer qu'au détriment de la Prusse, de l'Autriche et de la Russie. Peut-être l'heure en sonnera-t-elle à la mort de François-Joseph. La secousse, qui disloquera alors l'empire des Habsbourg, amènera sans nul doute un remaniement de la carte de l'Europe. Une Pologne nouvelle, Polonia rediviva, y trouverait place, si certaines compensations territoriales désintéressaient deux des puissances territoriales co-partageantes: la Prusse et surtout la Russie La possession de Constantinople arraché aux Ottomans, définitivement chassés d'Europe, vaudrait pent-être bien pour les Tsars le sacrifice de Varsovie, et l'alliance de la Pologne reconstituée avec la confédération libre des principautés danubiennes et balkaniques serait assurément une garantie de paix pour l'Europe continentale.

Malheureusement, cette conception politique appartient pour le moment au domaine de la spéculation pure. Les croisades pour la resurrection de la Pologne, ne sont plus, nous croyons l'avoir suffisamment démontré, d'une actualité qui s'impose. Ce n'est pas,

Według mego zdania zatem, istnienie Polski niepodległej, ale umiejącej się rządzić, mogłoby tylko mieć wpływ dodatni na losy Europy.

Ale odbudowanie tak ważnego ciała narodowego mogłoby się odbyć tylko z uszczerbkiem Prus, Austryi i Rosyi. Być może, że godzina ta wybije z chwilą śmierci Franciszka Józefa. Wstrząśnienie, które rozsypie wtedy cesarstwo Habsburgów, sprowadzi bezwątpienia zmiany w mapie Europy. Nowa Polska, *Polonia rediviva* mogłaby znaleźć tam miejsce, gdyby dwa mocarstwa zaborcze Prusy i Rosya otrzymały w zamian odszkodowanie terytoryalne. Posiadanie Konstantynopola wydartego Turkom, którzy ostatecznie zostaliby wypchnięci z Europy, opłaciłoby może Carom utratę Warszawy, a sojusz odbudowanej Polski z wolną federacyą księstw naddunajskich i bałkańskich, byłby niewątpliwie gwarancyą pokoju dla Europy zachodniej.

Niestety ta kombinacya polityczna należy chwilowo do dziedziny czystego marzenia. Zadania doby bieżącej obecnie — jak to podnieśliśmy już wyżej — nie nakazują wojen krzyżowych dla odbudowania Polski. Nie wynika ztąd, iż nie pozostało śladu tej myśli w pamięci narodu, który tak walecznie za nią się ujmował: mam na myśli Francyę. Z rozczarowaniem patrzy ona dziś na do-

qu'il n'en reste des traces dans la mémoire de la nation, qui en soutint jadis si vaillamment la revendication: j'ai nommé la France. Elle est bien désillusionnée aujourd'hui sur les avantages d'une alliance, qui s'est dérobée à Fachoda, comme elle l'eut fait à la Haye, si la question d'Alsace-Lorraine avait été brusquement posée à la Conférence. Mais la France est trop affaiblie par ses dissentions intestines et trop isolée dans le concert Européen pour prendre une initiative, qui — j'en suis persuadé, mon cher confrère, — est dans votre pensée le premier de vos desiderata. Elle ne pourra parler haut et ferme, que le jour où ses blessures seront complétement cicatrisées. Ce qui ne veut pas dire, que d'orès et déjà elle n'appelle de tous ses voeux l'âge d'or, où les peuples européens, devenus seuls maitres de leurs destinées, demanderont au suffrage universel, leur unique règle, la détermination des nationalités, la limitation des frontières, la fin de toutes les spoliations et de tous les crimes contre le droit et la justice.

Wilhelm Foerster. *Deutscher Gelehrter. Professor der Astronomie a. d. Universität zu Berlin. Director der Sternwarte. Redactor wissenschaftlicher Zeitschriften.*

Zur Frage 1 bemerke ich, dass alles, was polnische Kultur genannt werden kann, also was die Polen zur geistigen und sittlichen Kultur der Menschheit beitragen, für keinen Menschen gleich-

tychczasowego sojusznika, który ukrył się w sprawie Faszody i byłby to samo uczynił w Hadze, gdyby niespodzianie poruszono sprawę Alzacyi i Lotaryngii. Ale Francya zbyt jest osłabiona rozterkami wewnętrznemi i za bardzo jest odosobniona w koncercie Europejskim, aby mogła brać na siebie inicyatywę; jestem przekonany Szanowny Panie, że w myślach Pańskich było to pierwsze *desideratum.* Francya będzie mogła mówić głośno i stanowczo dopiero w dniu, gdy jej rany zupełnie się zabliźnią. Ale już dziś wszystkiemi życzeniami swemi przyzywa ona ów wiek złoty, gdy ludy europejskie same wreszcie staną się panami swych losów i głosowanie powszechne, jedyna miara ich postępowania, rozstrzygać będzie o przyznawaniu się do narodowości, o wyznaczaniu granic, gdy nadejdzie koniec wszystkich zaborów i wszystkich zbrodni przeciw prawu i sprawiedliwości.

Prof. Wilhelm Foerster. *Niemiec. Astronom. Prof. Uniw. w Berlinie, dyrektor Obserwatoryum, redaktor fachowych czasopism.*

Na pytanie 1. odpowiadam: wszystko co polską cywilizacyą nazwać można, to jest to, czem Polacy do umysłowej i obyczajowej kultury ludzkości się przyczynili, dla nikogo obojętne być nie może, a zatem i dla Europy zachodniej, do której jak się zdaje i Berlin zaliczacie.

giltig sein kann, also auch nich für „Westeuropa", wozu Sie, wie es scheint, auch Berlin rechnen.

Zur Frage 2 bemerke ich zunächst, dass ich alle Bestrebungen, die auf gewaltsame Unterdrückung einer nationalen Sprache und Kultur gerichtet sind, als unsittliche und unweise betrachte. Jede gründliche und unbefangene Geschichtsbetrachtung lässt erweisen, dass aus solchen gewaltsamen Massregeln schliesslich nur für beide Theile (den Unterdrücker und den Unterdrückten) Unheil und dauernder Unsegen hervorgeht. Dass „unter den heutigen Umständen" die normale Entwicklung des polnischen Volkes möglich sei, bezweifle ich, obwohl der Ausdruck normale Entwicklung sehr unbestimmt ist. Aber ich bemerke hierzu, auf Grund allgemeiner Eindrücke und persönlicher Wahrnehmung, dass diese „heutigen Umstände" auch in sehr erheblichem Maasse von den Polen selber verschuldet werden. Das ganze Problem des Zusammen- und Nebeneinander-Wohnens von Volksstämmen verschiedener Eigenart und Sprache ist ja an sich unsäglich schwierig, aber völlig unlösbar, wenn es mit Terrorismus und desperater Leidenschaft auch von Seiten derjenigen behandelt wird, welche überwiegend die Leidenden sind.

In diesem Sinne bemerke ich auch zu den Fragen 3 und 4, dass es mir ganz undenkbar erscheint, eine Wiedergewinnung der nationalen Unabhängigkeit Polens unmittelbar aus den gegenwärtigen

Na pytanie 2. zaznaczę przedewszystkiem: wszelkie usiłowania skierowane ku przytłumieniu przemocą narodowego języka i kultury uważam za nierozumne i niemoralne. Gruntownie i bezstronnie przeglądając dzieje, przekonywujemy się, że takie gwałtowne środki ostatecznie dla stron obu (uciemiężonych i ciemiężycieli) tylko szkodę i przekleństwo przynoszą. Wątpię, aby w dzisiejszych okolicznościach możliwym był prawidłowy rozwój polskiego narodu, chociaż wyrażenie „prawidłowy rozwój" jest bardzo nieoznaczone. Ale tu dodaję, na zasadzie ogólnego wrażenia i osobistych spostrzeżeń, że owym „dzisiejszym okolicznościom" w znacznej mierze Polacy sami też są winni. Sprawa wspólnego zamieszkiwania i sąsiadowania narodów o różnorodnych właściwościach i mowie, już sama w sobie jest bardzo trudną, a staje się wprost nie do rozwiązania, jeżeli traktuje się ją z terroryzmem i rozpaczną namiętnością, nawet ze strony tych, którzy przeważnie są stroną cierpiącą.

W tym duchu, na 3 i 4 pytania zaznaczę, że zupełnie niemożliwem wydaje się odzyskanie narodowej niepodległości Polski, bezpośrednio z panujących współcześnie stosunków politycznych. Takiego rodzaju próby mogłyby tylko wywołać najstraszniejsze klęski wojenne, których wynikiem byłby kiepski pokój, być może zmieniający role ciemiężycieli, lecz nawet dla zwycięzcy prawdziwie

politischen Zuständen heraus zu erreichen. Aus solchen Versuchen können nur die schrecklichsten kriegerischen Konvulsionen hervorgehen, deren nächstes Ergebniss auch nur ein fauler Friede sein kann, durch welchen die Rollen der Unterdrücker vielleicht nur geändert werden, ohne dass daraus menschenwürdige Zustände auch für den Sieger hervorgehen.

Auch ich kann den gegenwärtigen Stand der politischen Machtvertheilung in Europa, als einen gesunden und irgendwie definitiven nicht ansehen, aber die Reinigung und Heilung kann nur aus einer höheren sittlichen und sozialen Kultur Aller hervorgehen, in welcher überhaupt jegliche gewaltsame Unterdrückung wenigstens grundsätzlich ausgeschlossen und das ernste Streben aller leitenden Kräfte auf die allmälige volle Verwirklichung dieser Grundsätze gerichtet ist.

Ich meine daher, dass die polnischen Kulturträger (ich sage nicht die Träger der polnischen Kultur, weil es doch eigentlich nur e i n e gemeinsame m e n s c h l i c h e Kultur giebt), das Heil ihres Volkes nicht in der Herbeiführung politischer Verwicklungen suchen sollten, aus denen möglicherweise ein vorübergehendes Wiederauferstehen eines polnischen Staates herauskommen könnte. Vielmehr sind die geistigen und sittlichen Führer derjenigen Völker, die zur Zeit politisch unterdrückt sind, gerade die berufensten Mitarbeiter derjenigen höheren internationalen Bestrebungen, durch welche das Reich der Gerechtigkeit auf Erden gegründet und das gegenseitige Uebervortheilen, dass von den herrschenden Nationen als eine Art von Weltgesetz proklamirt wird, endlich in die Nacht seines Ursprungs aus vergangener Unkultur zurückverwiesen werden wird.

ludzkie stosunki mogłyby stąd nie wyniknąć. — I ja nie uważam teraźniejszego podziału władzy politycznej w Europie za zdrowy i ostateczny; ale oczyszczenia i uzdrowotnienia tych stosunków tylko wyższa etyczna i społeczna kultura całego ogółu dokonać może; w takiej kulturze wszelki ucisk i przemoc w zasadzie przynajmniej wykluczone będą i wszystkie k i e r u j ą c e siły skierowane ku temu, aby tę zasadę stopniowo w całej pełni urzeczywistnić.

Sądzę zatem, że polscy krzewiciele cywilizacyi (nie mówię krzewiciele polskiej cywilizacyi, bo cywilizacya jest właściwie tylko j e d n a, ogólnoludzka), zbawienia swego narodu nie powinni szukać w wywołaniu politycznych zawikłań, które przemijająco nawet wskrzesiłyby może państwo polskie. Co więcej, duchowi i moralni przywódzcy czasowo uciśnionych narodów, są właśnie najbardziej powołanymi współpracownikami wyższych międzynarodowych dążeń, aby królestwo sprawiedliwości na ziemi ustanowić i zniszczyć zrodzoną w ciemnościach niekulturalnych epok przemoc, którą narody dziś panujące za prawo wszechświatowe ogłaszają.

Zusammenfassend bemerke ich also, dass vor irgendwelchem Lösungsversuch des in den vier Fragen gestellten Problems, bald möglichst von reingesinnten und wahrhaft freidenkenden Männern und Frauen aus allen Nationen mit Geist und wissenschaftlichem Ernst an geeigneten Stellen anhaltende Berathungen über die Mittel und Wege gepflogen werden sollten, wie eine Milderung der internationalen und intersozialen Nöthe, einschliesslich der recht schwierigen, durch nationale Leidenschaft noch dazu übermässig verbitterten Sprachen- und Schulkonflikte, vorbereitet und ihre Heilung allmählig in's Leben geführt werden könne.

Möchte „Westeuropa" edle polnische Freunde als begeisterte Mitarbeiter bei einem organisirtem Zusammenwirken solcher Art, welches endlich im Entstehen begriffen ist, recht bald begrüssen.

Paul Frédéricq. *Belge. Professeur d'histoire à l'Université de Gand.*

La conférence de la Haye est restée en dehors des conflits encore pendants, tels que la question d'Arménie, de Macedoine, d'Extrême-Orient et de Transvaal. A-t-elle eu raison d'agir ainsi? Aurait-elle pu agir autrement? Je n'ose pas me prononcer.

Mais ce qui est certain, c'est qu'il ne suffit pas de ne pas vouloir s'occuper d'une question irritante pour s'en débarasser.

Ainsi en est-il de la question polonaise que la conférence de la Haye convoquée par le Tsar à naturellement écartée.

Streszczając, dodam: że przed wszelką próbą rozwiązania sprawy, zawartej w powyższych 4 pytaniach, życzyć by należało, aby jaknajrychlej szlachetni prawdziwie wolnomyślni mężczyźni i kobiety wszelkich narodowości, naradzać się poczęli — w duchu ściśle naukowym, nad środkami i sposobami złagodzenia narodowych i społecznych niedomagań, a między niemi i tak trudnych, a namiętnością narodową jeszcze zaognionych spraw językowych i szkolnych; narady takie, mogłyby stopniowo przyczynić się do uzdrowienia tych stosunków. Oby „zachodnia Europa" przy takiej zorganizowanej wspólnej pracy jaknajrychlej w szlachetnych przyjaciołach polskich powitać mogła zapalonych współpracowników!

Paweł Frédéricq. *Belgijczyk. Profesor historyi w Uniw. w Gandawie.*

Konferencya w Hadze nie zajęła się konfliktami będącemi w zawieszeniu, a więc sprawami Armenii, Macedonii, Wschodu azyatyckiego, Transvaalu.

Czy miała słuszność tak czyniąc? Czy mogła postąpić inaczej? Nie śmiem o tem sądzić.

Et cependant la question polonaise est une plaie béante et saignante en Europe depuis un siècle.

Aussi est-ce bien volontiers, que je réponds à vos questions.

1. La civilisation polonaise, presque étouffée dans son développement par les ignominieux partages de la Pologne, importe autant à l'Europe occidentale, que la civilisation de toute autre race bien douée et ayant un aussi grand passé. La crise que traverse depuis un siècle la civilisation polonaise est par là même une cause de faiblesse pour l'humanité. Mettre fin à cette crise, c'est donc travailler à fortifier la santé du monde en général, et de l'Europe occidentale en particulier.

2. Les efforts de russification et de germanisation tentés sur la race polonaise sont des attentats injustifiables au droit de tout peuple de conserver intactes sa langue, sa race et sa nationalité.

Ces efforts méritent la reprobation du monde civilisé, reprobation qui frappe actuellement les efforts de russification tentés en Finlande.

3. L'existence d'une Pologne indépendante ne pourrait qu'influer heureusement sur le développement de l'Europe occidentale; d'abord parce que chaque fois qu'un peuple asservi, renaît à la liberté, les peuples occidentaux, qui sont libres, doivent se sentir

Ale pewna jest, że niedosyć nie chcieć zajmować się drażniącemi kwestyami, aby się ich pozbyć.

Tak się ma rzecz ze sprawą polską, którą konferencya w Hadze zwołana przez cara oczywiście usunąć musiała.

A jednak kwestya polska jest od wieków otwartą i krwawiącą raną Europy.

To też chętnie odpowiadam na wasze pytania.

1. Cywilizacya polska prawie stłumiona w swoim rozwoju przez niecne podziały Polski jest również ważną dla Europy zachodniej, jak cywilizacya każdego innego szczepu szczodrze uposażonego i mającego tak wielką przeszłość. Przesilenie, które od wieku przechodzi cywilizacya polska, temsamem osłabia ludzkość całą. Zakończyć to przesilenie, jest to więc pracować nad wzmocnieniem zdrowia świata w ogólności, a Europy zachodniej w szczególności.

2. Wysiłki celem rusyfikowania i germanizowania narodu polskiego są zamachami niczem nie usprawiedliwionymi przeciwko prawu, jakie ma każdy naród do zachowania swego języka, swojej rasy i swojej narodowości.

Usiłowania te zasługują na naganę świata cywilizowanego, taką samą, jak obecne usiłowania przedsiębrane dla rusyfikowania Finlandyi.

3. Istnienie Polski niezawisłej, mogłoby jedynie wpłynąć korzystnie na rozwój Europy zachodniej, najprzód dlatego, że ilekroć naród podbity odzyskuje wolność, ludy zachodnie, które są wolne, muszą się czuć szczęśliwszymi,

plus heureux eux-mêmes; ensuite parce qu'une Pologne indépendante serait un contre poids à la puissance trop grande de la Russie, qui représente encore avec la Turquie, le vieux despotisme des monarchies absolues, disparues une à une en Occident.

4. J'ai l'espérance inébranlable que la Pologne saura recouvrer son indépendance.

Le XIX siècle est le siècle de l'égalité et de la liberté, le siècle du reveil et du triomphe des nationalités opprimées. Pourquoi le XIX siècle si clément aux Grecs, aux Italiens, aux Allemands, aux Hongrois, aux Tchèques, aux Serbes, aux Bulgares, qui tous ont atteint leur idéal national, ou sont sur le point de l'atteindre, pourquoi le XIX siècle a-t-il été si dur pour la pauvre Pologne malgré son héroisme ?

Je n'en sais rien. C'est le secret de Dieu.

Mais le XX siècle va s'ouvrir, et le soleil de la justice l'illuminera — j'en suis sûr — plus fortement qu'il n'a pu luire durant le siècle qui finit.

C'est pourquoi je suis sûr que la Pologne renaitra, plus tôt peut-être, qu'on ne la pense.

Ma mère portait une broche où, enfant, j'épelais avec émotion les mots suivants, que j'écris ici pour finir : NIECH ŻYJE POLSKA !

powtóre — Polska niezawisła byłaby przeciwwagą dla zbyt wielkiej potęgi Rosyi, reprezentującej wraz z Turcyą stary despotyzm monarchij absolutnych, które znikły jedna za drugą na Zachodzie.

4. Mam nadzieję niewzruszoną, że Polska potrafi odzyskać swą niezawisłość.

XIX wiek jest wiekiem równości i wolności, wiekiem przebudzenia i tryumfu narodowości uciemiężonych. Dlaczego wiek XIX tak łaskawy dla Greków, Włochów, Niemców, Węgrów, Czechów, Serbów, Bułgarów, którzy albo już doścignęli ideał narodowy, lub są na drodze do jego osiągnięcia, dlaczego ten wiek XIX okazał się tak srogim dla biednej Polski mimo jej bohaterstwa?

Nie wiem. Jest to tajemnicą Boga.

Ale niebawem zacznie się wiek XX, i słońce sprawiedliwości świecić mu będzie — jestem tego pewny — silniej, niż świeciło w stuleciu, które się kończy.

Dlatego pewny jestem, że Polska odżyje, prędzej może aniżeli się spodziewają. Matka moja nosiła broszkę, na której dzieckiem będąc sylabizowałem ze wzruszeniem następujące wyrazy, które tu na zakończenie kreślę: NIECH ŻYJE POLSKA.

Charles Fr. Gabba. *Italien. Professeur de droit et de sciences sociales à l'Université de Florence et de Pise.*

Je réponds avec plaisir aux interpellations renfermées dans votre circulaire. Les Italiens, en effet, sont moins indifférents, que tout autre peuple au sort de la Pologne, que tant de liens historiques anciens et récents rattachent à l'Italie.

1. La civilisation polonaise n'est pas indifférente au progrès de l'Europe occidentale, attendu les remarquables aptitudes intellectuelles, et les nobles qualités morales du peuple polonais, les grands services, qu'il a rendus à l'Europe, dans les armes, dans la science et dans la littérature jusqu'à ces derniers temps.

2. Les efforts de russification et de germanisation en Pologne sont tout à fait à condamner comme tyranniques et inutiles.

3. Une Pologne indépendante serait un précieux et salutaire B o l l w e r k contre la préponderance russe, ainsi que Bismarck luimême l'envisageait.

4. Hélas, la résurrection de la Pologne est un de ces voeux, qui, pour être légitimes et universels parmi les personnes éclairées, n'en demeurent pas moins irréalisables, dans l'état actuel de l'Europe.

Henri Gaidoz. *Français. Professeur de géographie et d'éthnographie à l'Ecole des Sciences Politiques.*

Une réponse compétente aux questions (1) et (2) ne peut venir, que de Polonais ou d'étrangers sachant le polonais et vivant

K. F. Gabba, *Włoch. Profesor nauk społecznych w Uniwersytecie w Pizie i Florencyi.*

Odpowiadam z przyjemnością na zapytanie, zawarte w waszym cyrkularzu. Włosi rzeczywiście mniej niż inne narody obojętni są na losy Polski, którą tyle węzłów historycznych dawnych i nowych łączy z Italią.

1. Cywilizacya polska nie jest obojętną dla postępu Europy zachodniej, wobec znakomitych zdolności umysłowych i zalet moralnych ludu polskiego, wobec usług orężnych, naukowych, literackich, jakie wyświadczał Europie aż do ostatnich czasów.

2. Usiłowania, aby ruszczyć i niemczyć Polskę, — tyrańskie i bezpożyteczne — są potępienia godne.

3. Polska niezależna byłaby cenną i zbawienną tamą przeciwko przewadze rosyjskiej, sam Bismarck tak się na to zapatrywał.

4. Niestety wskrzeszenie Polski jest jednem z tych życzeń, które choć słuszne i ogólnie uznane przez umysły oświecone, nie dają się ziścić w obecnym stanie Europy.

ou ayant voyagé dans les provinces polonaises des trois états. Tout ce, dont un étranger peut temoigner c'est de la vitalité du sentiment polonais.

La question (3) est purement hypothétique et ne devrait en tout cas venir, qu'après la question suivante. Du reste l'influence de cette Pologne indépendante dépendrait de ce que serait cette Pologne: monarchie, république libérale, ou anarchie.

La question (4) est d'ordre hypothétique ; il me semble, qu'un Etat polonais, comprenant toute l'ancienne Pologne, ne pourrait renaitre, au moins d'ici cinquante aus, que d'un cataclysme européen, et encore faudrait-il que ce cataclysme se terminât dans un sens favorable aux Polonais des trois états, hypothèse invraissemblable en face de l'hostilité entre l'Allemagne et la Russie.

Pour rester sur le terrain des choses possibles, il me semble, que l'ambition des patriotes polonais devrait être de constituer une Galicie russe et, si possible, une pseudo-Galicie prussienne.

La nation polonaise aurait ainsi recouvré une unité morale, littéraire et intellectuelle. Pour unité politique on verrait un siècle plus tard. Et qui peut nous assurer, qu'aux environs de l'an 2000 les conceptions politiques sur l'état seront les mêmes, qu'aujourd'hui. Il suffirait de l'abaissement des barrières économiques et d'un réglement libéral de la question des langues, pour que le point de vue et la manière de sentir changeassent entièrement dans les questions politiques et nationales. Du reste, la question sociale primera peut-être bientôt toutes les autres, au moins dans l'Europe occidentale.

Henryk Gaidoz. *Francuz. Profesor geografii i etnografii w Szkole nauk politycznych.*

Odpowiedź kompetentną na pytanie 1 i 2 mogliby dać tylko Polacy lub cudzoziemcy, którzy umieją po polsku i mieszkali lub podróżowali po prowincyach polskich wszystkich trzech państw. Cudzoziemiec zaświadczyć może tylko o żywotności polskiego poczucia narodowego.

Pytanie trzecie jest czysto hypotetyczne i winno właściwie następować dopiero po pytaniu czwartem. Zresztą wpływ tej „Polski niepodległej“ zależałby od tego, czem by ona była: monarchją liberalną, rzeczpospolitą, czy też nierządem.

Czwarte pytanie jest również hypotetyczne. Zdaje mi się, że państwo polskie, mieszczące całą dawną Polskę, mogłoby się odrodzić przynajmniej przed upływem lat pięćdziesięciu — tylko na skutek katastrofy europejskiej. Potrzeba by było, aby ów kataklizm europejski zakończył się pomyślnie dla polaków we wszystkich trzech państwach; to zaś jest bardzo nieprawdopodobne

R. Garofalo. *Italien. Professeur de droit à l'Université de Naples. Auteur de plusieurs ouvrages de criminologie.*

Vous me faites beaucoup d'honneur en me demandant mon opinion sur la question polonaise. Malheureusement, je ne suis pas assez renseigné pour pouvoir vous donner une réponse satisfaisante sur les différents points de votre questionnaire, dont une partie regarde des faits à constater, pendant que d'autres questions ont trait à l'avenir politique et social.

Par exemple je ne saurais rien dire sur la question (2): si le developpement du peuple polonais est encore posible, et comment doit-on apprécier les efforts de russification et de germanisation. Il me faudrait pour avoir un avis là dessus avoir étudié les conditions actuelles de la Pologne, connaître le dégré de développement et les moeurs des différentes classes, avoir vécu ou au moins séjourné assez longtemps dans les villes principales et dans les campagnes.

wobec nieprzyjaźni między Rosyą a Niemcami. Aby pozostać wśród rzeczy możliwych, zdaje mi się, że usiłowania patryotów polskich winny zmierzać do utworzenia w Rosyi i jeśli można — w Prusach, czegoś w rodzaju Galicyi. Naród polski odzyskałby w ten sposób jedność moralną, umysłową i literacką. Za wiek możnaby się troszczyć o jedność polityczną. Zresztą któż zaręczy, czy koło roku dwutysięcznego będziemy mieli te same, co dziś, zapatrywania na istotę państwa. Zniesienie granic ekonomicznych i liberalna ustawa językowa, zmieniłyby zupełnie poglądy nasze i uczucia w sprawach politycznych i narodowych. Zresztą być może, iż niedługo kwestya społeczna górować będzie nad wszystkiemi innemi — przynajmniej na Zachodzie Europy,

R, Garafalo. *Włoch. Profesor prawa w Uniwersytecie w Neapolu. Autor licznych dzieł z dziedziny kryminologii.*

Bardzo mię zaszczycacie, zapytując o zdanie w sprawie polskiej. Niestety nie jestem dostatecznie powiadomiony, aby dać zadawalniającą odpowiedź na poszczególne punkty waszego kwestyonaryusza. Część pytań waszych tyczy się faktów, które potwierdzić lub odrzucić należy; część znów tyczy się przewidywań przyszłości politycznej i społecznej.

Nie mogę nic n. p. odpowiedzieć na pytanie 2.: czy rozwój narodu polskiego w obecnej chwili jest możliwy i jak sądzić należy usiłowania germanizacyi i rusyfikacyi. Ażeby o tem wyrobić sobie zdanie, musiałbym zbadać warunki panujące dzisiaj w Polsce, poznać stopień rozwoju i obyczaje różnych warstw, musiałbym żyć lub przynajmniej przebyć czas dłuższy w miastach stołecznych polskich i na wsi.

Sur la question 4 je pense, que les trois états, qui ont fait entre eux le partage de la Pologne, sont trop grands et trop forts, pour que le peuple polonais puisse espérer par ses seules forces de recouvrer son indépendance. Les trois grands états ont d'ailleurs un interêt commun à empêcher tout tentative de révolution ayant le but d'une reconstitution de la nation polonaise. Un avenir lointain pourra changer cette situation, mais toute précision serait oeuvre de pure fantaisie à l'heure actuelle.

Sur la question 3, je pense que l'influence d'une Pologne indépendante serait très sensible, au point de vue de l'équilibre européen, parceque l'éloignement du colosse russe écarterait une préoccupation de conflagration, et hâterait l'époque,où les états de l'Europe centrale et occidentale, assurés d'une paix générale, pourraient enfin désarmer.

Frans Gittens. *Belge. Homme de lettres et auteur dramatique flamand.*

La poussée des peuples à laquelle nous assistons, la poussée des grands peuples surtout et l'écrasement des nations faibles répondent peut-être à une loi mystérieuse de l'humanité. Il semble difficile jusqu'ici de s'y soustraire. C'est là l'acte brutal, que les

Co się tyczy 4. pytania, to sądzę, iż trzy mocarstwa, które rozebrały między sobą Polskę, są zbyt wielkie i silne, aby naród polski mógł się spodziewać, że własnemi siłami odzyska niepodległość. Te trzy państwa mają zresztą interes wspólny, aby sprzeciwiać się wszelkiej rewolucyi, zmierzającej do odbudowania narodu. Odległa przyszłość może zmienić ten stan rzeczy, ale określenie terminu byłoby w chwili obecnej rzeczą czystej wyobraźni.

Co do 3. pytania mniemam, iż wpływ Polski niepodległej dałby się bardzo odczuć również w sprawach politycznej równowagi. Oddalenie olbrzymiej Rosyi usunęłoby obawy wojennego najazdu, i przyspieszyłoby chwilę, w której ludy Europy środkowej i zachodniej, mając zapewniony pokój, mogłyby wreszcie przystąpić do rozbrojenia.

Franciszek Gittens, *Belgijczyk. Literat i dramaturg flamandzki.*

Ucisk ludów, którego jesteśmy świadkami, szczególniej rozpieranie się wielkich ludów i zduszenie narodów słabych, zgodne jest może z jakiemś tajemniczem prawem ludzkości. Trudno jest dotąd odeń się ochronić. Jest to prawo brutalne, którego spełnianiu słabi przyglądają się ponuro i z rozpaczą w sercu. Niewiem, czy zaliczać mogę Polaków do małych narodów; dziś oczywiście są rozdrobnieni. Małe narody są według mnie również potrzebne dla harmonijnego

faibles voient s'accomplir mornes et le désespoir au coeur. Je ne sais si je puis ranger les polonais parmi les petites nationalités. Aujourd'hui certes ils sont fragmentés. Les petites nations sont aussi nécéssaires selon moi à l'existence harmonique des peuples, que l'est par exemple la rotule à la jambe. Supprimez la — la jambe ne se meut plus et tout l'être s'en répent. Rien n'est plus indispensable aux nations que la conservation de la langue. Vouloir remplacer la langue d'un peuple par une langue étrangère, c'est atrophier pendant plusieurs générations le cerveau même de ce peuple. C'est le supprimer, sans profit aucun pour la civilisation. C'est un crime!

Heureuse donc la partie polonaise de la patrie qui a pu conserver l'usage de sa langue. Le jour où la poussée brutale des peuples forts aura usé ses remous dans les parties les plus lointaines du monde, l'intelligence reprenda ses droits. Les fédérations des peuples s'établiront et le rôle prépondérant dans la civilisation nouvelle appartiendra aux populations qui se seront la mieux développées au moyen du bienfaisant et unique véhicule de sa langue propre. La langue est comme la lampe sacrée qu'on ne peut laisser éteindre sous peine de nuit complète. Quoiqu'il arrive, il faut l'entretenir, èt les nations les plus éprouvées pourront étonner le monde, le jour où les brutalités se seront usées, par la généreuse vitalité dont elles feront encore preuve, si elles conservent jusque là le précieux dépôt où se cristallisent ses pensées.

istnienia ludów, jak potrzebną jest n. p. kostka nodze. Usuńmy ją, a noga utraci ruch i cała istota ucierpi na tem.

Najniezbędniejszem dla narodu jest zachowanie mowy ojczystej. Chcieć zastąpić mowę narodu przez mowę obcą, jest to skazać na zanik przez kilka pokoleń mózg tego narodu. Znaczy to unicestwić go, bez korzyści żadnej dla cywilizacyi. Jest to zbrodnia!

Szczęśliwa ta część Polski, która mogła zatrzymać użycie swej mowy. W dniu, w którym brutalne parcie ludów silnych zużyje swój napór w najodleglejszych częściach świata, umysłowość odzyska swe prawa. Powstaną federacye narodów, a wybitna rola w nowej cywilizacyi należeć będzie do tych ludów, które najlepiej się rozwinęły dzięki dobroczynnemu i jedynemu motorowi: dzięki mowie własnej. Mowa ojczysta jest jak ogień święty, którego strzedz należy, ażeby nie zapanowała noc zupełna. Cokolwiek nastąpi, trzeba ją zachować, a w dniu, w którym gwałt utraci moc swoją, narody najcięższej doświadczone zadziwią świat żywotnością i dadzą jej tysiączne dowody, jeżeli do tej pory utrzymają cenny skarb, w którym krystalizują się ich myśli.

P. Göhre. *Deutscher Schriftsteller. Ehemaliger Pastor.*

Für die mir gütigst übersandte Anfrage sage ich Ihnen meinen besten Dank. Leider fühle ich mich nicht im Stande Sie zu beantworten. Ich glaube nicht Kenntniss und Urteil über die interessante Angelegenheit genug zu haben, um sie der Oeffentlichkeit gegenüber zu umarbeiten. Aber Ihre an mich gerichtete Anfrage ist mir eine neue Veranlassung geworden, das Problem künftignach genauer, als es leider meinerseits geschehen ist, zu verfolgen.

Rémy de Gourmont. *Français. Homme de lettres et journaliste.*

1. Il serait assurément très utile que la civilisation polonaise prît un développement original et autonome.

2. Il faut garder sa race par tous les moyens possibles, pourvu que le but ne soit pas disproportionné avec l'effort. La Pologne, cela vaut la peine evidemment. L'Allemagne peut encore arguer d'une civilisation supérieure, mais la Russie?

3. La Pologne indépendante, serait une excellente avantgarde européenne contre les Barbares.

4. La question de moyens est un peu délicate. Je me récuse, quoique avec regret.

P. Göhre. *Niemiec. Były pastor, autor dzieła „Drei Monate Fabriksarbeiter“.*

Za łaskawie mi przesłane zapytania serdecznie dziękuję. Niestety nie jestem w stanie odpowiedzieć. Zbyt mało mam wiadomości i sądu o tej zajmującej sprawie, abym mógł opracować ją dla druku. Wasze zwrócenie się do mnie skłania mnie jednak abym dokładniej, aniżeli to czyniłem dotychczas śledził to ciekawe zagadnienie.

Rémy de Gourmont. *Francuz. Literat i dziennikarz.*

1. Byłoby bezwątpienia pożytecznem, aby cywilizacya polska rozwijać się mogła oryginalnie i niezawiśle.

2. Należy zachować swoją rasę wszelkimi możliwymi sposobami pod warunkiem, aby cel nie był w dysproporcyi z wysiłkiem, Polska warta oczywiście tego. Niemcy jeszcze mogą powoływać się na wyższą cywilizacyę, ale Rosya?

3. Polska niezawisła byłaby doskonałem przedmurzem europejskiem przeciwko barbarzyńcom.

4. Kwestya co do sposobów jest cokolwiek drażliwą. Choć z żalem, nie zabieram w niej głosu.

Jean Grave. *Français. Homme de lettres. Directeur des „Temps Nouveaux“.*

Je suis convaincu que rien n'est indifférent au progrès non seulement de l'Europe, mais même à celui de l'humanité entière. Je voudrais par conséquent que l'autonomie des moindres groupes soit respectée, et toutes les entraves apportées à cette initiative, comme tous les actes de l'autorité sont injustes, iniques et monstreux.

Mais si l'esprit national a été un des modes d'évolution des grouppements humains, je crois qu'il est aujourd'hui dépassé, et que le côté politique doit maintenant faire place à l'émancipation économique.

Une nation polonaise ne ferait que déplacer l'autorité; les pauvres, les misérables, ceux qui ne possèdent rien, n'en continueraient pas moins à être exploités au nom d'un pouvoir politique polonais, comme ils le sont aujourd'hui sous l'autorité russe, allemande on autrichiene. Ce qu'il faut, ce à quoi il faut travailler, c'est à une transformation du régime économique, à la destruction de l'autorité quelle soit, qu'elle émane du conquérant aussi bien que d'un gouvernement national, dérivant du nombre ou de la force.

Lorsque l'homme ne pourra plus être exploité par son semblable, lorsque, pour vivre, il n'aura plus besoin de vendre à un autre homme ses bras ou son cerveau, il pourra faire respecter

J. Grave. *Francuz. Literat. Redaktor pisma „Temps Nouveaux“.*

Jestem przekonany, że nic niema obojętnego dla postępu nie tylko Europy, ale ludzkości całej; chciałbym więc, aby szanowano autonomją nawet najmniejszych grup; wszelkie pęta nakładane, jak i wszelkie zwierzchnictwa są niesprawiedliwe, niesłuszne i potworne.

Ale jeżeli dotąd motorem ewolucyjnym grup ludzkich był duch narodowy, to już teraz nie czas na to; strona polityczna ustąpić winna miejsca wyzwoleniu ekonomicznemu.

Istnienie niepodległego narodu polskiego przeniosłoby jedynie władzę z jednych rąk do drugich; biedni, nędzarze, wydziedziczeni, tak samo byliby wyzyskiwani w imię władzy politycznej polskiej, jak są dzisiaj pod zwierzchnictwem ruskiem, niemieckiem lub austryackiem. Pracować należy przedewszystkiem nad przekształceniem systemu ekonomicznego, nad zniesieniem wszelkiej władzy, jakąbądź jest, czy spoczywa w rękach zwycięzcy, czy własnego narodowego rządu, opartego na powadze liczby lub siły.

son autonomie, et c'est en cet état seulement que pourront s'organiser librement les affinités naturelles.

L'avenir de l'homme n'est pas à se cantonner dans le petit coin de pays ou il est né, c'est à devenir un homme libre dans une humanité libre qu'il doit aspirer.

A. Hamon. *Français. Auteur des ouvrages de psychologie et de sociologie. Directeur de „l'Humanité Nouvelle."*

1. La civilisation polonaise n'est pas indifférente au progrès de l'Europe occidentale. Elle lui est favorable. Cette civilisation tout en étant le produit de la civilisation occidentale, présente des caractères personnels et originaux. La nation polonaise existe depuis des siècles. Elle forme un corps organisé très bien défini. Elle à une littérature à elle, des traditions à elle. Il en résulte qu'elle possède des caractéristiques, qui la constituent en nationalité distincte des nationalités voisines. La nationalité est le produit de multiples causes : Ambiants tellurique et climatérique, race, religion, coutumes, traditions etc.

Le peuple polonais a une nationalité, une personnalité réelle. Sa civilisation bien que fille de la civilisation occidentale est particulière, spéciale à elle même. Or la civisation mondiale — c'est à dire la civilisation de l'Europe occidentale et de l'Amérique —

Kiedy człowiek nie będzie już wyzyskiwanym przez bliźniego, kiedy, ażeby żyć, nie będzie zmuszony zaprzedawać drugiemu swe ręce i mózg — wtedy będzie mógł żądać uszanowania swej autonomii i tylko w takim stanie rzeczy swobodnie ukształtują się związki przyrodzone.

Przyszłość jednostki ludzkiej nie może już zasklepiać się w małym zakątku kraju, gdzie się urodziła; zmierzać dziś powinna, ażeby stać się człowiekiem wolnym w wolnej ludzkości.

A. Hamon. *Francuz. Autor dzieł psychologicznych i socyologicznych. Redaktor pisma „Humanité Nouvelle"*:

1. Cywilizacya polska nie jest obojętna dla postępu Europy zachodniej. Jest dlań korzystną. Cywilizacya ta, chociaż jest produktem cywilizacyi zachodniej, ma cechy swoiste i oryginalne. Naród polski istnieje od wieków, tworzy ciało uorganizowane, dobitnie określone. Ma on własną literaturę, własne tradycye. Wynikiem tego jest, że posiada cechy charakterystyczne czyniące zeń narodowość odrębną, różną od narodowości sąsiednich. Narodowość jest produktem rozlicznych przyczyn: warunków gruntu i klimatu, rasy, religii, zwyczajów tradycyi, itd.

est une combinaison de toutes les civilisations des groupes constituants. En cette combinaison, chaque civilisation influence plus ou moins les autres, suivant son degré d'originalité. Donc la civilisation polonaise ne peut pas être indifférente à la civilisation mondiale. Elle ne peut l'influencer que favorablement, parce qu'elle est originale et personnelle, quoique ne se différenciant pas beaucoup des civilisations occidentales.

2. Les efforts de russification et de germanisation sont en grande partie vains. Ils sont par suite ridicules. Depuis la division de la Pologne et sa disparition en tant qu'Etat polonais, le sentiment de la nationalité polonaise n'a pas diminué. Peut-être même s'est-il renforcé. La langue n'a pas disparu. Elle a survécu à toutes les persécutions, ce qui prouve la vitalité de la nation. Non seulement elle a survécu, mais elle a évolué comme toutes les langues vivantes, à la fois populaires et littéraires. Quand un peuple résiste ainsi et maintient envers et contre tous ses moeurs, sa langue, ce peuple forme une unité distincte, qui ne peut être détruite que par des massacres méthodiquesment organisés ou par une déportation raisonnée.

Lud polski posiada rzeczywiście odrębną narodowość. Jego cywilizacya, choć córka cywilizacyi zachodniej, jest jednak odrębną, jemu tylko właściwą. Cywilizacya wszechświatowa — to jest cywilizacya Europy zachodniej i Ameryki — jest kombinacyą cywilizacyi różnych grup składowych. W tym związku każda cywilizacya wpływa mniej lub więcej jedna na drugą, stosownie do swojej odrębności i do stopnia swojej oryginalności. Zatem cywilizacya polska nie może być obojętną dla cywilizacyi wszechświatowej, może tylko wpływać na nią korzystnie, bo jest oryginalną, swoistą, choć niezbyt różną od cywilizacyj zachodnich.

2. Wysiłki rusyfiikacyi i germanizacyi są przeważnie daremne, skutkiem tego nawet śmieszne. Od podziału Polski, od zniknienia Państwa polskiego, poczucie narodowości polskiej się nie zmniejszyło, wzmogło się raczej. Język nie zaginął, przeżył on wszelkie prześladowania, co dowodzi żywotności narodu. Język nietylko się utrzymał, ale uległ przemianom, jakim ulegają wszystkie języki żywe: ludowe i literackie zarazem. Naród, który taki opór stawia, który pomimo wszystko zachowuje obyczaj i mowę swoją, naród ten stanowi całość odrębną, którą zniszczyć by mogły jedynie systematyczne rzezie, lub obmyślone metodycznie przesiedlanie.

W obecnym stanie cywilizacyi rzecz to już niemożliwa. To też rusyfikowanie i germanizowanie Polaków jest próżnym trudem. I nietylko jest to praca próżna, lecz nadto praca szkodliwa dla samych Rosyan i Niemców, gdyż utrzymuje zaród nienawiści między narodami sąsiednimi, między szczepami bratnimi, jakiemi są Słowianie — rosyanie i Słowianie — polacy.

Rozwój normalny narodu polskiego wydaje mi się możliwym, jeżeli Rosyanie i Niemcy pozostawią mu autonomię. Rusyfikowanie i germanizowanie

Dans notre état de civilisation, il ne peut plus en être ainsi. Aussi c'est faire oeuvre vaine que de tenter de russifier ou de germaniser les polonais. C'est non seulement faire oeuvre vaine, c'est encore faire oeuvre nuisible aux Russes et aux Allemands, car c'est entretenir des germes de haine entre des nations voisines, entre des peuples frères de race comme les slaves russes et les slaves polonais.

Le développement régulier du peuple polonais me semble possible, si les Allemands et les Russes lui laissent l'autonomie. Les efforts de russification et de germanisation gênent ce développement régulier, y introduisent des éléments nuisibles, le retardent — sans toutefois l'empécher.

3. Il ne nous parait pas douteux que l'existence d'une Pologne indépendante influerait heureusement sur le développement de l'Europe occidentale. Cette Pologne, subissant moins que la Russie, l'influence de la civilisation asiatique, serait un état tampon entre l'Europe occidentale et cette Russie à demie asiatique. Elle serait à l'Orient le boulevard de la civilisation occidentale, qui pourrait s'infiltrer plus que maintenant dans l'Empire des Tsars. En outre, cette indépendance libérerait l'Europe des causes permanentes de conflits, de motifs de haine. Cette indépendance de la Pologne supprimerait ainsi des causes de retard dans le devéloppement de la civilisation occidentale.

krępuje ten rozwój, wprowadza weń pierwiastki szkodliwe, opóźnia go, nie mogąc mu wszelako przeszkodzić zupełnie.

3. Zdaniem naszem, istnienie niepodległej Polski miałoby wpływ dodatni na rozwój Europy zachodniej. Polska, mniej niż Rosya podległa wpływom azyatyckim, byłaby przegrodą pomiędzy Europą zachodnią a napół azyatycką Rosyą. Dla Wschodu stałaby się gościńcem cywilizacyi zachodniej, która więcej niż dziś mogłaby wtedy przedostawać się do caratu. Niepodległość Polski wyzwoliłaby Europę od przyczyny ustawicznych starć i nienawiści, a więc usunęłaby zapory tamujące rozwój Europy zachodniej.

4. Polska odzyska kiedyś swą niepodległość polityczną, ale dzień ów wydaje się nam dalekim. Powstanie zbrojne, walka w otwartem polu, byłaby to jej zguba: siłą oręża nie może sama zdobyć swej swobody politycznej. Musiałaby na to posiadać pomoc z zewnątrz, sojusznika — a na to w dzisiejszym stanie rzeczy się nie zanosi. W razie powszechnej wojny europejskiej z nastaniem pokoju mapa Europy mogłaby uledz zupełnemu przekształceniu i Polska mogłaby być odbudowaną. Ale jest to tylko hypoteza, której urzeczywistnienie wydaje się nieprawdopodobnem.

W dzisiejszym biegu wypadków, wyzwolenia Polski oczekiwać należy od społecznego przekształcenia Europy, od zwycięztwa socyalizmu. Jestto bowiem

4. La Pologne recouvrera un jour son indépendance politique, mais ce jour nous semble éloigné. Elle ne peut prétendre recourir à la revolte violente, à tenir compagne; ce serait aller à sa perte. Seule elle ne peut reconquérir sa liberté politique par la force des armes. Il lui faudrait un appui, une alliance, qui dans l'état actuel choses ne se prévoit pas. Si une guerre générale de toutes les nations européennes avait lieu, il se pourrait que lors de la paix, la carte politique de l'Europe soit complètement remaniée et que la Pologne soit reconstituée. Mais cela n'est qu'une hypothèse dont la réalisation semble improbable.

Etant donnée la marche des événements dans le monde, ce qui libérera la Pologne c'est la transformation sociale de l'Europe, la réalisation du socialisme. Ce n'est qu'une question de temps. Il se réalisera, car il est la conséquence fatale des choses, le but vers lequel marche inévitablement l'humanité occidentale. Alors, l'indépendance de la Pologne sera, car chaque grouppement social sera libre et autonome. Chacun d'eux sera fédéré avec ses voisins tout en conservant son autonomie. Selon nous, le peuple polonais ne pourra être politiquement libre et constitué en nation autonome, que le jour ou le socialisme aura remplacé l'état social actuel.

J. Keir-Hardie. *Anglais. Ancien député socialiste à Londres.*

1. La civilisation d'une nation quelconque ne peut être indifférente à personne, puisque aucune nation ne peut faire de progrès dans ces temps de relations internationales, pendant qu'un seul pays soit en retard.

tylko kwestya czasu. Socyalizm musi się urzeczywistnić, gdyż jest on nieuniknioną konsekwencyą rzeczy, metą, ku której zdąża niepowstrzymanie społeczeństwo zachodnie. Wtedy ziści się niepodległość Polski, gdyż każda grupa społeczna wolna będzie i autonomiczna. Wszystkie będą sfederowane ze sobą, zachowując jednak swą autonomię. Zdaniem naszem lud polski tylko wtedy wolnym się stanie i utworzy niepodległą narodowość, gdy socyalizm zastąpi dzisiejszy ustrój społeczny.

J. Keir-Hardie. *Anglik. Były poseł socyalistyczny w Londynie.*

1. Cywilizacya żadnego narodu nie może być obojętną nikomu, ponieważ w istniejących obecnie stosunkach międzynarodowych żaden naród nie może naprzód postępować, jeżeli inny się opóźnia.

2. Wysiłki dla narzucenia woli jednego narodu drugiemu są złem i trzeba z całą siłą im się opierać. Niemcy i Rosya są zaciętymi wrogami wolności, a narzucenie ich władzy Polsce jest sprzeczne z interesami wolności.

2. Tous les efforts faits pour imposer la volonté d'une nation à une autre, sont mauvais et on doit rigoureusement s'y opposer. L'Allemagne et la Russie sont les ennemis acharnés de la liberté, ce n'est pas dans les intèrets de la liberté qu'elles cherchent à imposer leur volonté à la Pologne.

3. L'existence d'une nation libre et indépendante est toujours une chose à désirer, et surtout dans le cas de la Pologne, avec son amour traditionnel pour la liberté surtout vu l'état des nations qui l'entourent.

4. Les moyens pour recouvrer l'indépendance de la Pologne pourraient être les suivants: Garder toujours la mémoire de son indépendance, developper la vigueur de la nation, faire la propagande educationale autant que les circonstances le permettent; demander toujours la liberté et l'indépendance, et quand le temps sera mur — les arracher au pouvoir. Surtout gardez vous des sociétés secrètes et faites tout au plein jour. Telles sont les généralisations que mon éloignement de votre pays me permet de faire.

Dr. J. Heinsius. *Hollandais. Homme de lettres.*

1. Assurément non.

2. En vue des circonstances actuelles le développement du peuple polonais est impossible. Les efforts de russification et de germanisation doivent être condamnés, tout en reconnaissant que les gouvernements russe et prussien y sont obligés.

3. Istnienie narodu wolnego i niezależnego jest zawsze pożądane; tembardziej tyczy się to Polski z jej tradycyjną miłością swobody, zwłaszcza wobec stanu narodów, które ją otaczają.

4. Sposoby odzyskania niezależności Polski mogłyby być następujące: zachować zawsze pamięć o swej niezawisłości, wzmocnić krzepkość narodu, krzewić oświatę o ile okoliczności na to pozwalają, domagać się ciągle wolności i niezależności, a jak czasy dojrzeją wydrzeć je władzy. Strzedz się szczególniej tajnych stowarzyszeń, a działać jawnie.

Oto są ogólne poglądy, które oddalenie od waszego kraju pozwala mi wypowiedzieć.

Dr. J. Heinsius. *Holender. Literat i publicysta.*

1. Stanowcze nie!

2. W dzisiejszych warunkach rozwój narodu polskiego jest niemożliwy. Germanizacya i rusyfikacya zasługują na potępienie, ale przyznać trzeba, że rząd pruski i rosyjski innej drogi nie mają.

3. L'existence d'une civilisation polonaise vraiment indépendante, impossible sous les gouvernements étrangers, influerait d'une manière heureuse sur le développement de l'Europe Occidentale.

Quant à la quatrième question, je ne saurais y répondre.

Harald Höffding. *Danois. Professeur de psychologie à l'Université de Copenhague. Auteur de nombreux ouvrages scientifiques.*

1. La civilisation polonaise agira directement sur la civilisation de l'Europe occidentale par les oeuvres de valeur qu'elle produira. Indirectement elle agira comme intermédiaire entre l'Europe occidentale et le grand empire Slave. La civilisation Slave aura vraissemblablement une grande importance dans l'avenir; mais dans une civilisation Slave uniforme et centralisée il y aura un grand danger pour la civilisation occidentale, tandis qu'on peut espérer de beaux fruits de la civilisation Slave, si elle sera articulée et spécialisée dans plusieurs formes nationales.

2. On ne pent pas parler d'un développement régulier, quand quelques unes des plus importantes voies du développement naturel sont fermées. Mais le peuple Polonais donna toujours des signes de vie dans toutes les manières qui restent possibles, et c'est pourquoi on peut soutenir l'espérance. En résistant à la russification et à la germanisation, le peuple Polonais représente la civilisation contre la barbarie. Car — en leurs manières de procéder — la russification et la germanisation sont de la barbarie, et pas autre chose.

---

3. Istnienie cywilizacyi polskiej rzeczywiście niepodległej — co jest niemożliwe pod rządami obcymi — byłoby korzystne dla rozwoju zachodniej Europy.

Na czwarte pytanie nie potrafię dać odpowiedzi.

Harald Höffding. *Duńczyk. Profesor psychologii w Uniwersytecie w Kopenhadze. Autor licznych dzieł naukowych.*

1. Cywilizacya polska działać będzie bezpośrednio na cywilizacyę Europy zachodniej przez cenne dzieła, które wytworzy. Ubocznie działać będzie jako pośredniczka między Europą zachodnią a wielkiem państwem Słowiańskiem. Cywilizacya słowiańska będzie prawdopodobnie miała wielkie znaczenie w przyszłości. Cywilizacya ta — jednolita i zcentralizowana — byłaby wielkiem niebezpieczeństwem dla cywilizacyi zachodniej, podczas gdy od cywilizacyi słowiańskiej, rozdzielonej i wyodrębnionej w różnych formach narodowych, pięknych owoców spodziewać się można.

3. En agissant comme une cloison entre deux grands empires, et comme l'avant poste de la démocratie, une Pologne libre aurait une grande importance pour le développement de l'Europe occidentale.

4. Pour le moment, l'indépendance de la Pologne sera préparée par un travail énergique dans les domaines de la civilisation spirituelle et matérielle, et par des efforts infatigables pour la conservation de la langue polonaise.

Kautsky. *Deutcher Schriftsteller und Sociolog.*

Ich bin so mit Arbeiten überhäuft, dass ich nur ganz summarisch antworten kann.

Die Unabhängigkeit Polens ist meines Erachtens eine nothwendige Vorbedingung nicht nur der vollkommenen Entwicklung des polnischen Volkes, sondern auch des gesammten Mitteleuropa und Russlands. Wenn Preussen die kulturelle Entwicklung seiner Polen hemmt, so hemmt es damit auch die eigene kulturelle Entwicklung und bewirkt, dass das deutsche Reich von den ökonomisch rückständigsten seiner Bestandtheile beherrscht wird. Hätte das Jahr 1848 zur Wiederherstellung Polens geführt, so wäre damit die Junkerherrschaft in Preussen und Deutschland unmöglich geworden.

2. O normalnym rozwoju mowy być nie może tam, gdzie najważniejsze drogi przyrodzonego rozwoju są zamknięte. Ale naród polski wszelkimi możliwymi jeszcze sposobami daje dotąd takie znaki życia, które pozwalają nie tracić nadziei.

Opierając się z taką mocą rusyfikacyi i germanizacyi, naród polski uosabia cywilizacyę przeciwko barbarzyństwu. W sposobach swoich rusyfikacya i germanizacya jest tylko barbarzyństwem.

3. Jako przegroda między dwoma wielkiemi cesarstwami i jako posterunek demokracyi, Polska niepodległa miałaby wielkie znaczenie dla rozwoju Europy zachodniej.

4. W chwili obecnej, niepodległość Polski przygotowywuje się przez usilną pracę na gruncie cywilizacyi duchowej i materyalnej i przez niestrudzoną walkę o zachowanie mowy polskiej.

K. Kautsky. *Niemiec. Publicysta i socyolog.*

Jestem tak pracami przeciążony, że tylko ogólnikowo odpowiedzieć wam mogę.

Niepodległość Polski jest zdaniem mojem koniecznym warunkiem dla zupełnego rozwoju nietylko polskiego narodu, ale i Europy środkowej i Rosyi

Anderseits würde die Unabhängigkeit Polens die nationalen Kämpfe in Oesterreich vereinfachen und die Uebermacht des zarischen Absolutismus schwächen.

Die Unabhängigkeit Polens muss also das kulturelle Niveau Mitteleuropas und Russlands heben.

Dass Polen seine Unabhängigkeit wieder erringen wird, ist für mich ebenso sicher wie der Sieg der Demokratie, dessen notwendige Folge die Selbstbestimmung des polnischen Volkes, wie jedes anderen Volkes ist. Allerdings die Wiederherstellung des historischen Polens erscheint mir ebenso als eine reaktionäre Utopie, wie das tschechische Staatsrecht. Es kann sich nur um die Einigung und Unabhängigkeit des nationalen Polens handeln, nicht um die Wiederherstellung seiner Herrschaft über Deutsche, Lithauer, Kleinrussen.

Über den Weg, auf dem Polen seine Unabhängigkeit erlangen kann, erscheint es mir unmöglich, etwas Bestimmtes anzugeben, aber da ich in Osteuropa keine andere Möglichkeit für den Sieg der Demokratie sehe, als den Sieg des socialdemokratischen Proletariats, so fürchte ich, dass auch die Unabhängigkeit Polens bis zu diesem Datum wird warten müssen.

Prusy tamując cywilizacyjny rozwój Polaków sobie podległych, tamują temsamem i własny rozwój cywilizacyjoy i powodują, że państwo niemieckie opanowane jest przez prowincye ekonomicznie najniżej stojące. Gdyby rok 1848 dokonał był odbudowania Polski, to temsamem panowanie junkierskie w Prusach i Niemczech byłoby niemożliwe.

Z drugiej strony niepodległość Polski uprościłaby walki narodowościowe w Austryi i osłabiła przewagę carskiego absolutyzmu.

Niepodległość Polski podniosłaby zatem cywilizacyjny poziom Europy środkowej i Rosyi.

Że Polska niepodległość swą odzyska, jest dla mnie rzecz równie pewna, jak pewne jest zwycięztwo demokracyi, której koniecznym wynikiem jest samoistność polskiego narodu, jak i każdego innego. Oczywiście odbudowanie historycznej Polski wydaje mi się równie reakcyjną utopją jak czeskie prawo państwowe. Może być tylko mowa o zjednoczeniu i niepodległości narodowej Polski, a nie o wskrzeszeniu jej panowania nad Niemcami, Litwinami, Rusinami.

Co do tego, jakiemi drogami Polska mogłaby niepodległość swą osiągnąć, nic pewnego orzec nie mogę. Ponieważ jednak w Europie wschodniej możliwość zwycięztwa demokracyi widzę tylko w zwycięztwie socyalistycznego proletaryatu — obawiam się, że niepodległość Polski aż na tę chwilę czekać będzie musiała.

Alfred Kerr. *Deutscher Kritiker.*

Die polnische Frage ist nicht gleichgiltig für Westeuropa; so wenig, wie die Kultur irgend eines Landes gleichgiltig sein kann für die Gesammtkultur. Das gegenwärtige Polen wirkt zwar auf keinem Gebiete führend (wie z. B. das kleine Norwegen), aber die Gerechtigkeit fordert zu sagen, dass bei dieser politischen Knebelung das Emporblühen aller Kräfte unmöglich gemacht wird. Mit doppelter Sympathie begleiten die besseren Europäer das, was dieses vielgeprüfte Volk unter so schwierigen Verhältnissen hervorbringt. Stärksten Abscheu wecken die Bestrebungen des russischen Gorilla; die Unterjocher haben eine geringere Kultur als die Unterjochten. Das ist bei Deutschland nicht der Fall. Immerhin geschehen die Germanisationsbestrebungen mit hervorragender Ungeschicklichkeit; zweitens halte ich den Versuch für aussichtlos, ein ganzes Volk heute seiner Nationalität zu entfremden; drittens ist unconsequent und unethisch (wenn man selbst das Nationalitätsprinzip hochhält) diejenigen zu fördern, die ihrer Nationalität abtrünnig werden, und diejenigen zu bändigen, die ihr treu bleiben. Was Schopenhauer aus Voltaire citirte: „nous laisserons ce monde ci aussi méchant que nous l'avons trouvé en y arrivant“, das ist am Beginn des zwanzigsten Jahrhunderts doppelt wahr.

Alfred Kerr. *Niemiec. Krytyk i literat.*

Sprawa polska nie jest obojętna dla Europy zachodniej, tak jak wogóle kultura żadnego kraju nie jest obojętna dla kultury całości.

Współczesna Po'ska nie przoduje wprawdzie w żadnej dziedzinie, tak jak np. mała Norwegja — ale sprawiedliwość nakazuje wyznać, że polityczne skrępowanie uniemożliwia rozkwit wszystkich sił. Z podwójną sympatyą najlepsze umysły w Europie przyglądają się temu, co ten ciężko doświadczony naród w tak trudnych warunkach wytwarza. Najsilniejsze oburzenie budzą usiłowania rosyjskiego niedźwiedzia: uciemiężeni wyżej stoją w kulturze od ciemięzcy. Inaczej jest w stosunku do Niemiec. Zawsze jednak próby germanizacyi prowadzi się w sposób niezwykle niezręczny; powtóre, zdaje mi się, że dzisiaj cały naród pozbawić jego narodowości jest rzeczą nie do wykonania; potrzecie zaś jest niekonsekwentnie i nieetycznie — gdy samemu wysoko podnosi się zasadę narodowościową popierać tych, którzy od własnej narodowości odpadli, a krępować tych, którzy jej wierni pozostali. Cytata, którą Schopenhauer wyjął z Voltaira: „Nous laisserons ce monde-ci aussi méchant, que nous l'avons trouvé en y arrivant“, dziś na początku dwudziestego wieku jest dwakroć prawdziwa.

Bardzo małe są dziś widoki rozumnego i moralnego rozwiązania spraw ludzkości. Stosunki panujące we Francyi sto lat po wielkiej rewolucyi, postępowanie Stanów Zjednoczonych, bez przeszkód odbywająca się rozbójnicza wyprawa

Die Aussicht auf eine vernünftige und sittliche Lösung der Menschheitsfragen ist heute ganz gering. Die Zustände in Frankreich — hundert Jahre nach der Revolution, das Verhalten der Republik Amerika, der ungehinderte Raubzug Englands, der bevorstehende blutige Kampf Wilhelms des Zweiten und seiner Soldaten gegen den deutschen Socialismus: das alles stimmt die Hoffnungen herab.

Die polnische Frage ist von diesen Menschheitsfragen nicht zu trennen; sie wird sich in einer fernen Zukunft von selbst lösen. Der Fall liegt ganz paradox: den Polen wird es freistehen eine Nation zu sein, wenn Niemand mehr Gewicht auf das Nationale legt.

Anatole Leroy-Beaulieu, *de l'Académie française. Professeur à l'Ecole des sciences sociales et politiques. Auteur de „L'Empire des Tsars"*.

Je suis de ces Français, fort nombreux encore, qui demeurent obstinément fidèles à l'idéal de Justice, dont s'était éprise la France de nos pères. Je m'honore d'avoir toujours conservé la sympathie de ma jeunesse pour les nations opprimées, et entre toutes pour la Pologne, la plus infortunée peut-être de toutes les nations. Si les malheurs de la France ne nous permettent plus d'offrir notre aide aux victimes de la Force, la mutilation même que la France a subis dans sa propre nationalité, n'a fait qu'accroitre, en notre coeur, notre fraternelle compassion pour les peuples opprimés.

Anglii, blizka krwawa walka Wilhelma II i jego żołdaków z socyalizmem niemieckim: to wszystko hamuje zbyt wygórowane nadzieje.

Od tych spraw ogólno-ludzkich sprawy polskiej oddzielić niepodobna. W dalekiej przyszłości rozwiąże się ona sama przez się. Na dnie tej sprawy leży dziwny paradoks: Polakom wolno będzie stać się niepodległym narodem wtedy, gdy nikt już na cechy narodowe wagi kłaść nie będzie.

Anatol-Leroy Beaulieu. *Członek Akademii francuskiej. Profesor w Szkole Nauk społecznych i politycznych. Autor dzieła „Państwo carów"*.

Należę do tych licznych jeszcze Francuzów, którzy uparcie pozostali wierni ideałowi Sprawiedliwości, w którym rozmiłowała się niegdyś Francya ojców naszych. Szczycę się tem, że zachowałem zawsze sympatye młodości dla ludów uciśnionych, a nadewszystko dla Polski — najnieszczęśliwszej może ze wszystkich narodów. Jeżeli nieszczęścia Francyi nie pozwalają nam przyjść z pomocą ofiarom przemocy, to strata, którą Francya poniosła w swojej własnej narodowości, spotęgowała tylko w naszych sercach braterskie współczucie dla ludów uciśnionych.

Je considère les nations comme des personnes vivantes — les plus hautes personnalités de l'histoire — dont l'existence importe d'autant plus à l'humanité que chacune a son caractere, son génie propre. Tuer une nation — équivaut à mutiler l'humanité! C'est vous dire qu'à mes yeux la destruction d'une nation comme la nation polonaise ne serait pas seulement un crime politique, mais un attentat contre l'humanité, contre la civilisation.

Et cela est d'autant plus vrai de votre noble patrie, que durant ce XIX siècle finissant, la Pologne rayée de la carte en tant qu'Etat, n'à cessé de manifester sa vitalité nationale par son art, par sa littérature. Peut-être même pourrait-on dire que, par un phénomène bien rare dans l'histoire, et presque paradoxal, le pays de Mickiewicz et de Matejko n'a jamais eu une vie plus intense, n'a jamais produit plus de poètes, plus d'artistes, plus de savants, que depuis qu'il a été morcelé par le partage. C'est là une sorte de défi à la mort, qui montre la force de l'idée nationale et qui fait grand honneur au caractère polonais.

Si l'existence des individus est fragile, les peuples ont la vie dure. Rien de difficile à tuer comme une nation. Les politiques égoistes qui se sont partagés la Pologne ont-ils cru anéantir la nation polonaise? ils se sont grossièrement trompés. Après plus d'un siècle de souffrance, votre nationalité reste toujours vivante dans le coeur de votre peuple et dans le génie de vos écrivains. Une nation qui a traversé de pareilles épreuves a le droit de se

Uważam narody za osoby żyjące — za najwyższe osobistości historyczne — których istnienie tem jest ważniejsze dla ludzkości, że każda z nich posiada swój charakter, swego ducha własnego.

Zabić naród jest to okaleczyć ludzkość. Chcę wyrazić, że w moich oczach zniszczenie narodu takiego jak naród polski byłoby nietylko zbrodnią polityczną, ale zamachem przeciwko ludzkości, przeciwko cywilizacyi.

Wobec waszej szlachetnej ojczyzny, jestto tem więcej prawdą, że przez ten kończący się wiek XIX, Polska wykreślona z Europy jako Państwo nie przestała składać dowodów żywotności narodowej swą sztuką i literaturą. Można rzec, — co jest zjawiskiem w historyi nader rzadkiem, prawie paradoksalnem — że kraj Mickiewicza i Matejki nigdy nie żył życiem tak intenzywnem, nigdy nie wydał tylu poetów, artystów, uczonych jak w okresie rozdarcia przez zabory. Jestto wyzwanie rzucone śmierci; dowodzi ono siły idei narodowej i zaszczyt przynosi charakterowi polskiemu.

Jeżeli kruche jest istnienie jednostki, ludy mają twarde życie. Naród zabić jest najtrudniej. Czy egoistyczni politycy, którzy między siebie podzielili Polskę, sądzili, że unicestwią naród polski? bardzo się zawiedli. Po upływie wieku cierpień, wasze poczucie narodowe żyje wciąż w sercu waszego ludu i w geniuszu waszych pisarzy. Naród, który takie przebył próby, ma prawo zwać się

dire immortelle. Votre hymne national a raison, comme elles ne se trompaient pas nos Chambres françaises, lorsqu'elles affirmaient avec une vaine insistance sous le roi Louis Philippe, que la nationalité polonaise ne périrait point.

Une nation qui a votre passé ne peut disparaître, que si elle vient à s'abandonner elle-même. Mais semblez-vous dire, comment un peuple peut-il vivre, comment peut-il se développer dans les conditions faites aujourd'hui aux tronçons de l'ancienne Pologne? C'est là pour vous le grand, l'angoissant problème. Triste et malaisée est partout l'existence d'une nation, qui ne forme plus un Etat; elle ressemble à une âme sans corps. Particulièrement affligeante est la situation de votre patrie divisée entre plusieurs maitres, qui, non contents d'y régner, tentent de la dénationaliser. Vous demandez comment-on doit apprécier les tentatives de germanisation et de russification poursuivies chez vous depuis trop d'années? Tout homme, digne de ce nom, tout esprit libre, ayant le sentiment de la fraternité humaine, ne peut avoir à cet égard qu'une opinion. Germanisation et russification, la politique de dénationalisation à outrance, qu'elle vous soit appliquée par nos amis de Russie ou par nos adversaires de Prusse, est indigne de peuple civilisé, indigne de gouvernements qui osent se croire Nations. Mon avis sur ce point n'a jamais varié et je m'honore de l'avoir plus d'une fois exprimé par la parole et par la plume.

nieśmiertelnym. Wasz hymn narodowy ma słuszność, jak również nie myliły się nasze Izby francuskie, kiedy za króla Ludwika Filipa utrzymywały z daremnym naciskiem, że narodowość polska zginąć nie może.

Naród, mający taką jak wasza przeszłość, zniknąć nie może, chyba gdy sam się podda. Ale zdajecie się mówić: jak może żyć i rozwijać się naród w warunkach, w których znajdują się szczątki dawnej Polski? To jest dla was najbardziej niepokojące zagadnienie. Smutne i niewygodne zawsze jest istnienie narodu, który nie tworzy państwa; jestto jakby duch bez ciała. Szczególnie smutne jest położenie waszej ojczyzny, rozdzielonej pomiędzy kilku władców, którzy nie zadawalniają się tem, że nią rządzą—i usiłują ją wynarodowić. Pytacie, co należy sądzić o rusyfikowaniu i germanizowaniu prowadzonem u was już zbyt długo? Człowiek, godny tego imienia, umysł wolny mający poczucie braterstwa ludzkiego, może mieć tylko jedno zdanie w tym względzie. Germanizacya i rusyfikacya, polityka bezwzględnego wynaradawiania, czy stosują ją do Was nasi przyjaciele Rosyanie, lub nasi przeciwnicy Prusacy, jest niegodną ludów cywilizowanych, niegodną rządów, które śmią mienić się narodami. Nigdy nie zmieniłem moich zapatrywań w toj kwestyi i szczycę się, że niejednokrotnie wyrażałem je słowem i piórem.

Si comme l'Anglais en Irlande, l'Allemand et le Russe viennent vous dire qu'ils ont hérité de cette situation et qu'ils ne sont pas libres de renoncer à cet héritage, vous pouvez leur répondre que, alors même que l'Allemagne et la Russie ne croient pas pouvoir renoncer à leur part de la Pologne, elles n'ont pas le droit de germaniser et de russifier leurs provinces polonaises. Les traités mêmes sur lesquels se fonde leurs souveraineté leur en refusent le droit. Si depuis longtemps la Prusse et la Russie, contrairement à leurs promesses solenelles, ont enlevé à leurs provinces polonaises toute institution nationale et toute autonomie, elles n'en ont pas moins devoir de respecter la langue, la religion, les moeurs de leurs sujets polonais. C'est sur ce terrain que doivent surtout porter aujourd'hui les revendications des Polonais de la Russie et de la Prusse. Pareilles revendications ne sauraient etre accusées de troubler la paix de l'Europe, et les gouvernements seraient malvenus de leur opposer un éternel: *non possumus.*

De la Prusse, il est vrai, vous avez même pour ces légitimes et modestes revendications peu de chose à espérer. La haine que vous portait Bismarck lui a survécu. Le dédain séculaire de l'Allemand pour le Slave persiste toujours. La vitalité sans cesse renaissante, que montre votre nationalité en Poznanie, dans la vieille Prusse jusqu'en Silésie ne fait qu'irriter la bureaucratie prussienne. L'immorale campagne de colonisation poursuivie par Berlin aux dépens de vos compatriotes, vous montre l'acharnement de haine

Jeżeli jak Anglik w Irlandyi, Niemiec i Rosyanin powie wam, że odziedziczyli ten stan rzeczy, ale go nie wytworzyli, że jest on dla nich dziedzictwem przeszłości, i że nie mają prawa wyrzec się spadku—możecie im odpowiedzieć, że nie myśląc się wyrzekać swej części Polski, Niemcy i Rosya nie mają jednak prawa niemczyć i ruszczyć swych polskich prowincyi. Traktaty nawet, na których opiera się ich władanie, odmawiają im tego prawa. Jeżeli oddawna Prusy i Rosya wbrew uroczystym przyrzeczeniom, zabrały prowincyom polskim wszelkie instytucye narodowe i wszelką autonomię, mają niemniej obowiązek szanować język, religią, obyczaje swoich polskich poddanych. Na tym gruncie głównie opierać się dziś winny żądania Polaków w Rosyi i Prusach. Podobne żądanla w niczyjem chyba przekonaniu nie zmierzają do zamącenia pokoju Europy, i źleby uczyniły rządy, przeciwstawiając im wieczne: *non possumus.*

Od Prus, co prawda, nawet dla tych słusznych i skromnych żądań wiele spodziewać się nie można. Nienawiść, którą dla was żywił Bismarck, przeżyła go. Wiekowa wzgarda Niemca dla Słowianina trwa dotąd. Ciągle odradzająca się żywotność waszej narodowości w Poznańskiem, w starych Prusach, na Śląsku drażni tylko biurokracyę pruską. Niemoralna kampanja kolonizacyjna, prowadzona z Berlina na szkodę waszych ziomków dowodzi wam zaciętej nienawiści

et des inquiétudes prussiennes. C'est vraiment un plan systématique de destruction de votre nationalité qui vous est appliqué par la Prusse avec une rigueur impitoyable. Pour résister à cette inique machine de germanisation vous n'avez pas trop de toute votre énergie et de votre endurance.

Du côté de la Russie, si dure que ce soit souvent montré pour vous le gouvernement des Tsars, l'horizon me paraît malgré tout moins sombre. La difficulté, l'inanité des tentatives de russification dans les provinces de la Vistule au moins, apparaissent aux Russes les plus clairvoyants. On en retrouve l'aveu jusque dans des documents gouvernementaux, tels que le Mémoire secret du prince Imeretyński. Puis, quoi qu'en aient dit certains de vos compatriotes, le Russe est Slave ou se vante de l'être. La Russie se fait gloire d'être l'amie et la protectice des Slaves. Elle ne pourra toujours vous excommunier de la grande famille Slave. Après s'etre honorée en travaillant à l'émancipation de la Serbie et de la Bulgarie, elle ne pourra toujours oublier qu'elle possède chez elle des Slaves d'antique lignée et de civilisation ancienne qui ont, eux aussi, droit à une vie nationale. Si contraire que semble un pareil revirement aux traditions russes, si malaisé qu'il paraisse, il n'en serait pas moins conforme à l'honneur, comme à l'intérêt bien entendu de la Russie. Tel est mon sentiment; je l'ai exprimé dans plus d'une page de „l'Empire des Tsars," et je sais que plus d'un Russe le partage.

i niepokojów pruskich. Jest to rzeczywiście systematyczny plan zniszczenia waszej narodowości, stosowany przez Prusy z bezlitośnym rygorem. Żeby oprzeć się tej niecnej maszynie germanizacyjnej, potrzeba Wam całej waszej energii i wytrzymałości.

Ze strony Rosyi, jakkolwiek surowymi okazały się nieraz dla was rządy carów, widnokrąg mimo wszystko wydaje mi się mniej ciemnym. Trudność i bezsilność rusyfikacyi, przynajmniej w krajach nad Wisłą, nie tajne są Rosyanom jaśniej patrzącym. Przyznają to już sami w dokumentach rządowych, takich np. jak tajny Memoryał księcia Imeretyńskiego.

Mimo zdania niektórych waszych ziomków, Rosyanie są przecież Słowianami i tem się chełpią. Rosya szczyci się, że jest przyjaciółką i opiekunką Słowiańszczyzny; nie będzie więc mogła wykląć was z wielkiej rodziny Słowian. Spełniwszy zaszczytną pracę nad wyzwoleniem Serbów i Bułgarów, Rosya wiecznie zapominać nie będzie mogła, że posiada starożytny odłam wysoko cywilizowanych Słowian, którzy również mają prawo do życia narodowego. Jakkolwiek zwrot podobny pozornie trudny jest do uskutecznienia i przeciwny tradycyom rosyjskim, byłby on jednak mimo to zgodny i z honorem i z dobrze zrozumianym interesem Rosyi. Takiem jest moje zapatrywanie; wyraziłem je na niejednej stronicy „Cesarstwa carów" i wiem, że wielu Rosyan je podziela.

Vous demandez si le rétablissement d'une Pologne indépendante serait un bienfait pour l'Europe occidentale, et de quelle façon pourrait s'accomplir cette restauration nationale.

Que la résurrection d'une Pologne indépendante fût un bien pour l'Europe et un honneur pour le siècle, qui la verrait s'accomplir, qui oserait le nier, en dehors des Etats qui se croient intéressés à maintenir le partage? Depuis quand la renâissance d'un peuple aurait-elle cessée d'être saluée par les esprits libres comme une victoire de la Justice? Mais la question, vous le sentez bien, n'est pas là. Le rétablissement d'une Pologne indépendante dans l'Europe actuelle, dans l'Europe bismarckienne, ou la force règne plus que jamais en maîtresse, vous paraît-il vraiment possible? Poser la question — c'est hélas y répondre.

L'Europe de cette fin de siècle n'est pas prête pour cette grande réparation, si désiderable put-elle sembler. Est-ce la peine de montrer ou sont les obstacles, car il en est plusieurs, et le passé a montré, qu'on ne peut en triompher avec une révolution ou une révolte à main armée. Toute tentative de révolution analogue à celles du passé, ne ferait qu'appesantir le double joug qui pèse sur votre patrie. Une résurection de l'ancienne République de Pologne dans l'Europe contemporaine, entre les trois Empires copartageants, ne serait rien moins qu'un miracle; ce miracle, si l'héroique mysticisme de vos pères a pu l'espérer de l'intensité de la foi, les générations nouvelles sont trop positives et trop désabusées pour oser se le promettre encore.

Pytacie, czy odbudowanie Polski niezawisłej byłoby dobrodziejstwem dla Europy zachodniej, i w jaki sposób mogłoby to nastąpić?

Któż, oprócz państw interesowanych w zaborach, śmiałby zaprzeczyć, że wskrzeszenie Polski wolnej byłoby dobrem dla Europy i zaszczytnem dla wieku, w którymby się spełniło? Odkądże odrodzenia narodu mogłyby nie witać wszystkie wolne umysły jako zwycięztwa Sprawiedliwości? Czujecie jednak, że nie to jest treścią zapytania. Odbudowanie Polski w Europie obecnej, w Europie bismarckowskiej, gdzie więcej niż kiedykolwiek rządzi siła, czy na prawdę zdaje się wam możliwem?

Stawić to pytanie, jest to niestety nań odpowiedzieć.

Europa współczesna nie jest przygotowana do tego wielkiego zadośćuczynienia, jakkolwiek pożądanem by było. Czyż warto wskazywać na przeszkody, a tych jest kilka? Przeszłość dowiodła, że nie można ich zwalczyć rewolucyą, ani zbrojnem powstaniem. Wszelkie kuszenie się na rewolucye w rodzaju poprzednich jeszcze cięższem uczyniłoby podwójne jarzmo, ciężące na waszej Ojczyźnie. Wskrzeszenie Rzeczypospolitej polskiej, w Europie dzisiejszej pomiędzy trzema Cesarstwami zaborczemi, byłoby chyba cudem. Jeżeli bohaterski

Il faut avoir la virilité de se mettre en face du réel et du possible. Cela n'est pas moins nécéssaire aux peuples, qu'aux individus. Aux uns comme aux autres l'illusion est un met indigeste. Il faut savoir se garder des chimères sous peine d'en être la victime. La première condition du succès dans nos societés modernes, c'est le sens pratique. Les nations comme les partis doivent savoir se placer sur le seul terrain solide, celui des faits. Une des causes des malheurs répétés de vos ancêtres, c'est qu'il leur en coûtait tant de se résigner au possible. C'est un défaut que nous avons peut-etre partagé avec vous, nous Français.

Le Polonais du XIX siècle a été idéaliste entre tous les peuples. Il n'a pas à en rougir, mais l'intérêt même de la cause polonaise lui fait un devoir de s'étudier à devenir pratique. Or si je ne me trompe, vos compatriotes ont singulièrement gagnés à cet égard. Le caractère polonais instruit par les malheurs du passé, s'est heureusement modifié. Il est sorti de l'âge des rêves stériles. La souffrance et la décéption des ancêtres ont formé les enfants, et contrairement à ce qui s'observe d'habitude, l'expérience des pères n'a pas été perdue pour les fils. Permettez moi de vous en féliciter; c'est ainsi seulement que vous releverez votre nation et que vous lui préparerez des destinées meilleures.

De ce qu'on ne peut espérer dans l'état actuel de l'Europe, le retablissement d'une Pologne indépendante — est-ce à dire que toute reconstitution de la Pologne, sous une forme ou sous une autre doive être regardée comme une utopie à jamais irréalisable? Tel n'est pas mon sentiment.

mistycyzm waszych ojców mógł z silną wiarą spodziewać się cudu, to pokolenia obecne zbyt są trzeźwe i zbyt wielu doznały rozczarowań, aby nań liczyć jeszcze mogły.

Trzeba mężnie stanąć oko w oko z rzeczywistością i możliwością. Jest-to również konieczne dla ludów, jak i dla jednostek: dla jednych i drugich złudzenia są niestrawnym karmem. Należy wystrzegać się mrzonek, aby się nie stać ich ofiarą. Pierwszym warunkiem powodzenia w nowoczesnym układzie świata jest zmysł praktyczny. Narody i stronnictwa powinny stanąć na jedynie silnym grnucie, na gruncie faktów. Jedną z przyczyn, które powodowały częste nieszczęścia waszych przodków, było, iż tak trudno przystawali na to tylko, co jest możliwe.

Wadę tę i my Francuzi dzieliliśmy może nieraz z wami.

Polak w XIX wieku był wśród innych ludów największym idealistą. Niema on powodu wstydzić się tego, ale korzyść sama sprawy polskiej wkłada nań obowiązek, aby stać się bardziej praktycznym. Zdaje mi się, że ziomkowie wasi dużo zyskali pod tym względem. Charakter polski nauczony minionemi

Une pareille reconstitution est chimérique dans l'Europe ou nous vivons, mais que sera l'Europe dans un siècle, dans un demi-siècle? Que seront la Russie, l'Autriche-Hongrie, l'Allemagne elle-même? Nous l'ignorons. Nous ne savons qu'une chose, c'est que l'Europe comme l'humanité elle-même, est en évolution, en transformation incessante, et que dans la politique internationale comme dans l'organisation intérieure des Etats et des societés, rien ne nous interdit d'espérer de l'avenir plus de liberté et plus de justice. Il se peut que la chimère d'aujourd'hui devienne la vérité de demain.

La grande erreur de vos pères de 1863 a été d'espérer de la Révolution, et d'une révolution nationale, ce qu'ils ne pouvaient attendre que de l'Evolution — d'une évolution générale de l'Europe. L'Europe, la vieille Europe est en transformation sous la double action des idées qui fermentent en elle, et des intérêts nouveaux qui la travaillent. L'Europe — l'Europe continentale du moins, sera tôt ou tard contrainte de rapprocher ses peuples, de les grouper, les confédérer par des liens économiques et politiques, afin de maintenir sa puissance en face du nouveau monde et des continents neufs, en face des Anglo-Saxons, des Etats-Unis d'Amérique ou de

nieszczęściami szczęśliwie się przekształcił, wyszedł z krainy daremnych marzeń. Cierpienia i zawody przodków wyrobiły synów i wbrew temu co się zwykle zdarza — doświadczenie ojców nie przepadło dla dzieci. — Pozwólcie mi powinszować Wam tego; w ten tylko sposób podniesiecie swój naród i zgotujecie mu lepsze losy.

Czy stąd, że w obecnym ustroju Europy odbudowania Polski niezawisłej spodziewać się nie można, wynika już, że odbudowanie to w jakiejbądź formie jest na zawsze nieziszczalną mrzonką? Nie taki jest mój pogląd. Odbudowanie Polski jest utopią w Europie, w której my żyjemy; ale czem będzie Europa za wiek, za pół wieku, czem będzie Rosya, Austro-Węgry, Niemcy? Niewiadomo. Wiemy tylko, że Europa i ludzkość podlega ewolucyi, przemianie nieustannej. I w polityce międzynarodowej i w wewnętrznej organizacyi państw i społeczeństw możemy spodziewać się od przyszłości więcej swobody i sprawiedliwości. Mrzonka dzisiejsza może stać się prawdą jutro.

Wielkim błędem waszych ojców w 1863 roku było, że od Rewolucyi, i to od rewolucyi narodowej spodziewali się otrzymać to, co osiągnąć można jedynie przez ewolucyę — przez ewolucyę ogólno-europejską. Europa, stara Europa przemienia się pod podwójnem działaniem nowych idei, które w niej fermentują i nowych interesów, które ją żłobią. Europa, tj. przynajmniej Europa kontynentalna, prędzej lub później zmuszona będzie zbliżyć swoje ludy, zgrupować je, zjednoczyć węzłami ekonomicznymi i politycznymi, a to aby utrzymać swą potęgę w obec świata nowego i nowych kontynentów: w obec Anglo-Sasów, w obec Stanów Zjednoczonych Ameryki, lub w obec rozrzuconego na oceanach Cesarstwa

l'Empire interocéanique de la *Great Britain*. Les Etats-Unis de l'Europe au sens d'une fédération de diverses nationalités européennes, ne sont pas une vaine utopie, ce sera bientôt pour l'Europe le seul moyen de défendre son ancienne prépondérance dans le monde. Or, dans une Europe féderale, dans une Europe en même temps libérale et démocratique, au meilleur sens du mot, bien de choses en apparence impossibles aujourd'hui, peuvent sortir de la région des songes, bien des rèves peuvent se réaliser, bien de résurrections — s'accomplir. Des questions pour nous insolubles pourront se résoudre conformément à la Liberté et à la Justice.

L'important pour la Pologne est de vivre jusque là. Durer est la grande chose pour un peuple opprimé: celui qui dure peut se promettre d'assister tôt ou tard à la revanche du Droit. Par suite le devoir de vos patriotes polonais est, avant tout, de maintenir et d'entretenir votre nationalité, de réveiller le sentiment national dans les masses, et pour cela de relever le niveau matériel et intellectuel de votre peuple. L'oeuvre capitale est de fortifier la conscience et la cohésion nationales, de donner à votre nationalité ce qui lui a trop souvent fait défaut autrefois: une base indestructible dans l'âme du peuple. Après cela vous pourrez compter sur l'avenir, parceque vous aurez su le préparer et que vous serez assez forts pour pouvoir attendre.

Je veux quant à moi, tout en me défendant du mirage de l'illusion, garder la foi dans la réparation de l'avenir. Comme je

Wielkiej Brytanii.. Stany Zjednoczone Europy, tj. federacya rozmaitych narodowości europejskich, nie są próżną utopią; niedługo będzie to dla Europy jedyny sposób ku obronie swej przewagi w świecie. W Europie zjednoczonej, w Europie zarazem liberalnej i demokratycznej, w najlepszem tego słowa znaczeniu, wiele rzeczy dziś z pozoru niemożliwych wyjdzie z dziedziny snów; wiele marzeń ziścić, wiele zmartwychwstań dokonać się może. Zagadnienia dla nas nierozwiązane, dadzą się rozstrzygnąć zgodnie z duchem swobody i sprawiedliwości.

Ważnem dla Polski jest żyć aż do tej chwili. Trwać jest wielką sprawą dla narodu uciśnionego. Kto trwa, może spodziewać się, że prędzej lub później doczeka się odwetu Prawa. Przeto obowiązkiem patryotów polskich jest przedewszystkiem zachować i utrzymać narodowość, rozbudzić poczucie narodowe w masach, a w tym celu podnieść poziom materyalny i umysłowy ludu. Najważniejsza jest wzmocnić poczucie narodowe i spójność narodową; nadać waszej narodowości to, na czem tak często zbywało jej dawniej — dać jej podstawę niezniszczalną w duszy ludu. To uczyniwszy, możecie liczyć na przyszłość, bo potrafiliście ją przygotować i będziecie dosyć silni aby na nią czekać.

Co do mnie, broniąc się od złudzeń, chcę jednak zachować wiarę w za-

l'écrivai naguèere dans mes „Etudes Russeset Européennes" à propos du Home-Rule promis à l'Irlande par Gladstone, il y a dans notre Europe, des Vosges à la Moldavie et à la Vistule, plus d'une Irlande. Ne serait-ce pas à désespérer de ce que nous appelons ambitieusement le Progrès si tôt ou tard, elles ne devaient, elles aussi, obtenir justice?

Baron Charles Levetzow. *Deutscher Schriftsteller und Dichter.*

Vor Allem scheint es mir bezeichnend und symptomatisch genug, dass eine solche Umfrage überhaupt möglich war. Wer hätte das noch vor sehr wenigen Jahren gewagt? Dass diese Fragen gestellt werden könnten, ist eigentlich allein schon die umfassendste Antwort auf ihre Gesammtheit. — Aber im Besondern:

1. Die polnische Kultur ist für die westeuropäische gewiss nicht gleichgiltig. Schon deshalb, weil kein Kulturcomplex neben einem anderem besteht, ohne dass wechselseitige Einflüsse sich geltend machten. Dann halte ich sie für wichtig, weil sie vielfach an die allereuropäischeste Kultur sich anschliesst: die französiche. Endlich und hauptsächlich, als Bollwerk gegen Russland; denn bei mir gilt es als ausgemacht dass der wachsende Einfluss des Sarmatischen Elements fur Westeuropa, das heisst also für Kultur überhaupt, eine nicht geringere Gefahr bedeutet — als die gelbe Rasse.

dosyćuczynienie przyszłości. Jak to pisałem niegdyś w swych „*Études russes et européennes*"*) o Home-Rule'u obiecanym Irlandyi przez Gladstona, w naszej Europie, od Wogezów, do Mołdawji i Wisły, nie jedna istnieje Irlandya. Czyż nie należałoby zwątpić o tem co tak dumnie Postępem zwiemy, gdyby i one prędzej czy później sprawiedliwości otrzymać nie miały?

Baron K. Levetzow. *Niemiec. Literat i poeta.*

Przedewszystkiem wydaje mi się dostatecznie znamiennem i symptomatycznem, że podobną ankietę, wogóle rozpisać można było. Jeszcze przed kilkoma laty, któżby się na to odważył? Że te pytania postawione być mogły, to jest już samo w sobie ogólna na nie odpowiedź. Ale po szczególe:

1. Polska cywilizacya stanowczo nie jest obojętna dla Zachodniej Europy: — choćby po pierwsze dla tego, że żaden składnik cywilizacyjny nie może istnieć obok drugiego, aby nie wywierać wzajem na siebie wpływu; powtóre, że pod wielu względami łączy się z najbardziej europejską cywilizacyą, mianowicie z francuską, po trzecie i przedewszystkiem dla tego, że jest tamą przeciwko Rosyi. Dla mnie bowiem jest rzeczą pewną, że wzrastający wpływ elementu sarmackiego jest dla Europy zachodniej, tj. dla kultury w ogóle również niebezpieczny jak np. rasa żółta.

---

*) Etudes russes et europennes 1897 (stron. 252).

2. Germanisirungsbestrebungen halte ich unter den momentanen Umständen für berechtigt, das heisst notwendig. In unserer Zeit der nationalen Staaten, d. h. homogenen Kulturcomplexe ist ein mehrsprachlicher Complex, weil durch ein rein aüsserliches Band zusammengehalten, ein Unding oder ein mehr oder minder sympatischer Anachronismus.

Dass durch Germanisirung slavischer Völkerschaften sehr gutes herauskommen kann, zeigt das deutsche Reich, dessen Grundstock aus germanisirten Slaven besteht. — Fremde Elemente müssen von einem kräftigen Organismus entweder assimilirt oder ausgestossen werden. Ein drittes ist unmöglich. Da aber in dem speziellen Falle auch das zweite bislang ausgeschlossen erscheint, glaube ich nur die Möglichkeit einer Assimilirung d. h. Germanisirung, zu sehen. — Wenn einmal ein gesammtdeutsches Reich entstehen sollte, wird dieses gewiss selbst alles Nichtdeutsche ausscheiden: gerne und auf dem friedlichsten Wege.

Russifizirungsbestrebungen ob „berechtigt“ oder nicht, sind mir in der Seele zuwider. Schon deshalb, da ich das russische Völkerconglommerat weder für einen nationalen noch für einen Kulturcomplex halten kann. Es ist ja um eine ganze Entwicklungsstufe hinter den Staaten Europas zurück; es steht in dem Stadium des römischen Reiches — vor dessen Romanisierung.

3. Nach allem vorhergehenden kann ich von einem unabhängigem Polen nur den günstigsten Einfluss auf die Entwicklung

2. Usiłowania germanizacyjne przy obecnych warunkach uważam za usprawiedliwione, tj. za potrzebne. W naszej epoce państw narodowych, t. j. jednorodnych zbiorowisk kulturalnych, zbiorowiska różno-językowe, związane w całość czysto zewnętrznymi węzłami, są nonsensem, albo też mniej lub więcej sympatycznym anachronizmem.

Że z germanizacyi narodów słowiańskich dobre rezultaty osiągnąć można, dowodzi państwo niemieckie, którego rdzeń ze zgermanizowanych Słowian się składa. Obce pierwiastki silny organizm albo wchłonąć albo wyprzeć musi — trzeciej drogi nie ma. Że jednak w tym wypadku to drugie, na długo jest wyłączone, widzę tylko możliwość assymilacyi tj. germanizacyi. Gdyby kiedyś powstać miało państwo wszechniemieckie, to zapewne wydzieli ze siebie wszystko, co nie niemieckie chętnie i na pokojowej drodze.

Usiłowania russyfikacyjne, czy „usprawiedliwione“ czy nie, są mi z całej duszy wstrętne, już z tego względu, że rosyjskie zbiorowisko narodów, nie jest ani nacyonalnym ani kulturalnym kompleksem. Wszakże stoi ono o cały stopień niżej w rozwoju, poza innemi państwami Europy; jest ono dzisiaj w stadyum rzymskiego państwa — zanim stało się romańskiem.

Westeuropas erwarten. Ueber den Verlust dieser Unabhängigkeit wird man das Wort Talleyrand's über die Füsillirung des Herzog's von Enghien — glaube ich — anwenden können: *c'etait plus qu'un crime: c'etait nne faute.*

Hier muss ich metaphorisch reden. Ich glaube nicht, dass die Polen ihre Unabhängigkeit „erringen" können, dürfen und werden. Sie wird ihnen ja von selbst in den Schoss fallen, wie die reife Frucht von einem Baume, die ein Herbststurm schüttelt. — Das Bild hinkt übrigens, denn dieser Herbststurm wird ein Frühlingssturm sein, für Europa und ferne Gesammtkulturentwicklung. — Es wird wohl in Europa demnächst wieder einmal zu einer hoffentlich ganz friedlichen Erbtheilung kommen. Es riecht schon ein wenig nach Dekomposition. Sitzen wir doch alle etwas verlegen herum, wie Leute in einem Zimmer, darin eine Leiche ist, die man nicht bemerken will! Wo der Leichnam ist? Hier lassen sie mich mit Hamlet antworten: „Schickt hin um zu zusehen!.... aber wahrhaftig, wenn Ihr ihn nicht bald findet, so werdet Ihr ihn wittern, wenn Ihr die Treppe zur Gallerie hinaufgeht."

C. Lombroso. *Italien. Professeur d'anthropologie criminelle à l'Université de Milan.*

Io ho dimonstrato nel mio „Crime politique et les révolutions", che la causa delle immense disgrazie della Polonia è in fondo la sua immensa precocitá, l'esser stata la prima delle nazioni dell'Europa Medioevale. Come da noi in Italia ogni regione, che ebbe una grande

3. Stosownie do poprzednich zapatrywań, mogę tylko z odbudowania niepodległej Polski spodziewać się jaknajkorzystniejszego wpływu na rozwój Europy zachodniej. Do utraty tej niepodległości można zastosować słowa Talleyranda wyrzeczone z powodu rozstrzelania księcia d'Enghien: Było to więcej niż zbrodnia; był to błąd.

Tu muszę się uciec do metafory. Nie sądzę, aby Polacy swoją niepodległość wywalczyli, wywalczać mogli lub nawet powinni. Toż ona sama na nich spadnie, jak dojrzały owoc, który jesienna burza z drzewa strąca. Obraz ten nieco szwankuje, bo ten jesienny wicher będzie burzą wiosenną dla Europy i dla całego rozwoju cywilizacyi. W Europie zapewne niedługo przyjdzie do nowego pokojowego rozdziału spadkowego. Rozkład czuć już trochę w powietrzu. Toż siedzimy wszyscy nieco zmieszani, jak ludzie koło trupa, którego zauważyć nie chcą! Gdzież jest ten trup? Tu pozwólcie mi odpowiedzieć słowami Hamleta: „Dajcie go tu, aby się mu przyjrzeć! Jeśli nie znajdziecie zaraz, to go zwietrzycie, wchodząc na schody wiodące na taras".

storia, la paga con un indebolimento politico attuale e colle torture del dispotismo.

La storia, che ha mostrato lo sviluppo originario della Polonia ponte e faro fra gli Slavi i Tedeschi, è l'Oriente prove che lasciata sviluppare regolarmente e liberatasi dai gioghi forzati della Germania, e della Russia, e à anche da quelli purtruppo volontari della superstizione e del prete, prenderebbe quello sviluppo, che ha preso la Francia, e forse maggiore, perchécome ho dimonstrato nel mio libro, mescolanza di varie razze superiorivi è maggiore che in tutti gli altri paesi, quella mescolanza che è fattrice maggiore del civiltà. Cosi esse libera dalla superstizione e anche dagli eccessivi odii nazionali e delle ambizione personali, essa influirebbe certamente sulle sviluppo del Europa occidentale, potrebbe perfezionare il gusto artistico degli Slavi der Nord e forse anche della Germania, che non l'ha se non di rifleso.

Ricopurare la sua indipendanzo potrà, quando fortemente vorrá. Ormai si fa strada nel mondo anche nei popoli barbari e militari che la sventura del vicino non è mai una fortuna per noi. Quanto piu ci sono i felici che siedono al banchetto della vita, tanto piu s'aumenta la felicità di tutti anche di coloro che prima non credevano di poterla basare che sulla oppressione degli altri.

C. Lombroso. *Włoch. Profesor antropologii kryminalnej w Medyolanie.*

W dziele: „Le crime politique et les révolutions“ wykazałem, że przyczyną wszelkich nieszczęść Polski jest w istocie rzeczy ogromna przedwczesność jej dzisiejszego rozwoju — była ona bowiem pierwszą wśród narodów Europy średniowiecznej. Podobnie i u nas we Włoszech, te dzielnice, które miały wspaniałe karty w dziejach, musiały przepłacić to politycznem osłabieniem i torturami despotyzmu.

Historya świadczy o samoistnym rozwoju Polski, która między Słowianami, Niemcami a Wschodem była i mostem i latarnią morską; — dowodzi ona tem samem, że po odzyskaniu prawidłowego rozwoju i wyzwolenia się od przymusowego jarzma Rosyi i Niemiec, oraz od dobrowolnie wziętych pęt przesądów i klerykalizmu, Polska rozwinęłaby się w tym samym kierunku, co Francya; możeby prześcignęła ją nawet, ponieważ, jak to wykazałem w swej książce, w Polsce rasy więcej są pomieszane, niż w jakimkolwiek innym kraju. Takie zaś pomieszanie ras jest pierwszorzędnym czynnikiem cywilizacyjnym. Wolna od przesądów, a także od przesadnych nienawiści narodowych i od ambicyj osobistych, Polska niezawodnie wpłynęłaby na rozwój Europy zachodniej. Mogłaby wydoskonalić smak artystyczny nietylko Słowian północnych, ale i Niemców, którzy — jeśli go mają — to tylko jako odbicie obcej twórczości.

Se la Russia vorrà esse sicura nelle conquiste dell'estremo Oriente, e la Germania nell'Africa e in Asia, bisognerà che trovino modo di non aver alle spalle de inemici perpetui, in cui l'ordine rega come a Varsavia,*) mediante sessantamila uomini perpetuamente accampati, e una rete di sgberri et di gendarmi sparpagliati per ogni via, per ogni albergo — che mi resta ancora come il piu triste e piu lacrimoso spettaculo della mia vita dell'epoca non lontana del mio passagio à Varsavia.

S. Lubliński. *Deutscher Schriftsteller.*

1. Die polnische Kultur ist für Westeuropa darchaus nicht gleichgiltig, denn in den Tagen der Weltpolitik kann sich nur eine Nation mit vielen „Volksseelen" behaupten, eine Nation, die alle irgendwo vorhandenen Kulturelemente in sich aufgenommen und verdaut hat, ohne ihre Eigenart freilich aufzugeben. Desshalb ist auch für die Westeuropäischen Nationen das polnische Kulturstreben durchaus nicht gleichgiltig und sie warten ab, was dabei für sie selbst abfällt.

Polska będzie mogła odzyskać swoją niepodległość wówczas, gdy tego mocno zapragnie. Już dziś szerzy się po świecie nawet wśród narodów barbarzyńskich i militaryzmowi oddanych przeświadczenie, że nieszczęście sąsiada naszego nie jest szczęściem dla nas. Im liczniejsi są ci szczęśliwi, co zasiadają do uczty życia, tem bardziej wzrasta szczęście wszystkich, nawet tych, którzy przypuszczali, że można je budować tylko na ucisku innych.

Jeśli Rosya zechce bezpieczeństwa w swych zdobyczach na dalekim Wschodzie, a Niemcy — w Afryce i w Azyi, to pomyślą o tem, aby nie mieć za plecami wieczystych wrogów, wśród których „panuje porządek"*) — jak w Warszawie — dzięki 60.000 żołnierzy gotowych do boju, oraz sieci zbirów i żandarmów na wszystkich drogach i po wszystkich zakątkach. A to właśnie stanowi dla mnie najsmutniejsze i najbardziej godne łez wspomnienie z niedawnej mojej bytności w Warszawie.

J. Lubliński. *Niemiec. Literat. Autor dzieła „Literatura i społeczeństwo w XIX wieku".*

1. Cywilizacya polska stanowczo nie jest obojętną dla Europy zachodniej, bo w czasach światowej polityki ostać się może tylko taki naród, który wykazuje liczne „duchy narodowe"; który zewsząd zebrane pierwiastki kultury przyjął i przetrawił, nie zatracwiszy przytem swej indywidualności. Dlatego dążenia cywilizacyjne polskie nie są obojętne dla narodów Zachodu, które oczekują co na tem skorzystać mogą.

---

*) »L'ordre regne a Varsovie«. — Słowa francuskiego ministra marszałka Sebastianiego w odpowiedzi na interpelacyę w Izbie deputowanych po wzięciu Warszawy 1831 r.

2. Die normale Entwicklung des polnischen Volkes ist unter den heutigen Verhältnissen kaum möglich. Die Russificirungs- und Germanisirungs-Versuche haben Chancen des Gelingens, wenn Deutsche und Russen verstehen werden, das Beste der polnischen Kultur zu ehren und dem eigenen Kulturbestand organisch einzufügen. Sonst misslingen sie.

3. Ein unabhängiges Polen könnte nur allenfalls als ein winziger Neutralstaat, wie die Schweiz, oder als wirklicher Grossstaat von günstigem Einfluss für Westeuropa sein. In einem ewig gefährdeten Mittelstaat würden die reaktionären Elemente der polnischen Geschichte: Klerikalismus, Feodalismus und Chauvinismus die Oberhand erhalten.

4. Nein, ich sehe keine Aussicht dazu.

Alfred Marshall. *Anglais. Professeur à l'Université d'Oxford.*

Im letzten Sommer habe ich deutsche und österreichische Zeitungen im Tirol gelesen. Obgleich ich ein Gegner der Chamberlainischen Politik bin, habe ich doch mich über die deutsche und österreichische Missverständnisse der Lage im Transvaal so geärgert, dass ich zum Entschluss gekommen bin, die Welt sei noch nicht weit genug vorgeschritten, um dass eine Nation die Angelegenheiten anderer Nationen gut verstehen und ein Urtheil darüber geben kann. Eben darum finde ich mich nicht im Stande, eine Meinung über die polnische Frage auszusprechen.

2. Normalny rozwój narodu polskiego w obecnych warunkach jest chyba niemożliwy. Russyfikacya i germanizacya miałyby szanse powodzenia, gdyby Rosyanie i Niemcy zrozumieli, że należy najlepsze pierwiastki kultury polskiej uszanować i swoją cywilizacyę tylko organicznie dołączyć. Inaczej nie powiodą się.

3. Niepodległa Polska mogłaby mieć korzystny wpływ dla Europy tylko w formie małego neutralnego państwa, jak Szwajcarya, lub jako prawdziwie wielkie mocarstwo. W wiecznie zagrożonem średniem państwie reakcyjne czynniki polskich dziejów: klerykalizm, feodalizm i szowinizm wkrótce znów dzierżyłyby przewagę.

4. Nie; nie widzę żadnych po temu widoków.

Alfred Marshall. *Anglik. Profesor w Oxfordzie.*

Ubiegłego lata czytałem w Tyrolu niemieckie i austryackie dzienniki. Jestem wprawdzie przeciwnikiem polityki Chamberlainowskiej, ale niezrozumienie sytuacyi Transvaalskiej w Niemczech i Austryi tak mię gniewało, że doszedłem

Camille Mauclair. *Français. Critique littéraire et romancier.*

Le développemment régulier d'un peuple, intellectuellement, est indépendant de son régime politique: son âme, sa tradition ethnographique, mystique et lyrique, son style, ses moeurs, sont des trésors inaliénables, qui dépendent de lui seul, et que les modifications de conquête ne ruinent en tout cas qu'après des siècles. Il n'y a pas de génie alsacien-lorrain proprement dit, et c'est pourquoi la germanisation pourra étouffer dans les deux provinces conquises en 1870 toute intellectualité française. Il y a un génie polonais, et la russification ou l'influence allemande ne l'éteindront vraisemblablement pas, tant que les Polonais eux-mêmes ne renonceront pas à le cultiver et à l'enrichir. Vous le constatez vous-même dans votre circulaire; malgré les entraves imposées à la presse et la suppression officielle de la langue, la part prise par votre race au progrès social et international s'agrandit. Sa persistance à vivre psychologiquement la maintiendra, sinon à l'état de nation politique, puisqu'elle est démembrée et soumise, mais à l'état d'aristocratie pensante.

La vie philologique, scientifique et mentale vaut bien la vie nationale affirmée par des frontières. Je crois même qu'une des causes de l'indifférence européenne pour les spoliations de ce genre, c'est le sentiment grandissant du cosmopolitisme de la pensée et des

do wniosku, iż świat nie doszedł jeszcze do tego, aby jeden naród mógł sprawy drugiego pojmować i sąd o nich wydawać. Z tego właśnie powodu nie sądzę, abym mógł zdanie o sprawie polskiej wygłaszać.

Camille Mauclair. *Francuz. Powieściopisarz i krytyk literacki.*

Normalny duchowy rozwój narodu jest niezależny od jego ustroju politycznego: jego dusza, jego tradycye etnograficzne, mistyczne, liryczne, jego styl, jego obyczaje są skarbami, których nikt mu odebrać nie zdoła, które od niego jedynie zależą i które przemiany spowodowane podbojami zniszczyć by mogły w każdym razie dopiero po upływie wieków. Niema właściwie mówiąc ducha alzacko-lotaryńskiego, to też germanizacya w tych dwóch prowincyach, zdobytych 1870 r. będzie mogła stłumić umysłowość francuzką. Ale jest duch polski — i ani russyfikacya ani wpływ niemiecki prawdopodobnie go nie stłumią, póki Polacy sami nie przestaną rozwijać go i wzbogacać. Stwierdzacie to Panowie sami w swoim cyrkularzu: mimo pęt nałożonych prasie, mimo urzędowego zakazu używania języka, wzmaga się udział waszego szczepu w postępie społecznym i międzynarodowym. Ten upór, aby żyć psychologicznie, utrzyma go, jeżeli nie jako naród polityczny, skoro jest rozczłonkowany i poddany, to jako naród myślącej arystokracyi ducha. Życie językowe, naukowe, umysłowe tyleż

droits individuels. La nationalité d'un homme ne sera bientôt plus qu'un signe distinctif et accessoire, dont on ne s'occupera qu'après avoir consulté son visage, son caractère, ses oeuvres et ses actes.

Quant à savoir si la civilisation polonaise est indifférente ou non au progrès de l'Europe occidentale, je sais bien que cette question d'apparence politique est pour moi toute résolue moralement du fait même que vous la posez, du moins à un écrivain: car qui donc répondrait qu'une civilisation quelconque peut être indifférente à un progrès quelconque? Elle est necessaire, par définition. Influerait-elle d'une manière heureuse sur le développement ethnographique de l'Europe?.. J'avoue mon ignorance sur ce point. Je crois que la théorie des Etats-tampons est provisoire, mais très raisonnable, et qu'il y aurait peut-être un avantage franco-russe direct à créer une sorte de neutralité polonaise. Mais plus tard — après dissolution de la Triplice et encore n'est-ce qu'une hypothèse. Quant aux moyens laissés à la Pologne pour recouvrer son indépendance, que vous répondrai-je? Le silence du Congrès de la Haye, la nullité de ses résultats sont tristement éloquents. Les plébiscites et les consultations sont des moyens illusoires. L'avenir est muet sur cette partie de la question. La Pologne, réduite à la culture de sa tradition littéraire et morale, peut, en attendant, se libérer par le génie et la beauté de toutes restrictions politiques.

warte jest co życie polityczne, obwarowane granicami. Sądzę nawet, że jedną z przyczyn obojętności Europy na zabory tego rodzaju jest wzmagające się przeświadczenie o kosmopolityzmie myśli i o prawach jednostki. Narodowość jednostki wkrótce będzie to tylko znak szczególny i uboczny, który interesować będzie dopiero po zbadaniu jej twarzy, charakteru, dzieł i czynów.

Co do tego, czy cywilizacya polska jest lub nie jest obojętna dla postępu Europy zachodniej, — pytanie to z pozoru polityczne, dla mnie, jako pisarza, jest już rozwiązane moralnie przez to, że je Panowie stawiacie. Któż odpowiedzieć mógłby, że jakakolwiek cywilizacya obojętną być może dla postępu? W samej jej nazwie już stwierdzona jest jej potrzeba. Czy wpłynęłaby szczęśliwie na etnograficzny rozwój Europy zachodniej? Przyznaję się do niewiadomości w tym względzie. Zdaje mi się, że teorya drobnych państw przedzielających jest prowizoryczna, ale bardzo rozsądna i że byłoby może pożądane dla Francyi i Rosyi, aby utworzyć coś w rodzaju neutralnej Polski. Ale to dopiero później, po rozwiązaniu trójprzymierza, a i tak jestto tylko hypoteza. Co do sposobów pozostałych Polsce dla odzyskania swej niezawisłości, cóż wam odpowiem. Milczenie kongresu w Hadze, marność jego rezultatów są smutne a wymowne. Plebiscyty, narady dyplomatyczne są złudzeniem. Przyszłość milczy na to pytanie. Polska skazana na pielęgnowanie swych tradycyj literackich i moralnych, może tymczasem oswobodzić się przez duch i piękno od wszelkich ograniczeń politycznych.

T. Masaryk. *Professor an der Universität zu Prag.*

1. Keinem wahren Menschen und Kulturfreunde kann die Kultur eines tüchtigen und strebsamen Volkes gleichgiltig sein; aber sofern die Frage, wie auch drei übrigen, vorwiegend politisch verstanden werden muss, so möchte ich durch eine Gegenfrage antworten. Wer ist in diesem Falle West-Europa? Frankreich geht jetzt mit Russland; Deutschland wird seine polnische Provinz erhalten wollen und ebenso Oesterreich, bleibt also eigentlich nur England, deren Antagonismus mit Russland für die polnische Politik in Betracht käme. Ich zweifle, dass England nur annährend eine solche Rolle den Polen gegenüber spielen würde, wie einstens Frankreich, schon deshalb nicht, weil England und Russland in Asien sich gegenüberstehen und selbst im Falle eines offenen Krieges die geografische Lage Polens für den Krieg nicht wichtig wäre. Selbst wenn Deutschland an dem Kriege teilnehmen sollte, was ich bezweifle, würden die Polen, weil eben Deutschland ein Stück Polens hat, keine politische Rolle spielen können. Mit anderen Worten die Polen können auf das politische West-Europa nicht rechnen.

2. Ich kann die gewaltsame Russifizierung und Germanisierung natürlich nicht billigen. Schon deshalb kann sich das polnische Volk in Russland und Deutschland nicht normal entwickeln. Trotz der Dreitheilung kann ich mir aber vorstellen, dass das polnische

T. Masaryk. *Profesor Uniwersytetu w Pradze.*

1. Nikomu z prawdziwych przyjaciół ludzkości i kultury nie może być obojętna kultura dzielnego i dążącego naprzód ludu. Skoro jednak to pytanie jak i trzy pozostałe, przeważnie w kierunku politycznym pojęte być winny, muszę na pytanie odpowiedzieć pytaniem. Kto jest w tym wypadku Europą zachodnią? Francya idzie ręka w rękę z Rosyą; Niemcy i Austrya chcą zachować swe polskie prowincye, pozostaje zatem właściwie tylko Anglia, której antagonizm z Rosyą może mieć wagę dla polityki polskiej. Ale wątpię, aby Anglia choć w przybliżeniu grała wobec Polski taką rolę, jak niegdyś Francya, — chociażby dla tego, że przeciwieństwo Anglii i Rosyi występuje w Azyi i nawet w razie wojny Polska wskutek swego geograficznego położenia, nie miałaby w tej wojnie znaczenia. Nawet gdyby Niemcy zaplątały się w nią o czem wątpię, — to właśnie dla tego, że do Niemiec należy część Polski. Polacy nie odegraliby w wojnie roli. Innemi słowy, Polacy politycznie na zachodnią Europę rachować nie mogą.

2. Nie mogę oczywiście pochwalać gwałtownej rusyfikacyi i germanizacyi; przez nią lud polski w Niemczech i w Rosyi normalnie rozwijać się nie może. Pomimo potrójnego podziału, wyobrażam sobie, że naród polski mógłby się cho-

Volk sich wenigstens annähernd normal entwickeln könnte, falls es der polnischen Politik gelingen würde die gewaltsame Entnationalisierung zu sistieren. In dem Maasse, als die Staaten und Völker sich weniger feindlich gegenüber stehen und der Militarismus seine Uebermacht über die übrigen sozialen Kräfte verliert, in dem Maasse, glaube und hoffe ich, wird auch die Existenz kleinerer Nationen gesichert, sobald ihre Mitarbeit an den Fortschritten der Kultur anerkannt werden muss.

3. Ein politisch unabhängiges Polen dürfte bei seiner geografischen Lage eine geringe Bedeutung für West-Europa haben. Allerdings käme es darauf an, in welchen natürlichen Grenzen Polen aufgerichtet werden könnte? Ein Polen ohne Meer resp. Meere hätte gewiss eine schwierige Lage und würde auch keinen grossen Einfluss auf seine Nachbaren ausüben können. Die ältere Idee von einer Art polnischen Pufferstaates ist durch die Fortschritte der Comunication und ihrer Folgen stark veraltet.

4. Die Polen können wohl nur von der entfernten Zukunft die volle Anerkennung ihrer Nationalität erwarten. Auf politischem Wege mit Waffengewalt wird Polen seine Unabhängigkeit nicht erreichen. Das ganze Streben der Polen muss, denke ich, darauf gerichtet sein die Anerkennung der nationalen und sprachlichen Rechte durch intensive Kulturarbeit zu erzwingen. Unter allen Umständen sollten die Polen auf einen Ausgleich mit Russland hinarbeiten. Ich denke an die Worte die Mickiewicz in den „Dziady“

ciaż w przybliżenia normalnie rozwijać, gdyby się udało polityce polskiej powstrzymać wprowadzane przemocą wynaradawianie. W miarę jak państwa i ludy mniej wrogo przeciw sobie występują i militaryzm traci swoją przewagę nad innemi siłami społecznemi, w miarę tego i istnienie małych narodowości jest zapewnione i uznany będzie ich współudział w rozwoju kultury.

3. Wobec swego geograficznego położenia, Polska niepodległa mogłaby mieć niewielkie tylko znaczenie dla zachodniej Europy. Oczywiście chodziłoby o to, w jakich granicach Polska mogłaby być odbudowana. Polska bez morza resp. mórz, byłaby zapewne w ciężkiem położeniu i nie mogłaby wielkiego wpływu wywierać na swych sąsiadów. Dawniejszy pomysł polskiego państwa przedzielającego mocno się przestarzał wskutek postępów komunikacyi ze wszystkiemi ich skutkami.

4. Polacy mogą oczekiwać uznania swej narodowości, dopiero w odległej przyszłości. Drogą polityki zbrojnej Polska nie odzyska swej niepodległości. Wszystkie wysiłki Polaków mojem zdaniem winny być skierowane ku temu, aby usilną pracą cywilizacyjną zmusić do uznania praw narodowych i językowych. W każdym razie, powinni Polacy działać dla porozumienia z Rosyą. Przypominam sobie tu słowa, które Mickiewicz mówi w Dziadach o trzech mordercach

über die drei Henker der Polen spricht. Ich habe in dem, was über Russland gesagt wird, immer eine tiefe Einsicht und im Kurzen das eigentliche politische Programm der Polen gesehen. Ganz besonders müssten aber die fortschrittlichen polnischen Parteien eine mehr soziale, als politische Politik einschlagen und an dem sittlichen Heben des Volkes arbeiten. Ich frage mich nähmlich: sind an dem Falle Polens in der That nur die fremden Usurpatoren schuld? Auf diese Frage müsste die jüngere polnische Generation eine verneinende Antwort geben, die die rein politische und die emigrantische nationale Taktik kaum empfehlen dürfte.

Redaction de „Metropole", *Journal conservateur à Anvers.*

La question de la Pologne a disparu de la liste des préoccupations immédiates de l'Europe, mais elle n'est en aucune façon une „affaire classée". Elle se posera au contraire avec une redoutable acuité au jour, peut-être pas très lointain, ou le morcellement de l'Etat austro-hongrois donnera une existence nationale à la Galicie autrichienne.

La civilisation polonaise n'est pas inutile au développement intellectuel et moral de l'Europe occidentale. Bien au contraire. Opprimée comme elle l'est la Pologne a produit une foule d'hommes de valeur de généraux, de savants qui se sont fait connaitre dans les pays d'occident. L'introduction d'un systeme politique qui per-

Polski. W tem, co powiedziane jest o Rosyi, widziałem zawsze głęboki polityczny pogląd i w krótkości cały właściwy program Polaków. Zwłaszcza postępowe partye polskie winnyby wytworzyć społeczną raczej, niż polityczną politykę i pracować nad moralnem podniesieniem narodu. Pytam się bowiem: Czy winnymi upadku Polski są rzeczywiście tylko obcy uzurpatorzy? Na to pytanie młodsza generacya polska musi, jak sądzę, dać odpowiedź przeczącą, a taka odpowiedź nie może zalecać narodowej taktyki wyłącznie politycznie, takiej, jaką naprzykład prowadzili emigranci.

Redakcya „Metropole", *dziennika konserwatywnego w Antwerpii.*

Kwestya polska znikła z listy spraw zajmujących obecnie Europę, nie nie jest jednak bynajmniej „sprawą załatwioną". Przeciwnie wypłynie w całej swej mocy w dniu może niedalekim, w którym rozczłonkowanie państwa austro-węgierskiego nada Galicyi istnienie narodowe. Cywilizacya polska nie jest bezpożyteczną dla umysłowego i moralnego rozwoju Europy. Mimo ucisku Polska wydała cały szereg znakomitych mężów, wodzów uczonych, którzy zasłynęli w krajach zachodnich. Wprowadzenie systemu politycznego, przy któ-

mette le dévelloppement intellectuel régulier de cette nation est hautement souhaitable, non pas au seul point de vue de la justice abstraite, mais au point de vue bien compris des intérêts de l'Europe.

Ce développement régulier est actuellement entravé, en Autriche moins qu'en Allemagne, en Allemagne moins qu'en Russie. La Galicie peut, sous ce rapport espérer en l'avenir, la Poznanie en proie à la prussification, la Pologne moscovite, mise au régime de la russification, n'ont rien à attendre de la bonne volonté de leurs gouvernants ni des événements si ces derniers continuent à suivre leur cours actuel. L'oeuvre d'effacement de la nationalité polonaise ne réussit pas, on le sait bien; mais l'oppression peut s'éterniser.

Tous les esprits libéraux d'Europe souhaitent l'existence d'une Pologne indépendante. Beaucoup ne croient pas impossible le retablissement de cette nation. Quant aux moyens d'y parvenir on y songe assez peu et on n'en parle pas.

La question en réalité est délicate. Le maintien de la paix européenne est plus important que l'indépendance polonaise. Non point que la paix soit une si belle chose quand elle contient une injustice, mais parcequ' après une guerre générale, au lieu d'une injustice nous pourrions bien être obligés d'en enregistrer plusieurs. Ne nous jetons pas de Charybde en Scylla.

Mais la question de Pologne n'est pas nécéssairement liée à la guerre génerale. Tout dépend des circonstances. L'Autriche, la

rym normalny rozwój tego narodu byłby możliwy, jest wysoce pożądane nietylko dla sprawiedliwości samej, ale i dla dobrze zrozumianych interesów Europy.

Temu normalnemu rozwojowi stawiane są tamy, w Austryi mniej niż w Niemczech, w Niemczech mniej niż w Rosyi. Galicya może jeszcze pod tym względem liczyć na przyszłość, ale Poznańskie wydane na łup germanizacyi, zabór rosyjski wystawiony na rusyfikację, niczego spodziewać się nie mogą od dobrej woli swych rządów, ani od wydarzeń, jeżeli te pójdą zwykłym biegiem. Zagłada narodowości polskiej nie udaje się, to wiadoma, ale ucisk wieki jeszcze przeciągać się może.

Umysły liberalne w Europie pragną istnienia Polski niepodległej; dla wielu z nich wskrzeszenie tego narodu wydaje się możliwem. Co do sposobów osiągnięcia tego celu ani się o nich myśli, ani mówi.

Sprawa jest drażliwa. Utrzymanie pokoju europejskiego ważniejszem jest niż niepodległość Polski, nie, żeby pokój za cenę takiej niesprawiedliwości był piękny, ale, że po ogólnej wojnie zamiast jednej niesprawiedliwości musielibyśmy może zarejestrować kilka; nie wpadajmy więc z Scylli w Charybdę.

Ale kwestya polska nie jest koniecznie złączona z wojną ogólną, wszystko

Russie, l'Allemagne peuvent s'effondrer isolément. Pour l'Allemagne cette hypothèse est de la plus haute invraisemblance, parceque le régime impérial n'a pas encore atteint son apogée ou son paroxysme, comme ou voudra.

Au contraire l'Autriche est très ébranlée, et la Galicie ne saurait faire mieux que prendre une part active à la melée des nationalités.

Le colosse russe n'est pas inébranlable. Parodiant le mot que Pierre le Grand jetait aux Suédois, nous pourrions dire que la Russie a besoin d'être battue encore par la civilisation pour apprendre à la battre un jour elle-même. D'une manière générale l'intérêt des Polonais en Allemagne comme en Russie est étroitement lié à celui des révolutionnaires qui poursuivent le renversement de l'état de choses actuel. Nous ne savons si cette politique correspond à l'idéal de la nation, mais elle est commandée par une impitoyable logique. Et dans le même ordre d'idées s'indique l'entente secrète avec l'ennemi de demain — nous avons nommé l'Angleterre. Cavour et Kossuth eurent une politique analogue.

Hors de cette ligne de conduite, patience, préparation, révolution — nous ne voyons rien.

Il est malheureux qu'il en faille autant en cette fin de siècle de progrès et de lumière, pour conquérir le droit fondamental de la liberté. Mais le monde est ainsi fait et il ne reste aux Polonais qu'à le prendre tel qu'il est.

bowiem zależy od okoliczności. Austrya, Niemcy, Rosya mogą zachwiać się oddzielnie. Dla Niemiec jestto hypoteza wysoce nieprawdopodobna, bo tam imperyalizm nie dosięgnął jeszcze swego szczytu, czy paroksyzmu, jak kto woli. — Austrya przeciwnie jest silnie wstrząśnięta i Galicya nie mogłaby lepiej postąpić, jak biorąc czynny udział w walkach narodowościowych. Kolos rosyjski również nie jest niemożliwy do obalenia. Parodjując słowa Piotra Wielkiego zastosowane do Szwedów, moglibyśmy powiedzieć: że Rosya musi jeszcze być pobitą przez cywilizacyę, aby sama mogła pobić ją kiedyś.

Ogólnie rzecz biorąc sprawa Polaków w Niemczech i Rosyi ściśle się łączy ze sprawą rewolucyonistów zmierzających do obalenia istniejącego porządku rzeczy. Nie wiemy, czy ta polityka odpowiada ideałom narodu, ale bezlitosna logika ją tylko nakazuje. Z tej samej myśli wypływa tajna umowa z jutrzejszym nieprzyjacielem — z Anglią. Cavour i Kossuth rządzili się podobną polityką.

Poza cierpliwością, przygotowaniem się i rewolucyą, nic innego nie widzimy.

Nieszczęście to jest, że przy schyłku tego stulecia postępu i światła aż tak wiele potrzeba dla wywalczenia zasadniczych praw wolności. Ale świat jest już taki i Polacy muszą brać go, jakim jest.

Boris Minzes. *Bulgare. Professeur à l'Université de Sophia.*

Die gestellten Fragen sind sehr heikel: bei Ihrer Beantwortung lauft man Gefahr, sich mit drei Staaten und dem dreifach amputirten polnischen Volk zu verfeinden, weil nur wenige im Stande sind objective Urtheile objectiv aufzufassen, sobald es sich um Fragen national-politischen Natur handelt, bei denen die mächtigsten Triebfedern des Menschengeschlechtes, — die vorurtheilsvolle Liebe für ihren Volksstaat und ihr Staatsvolk — den Denkprozes der Beteiligten beherschen. Um also diese national-politischen Zukunftsfragen zu beantworten, muss man sich auf einen kosmopolitischen Standpunkt stellen. Und wie soll man dann von diesem Standpunkte aus nationalen Bestrebungen Gerechtigkeit wiederfahren können?!

Vor allem müsste, meiner Einsicht nach, eine von der Redaction nicht gestellte Frage beantwortet werden: Ist der tragische Untergang des polnischen Staates dem europeischen Staatensystem vom Nutzen gewesen? Und darauf giebt es nur eine Antwort: Für Europa ist dadurch ein Faktor aus der Welt geschaffen worden, der auf den Völkerfrieden störend gewirkt hatte. Polen ist an seinen eigenen kulturell-sozialen und Staatspolitischen Missverhältnissen zu

Boris Minzès. *Bułgar. Profesor uniwersytetu w Sofii.*

Pytania postawione są bardzo drażliwe: odpowiadając na nie wystawić się można na niebezpieczeństwo narażenia sobie trzech państw, zarówno jak i trzykroć rozdartego narodu polskiego. Gdy mowa jest o sprawach polityczno-narodowych, w których wchodzą w grę najpotężniejsze sprężyny rodu ludzkiego: pełna przesądów miłość dla własnego ludu i własnego państwa — i owładają myśleniem zainteresowanych stron, niewielu tylko potrafi objektywnie zapatrywać się na poglądy objektywne. Ażeby odpowiedzieć na te pytania, tyczące się przyszłości narodowo-politycznej, należy stanąć na stanowisku k o s m o p o l i t y c z n e m. Z tego zaś stanowiska jakże można sprawiedliwie zadosyćuczynić żądaniom narodowym?

Przedewszystkiem — według mego zdania — należy odpowiedzieć na jedno pytanie, nie zadane przez Redakcyę. Czy tragiczny upadek państwa polskiego był pożyteczny dla systemu państw europejskich? A na to mamy tylko jedną odpowiedź: Dla Europy zniknął wtedy ze świata czynnik, który pokój narodów mącił. Polska upadła na skutek własnych win kulturalnych, społecznych, politycznych i państwowych. Nasuwa się tu więc nowe pytanie: o ile Polacy po wiekowej podległości okazują się obecnie zdolni do utworzenia samodzielnego państwa narodowego, nie popadając w dawne grzechy w życiu państwowem?

Pod tym względem przedewszystkiem ważna jest Galicya, gdzie naród polski ma stosunkowo najwięcej swobód politycznych. I właśnie tu jezuityzm

Grunde gegangen. Es ergiebt sich daraus eine andere Frage: Haben sich die Polen während eines Jahrhunderts von Unfreiheit für fähig erwiesen einen freien Nationalstaat zu gründen, ohne in die früheren Staatssünden zu verfallen? In dieser Hinsicht kommt vor allem Galizien in Betracht, wo das polnische Volk die relativ grösste politische Selbstständigkeit geniesst. Und gerade hier treibt der Jesuitismus und Oligarchie-Aristokratismus die unschönsten Früchte, wobei die altbewährte Kluft zwischen Polen und Ruthenen mehr gâhnt als je. Wären die Polen im Stande ihrer traurigen Geschichte die Lehren abzulauschen, so hätten sie, ihren Einfluss auf das politische Leben nicht nur Galiziens, sondern auch Oesterreichs benutzend, aus Galizien eine Musterprovinz nationaler Eintracht und parlamentarischen Sittenreinheit machen müssen, um auf solche Weise ihre Staatsfähigkeit im edelsten Sinne dieses Wortes zu bekunden.

Und nun zur Beantwortung der gestellten Fragen.

1. Für Westeuropa ist die polnische Kultur insofern gleichgiltig, als sie auch ohne Polen denkbar ist, und insofern nicht gleichgiltig, als kulturlose Volkselemente für Kulturstaaten eine Dissonanz bilden: also nur im Interesse der Polen selbst kann nicht für Westeuropa die polnische Kultur gleichgiltig sein.

2. Unter den heutigen Umständen ist die normale Entwickelung des polnischen Volkes insofern unmöglich, als es kein natio-

i oligarchiczna arystokracya najgorsze rodzi owoce, a zachowana od wieków przepaść między Rusinami i Polakami szerszą jest, niż kiedykolwiek. Gdyby Polacy z tragicznych swych dziejów wzięli naukę, to powinni byli, korzystając ze swego wpływu w Galicyi i w całej Austryi — uczynić z Galicyi właśnie wzorową prowincyę pod względem jedności narodowej i czystości obyczajów parlamentarnych — aby wykazać w ten sposób, iż dojrzeli w najszlachetniejszem znaczeniu tego słowa do rządzenia państwem.

A teraz odpowiadam wprost na zadane pytania.

1. Z jednej strony kultura daje się pomyśleć i bez udziału Polski — i o tyle cywilizacya polska jest dla zachodniej Europy obojętna; z drugiej atoli — niekulturalne warstwy narodowe są dysonansem w państwach kulturalnych — i o tyle polska cywilizacya obojętną być nie może. Tylko dla dobra Polaków jedynie, polska kultura nie może być dla Europy zachodniej obojętna.

2. W dzisiejszych warunkach normalny rozwój narodu polskiego jest niemożliwy. A to dlatego, że nie tworząc państwa nie może używać języka swego jako państwowego i państwowego Kościoła — dwu potężnych dźwigni dla wychowania ludu. Ale normalny rozwój kultury polskiej, mimo wszelkich trudności, z któremi walczyć trzeba, leży w rękach Polaków.

nales Staatsvolk ist und von den volkserzieherischen Waffen, die eine Staatsprache und eine Staatskirche liefern, Gebrauch nicht machen kann. Die normale Entwickelung der Polen als Kulturvolkes liegt aber in ihren eigenen Händen, mit welch grossen Schwierigkeiten sie auch kämpfen mögen.

Russifizierungs- und Germanisierungsversuche haben den Polen gute Dienste, wenn auch in negativer Weise, erwiesen, indem durch diese Zwangsversuche das National-Bewusstsein des ganzen polnischen Volkes wachgerufen worden ist. Ein Volk kann durch den natürlichen Verlauf der Kulturverhältnisse entnationalisiert werden und eine fremde — gewöhnlich höhere — Kultur in sich aufnehmen, ein Volk kann ausgerottet werden; aber durch Gewaltmassregeln kann sogar ein bereits halb entnationalisiertes Volk national-schwärmerisch werden. Die Germanisirungsversuche könnten Aussicht auf Erfolg haben, wären Sie nicht gemacht worden; die Russifizierungsversuche aber haben bereits die Russen selbst zur Einsicht des Misserfolge gebracht.

3. Ein unabhängiges Polen würde nur dann einen günstigen Einfluss auf die Entwicklung Westeuropas haben können, wenn ein abhängiges Polen einen ungünstigen Einfluss ausgeübt hätte. Ein getheiltes Polen ist der Freundschaftskitt der Russland, Preussen und Oesterreich an einander bindet; ein unabhängiges Polen würde wieder einen Keil zwischen ihnen bilden. Dann dürfte es abermals zwischen Polen und Russland zu einem Kampf um die Präponderanz kommen, zu einem Kampf, der für die Entwicklung Westeuropas gar manche Gefahr in sich bürgen würde.

Usiłowania germanizacyjne i rusyfikacyjne, chociaż uboczną drogą, przysłużyły się Polakom, bo ocknęły w całym narodzie świadomość narodową na skutek użytych gwałtów. Naturalnym biegiem stosunków kulturalnych narody dają się wynaradawiać i przyjmują cudzą — zwykle wyższą — kulturę; narody dają się nawet w ten sposób wytępić; ale gwałtami można nawet w narodzie na pół wynarodowionym obudzić marzenia narodowe. Usiłowania germanizacyjne mogły liczyć na powodzenie, gdyby ich specyalnie nie wprowadzano w życie; co się tyczy rusyfikacyi, to już nawet Rosyanie widzą jej niepowodzenia.

3. Polska niepodległa byłaby korzystną dla rozwoju zachodniej Europy, gdyby się okazało było, że podział Polski był dla niej szkodliwy. Polska rozdzielona jest kitem spajającym przyjaźń Rosyi, Prus i Austryi. Polska niepodległa byłaby znów klinem między temi państwami. Wtedy znowu musiałoby przyjść do walki o przewagę między Rosyą a Polską, a walka taka nie obyłaby się bez niebezpieczeństw dla zachodniej Europy.

4. Polen kann seine Unabhängigkeit erringen, wenn Russland nach einem vernichtenden Krieg ganz geschwächt, gezwungen sein würde Russisch-Polen preiszugeben, und Oesterreich und Deutschland die Lust verspüren sollten, durch Wiederherstellung Polens die Wiedererstärkung Russlands zu verhindern. Also Zukunftmusik für einen Diplomatenkonzert.

So sehr ich auch die Kulturschätze, für die man genialen Polen ewig dankbar sein muss, vor meinen Augen halte, so viel ich auch das tragische Schicksal des polnischen Staates bedauere und mit den heissen Wünschen der polnischen Intelligenz, deren Herz für ihr Volk schlägt, sympatisiere — so glaube ich dennoch die gestellten Fragen nicht vom Standpunkte eines Völkerphilantropen, dem die gerechten nationalen Aspirationen jedes Volkes gleichberechtigt erscheinen, sondern von der historischen Perspective aus, so gefühllos sie auch sein mag, beantworten zu müssen.

Pierre de Nolhac. *Français. Historien. Directeur du Musée de Versailles.*

Il appartient surtout aux hommes politiques, qui ont une action directe sur les évènements contemporains de répondre avec autorité aux questions que vous posez. S'ils étaient tous aussi sincères et aussi désinteréssés que peut l'être un simple historien, ils auront convenu sans doute que la civilisation polonaise, avec des

4. Polska mogłaby odzyskać niepodległość, gdyby Rosya po stanowczej porażce była osłabiona i zmuszona do odstąpienia swych prowincyj polskich, a Niemcy i Austrya zapragnęły przez odbudowanie Polski uniemożliwić nowy wzrost sił Rosyi. Ale jest to muzyka przyszłości dla koncertu dyplomatów.

Jakkolwiek nie zapominam o skarbach kultury, za które genialnym Polakom wieczna wdzięczność się należy, jakkolwiek boleję nad tragicznym losem państwa polskiego i sympatyzuję z gorącemi życzeniami polskiej patryotycznej inteligencyi, sądziłem, że należy odpowiedzieć na zadane pytania nie z punktu widzenia narodowej filantropii, dla której aspiracye narodowe wszystkich ludów są równouprawnione, ale z punktu widzenia historycznego, chociażby ten wydawał się bezlitosnym.

Pierre de Nolhac. *Francuz. Historyk. Dyrektor Muzeum w Wersalu.*

Jest rzeczą polityków wpływających bezpośrednio na wypadki współczesne, odpowiedzieć z uwagą na pytania, które stawiacie. Gdyby byli równie szczerzy i bezinteresowni, jak może nim być zwykły historyk, przyznaliby zapewne, że cywilizacya polska, z tak dawnemi i z tak sławnemi, jak wasze, tradycyami, jest nie tylko prawomocnym, ale i potrzebnym czynnikiem dla postępu Europy.

traditions aussi anciennes et aussi glorieuses que les vòtres, est un élément non seulement légitime, mais nécéssaire du progrès de l'Europe.

Des efforts violents. autant qu'inutiles sont fait, en deux pays, pour empécher le développement du peuple énergique que vous êtes. Malgré le silence de notre presse presque toute entière, nous parvenons à savoir quelque chose en Occident de procédés de russification et de germanisation qui sont pratiqués dans vos malheureuses provinces. La résistance que vous opposez à l'absorption vous révèle au monde comme indestructibles. La vitalité de la nation polonaise, attestée dans tous les domaines de l'art, de la science, de la politique, sa fidélité à sa religion et à sa langue sont la garantie de l'avenir que vous rêvez.

Par quels moyens les réaliserez vous? Le siècle prochain vous le dira. Ce que nous savons, c'est que la question polonaise est ouverte et demeure intacte. Elle est même mieux posée qu'il y a cent ans, car le nombre a augmenté des esprits libres qui ont le sens de l'histoire et la passion de la justice.

Willy Pastor. *Deutscher Schriftsteller.*

1. Die polnische Kunst und Litteratur begeistern sich an Idealen, die Innervationskraft hatten für eine Zeit, die hinter uns liegt. Insofern kann die polnische Kunst und Litteratur „Westeuropa“ herzlich gleichgiltig bleiben. Aber:

Gwałtowne i daremne usiłowania czyni się w dwóch krajach, aby przeszkodzić rozwojowi waszego energicznego ludu. Mimo milczenia całej prawie prasy naszej udaje się nam na Zachodzie dowiedzieć się trochę o sposobach rusyfikacyi i germanizacyi stosowanych w waszych nieszczęśliwych prowincyach. Opór stawiany pochłonięciu stwierdza, że jesteście niezniszczalni. Żywotność narodu polskiego zaświadczona na polu sztuki, wiedzy, polityki, jego przywiązanie do swojej wiary i mowy zapewnia mu tę przyszłość, o jakiej marzycie.

Jakimi sposobami urzeczywistnić się mogą wasze marzenia? Wiek przyszły odpowie na to. My wiemy tylko, że kwestya polska jest otwarta i nie uległa zmianie. Stoi ona nawet lepiej dziś, niż przed stu laty, bo liczniejsze są teraz umysły wolne, mające poczucie historyi i miłujące sprawiedliwość.

W. Pastor. *Niemiec. Krytyk i literat.*

1. Polska sztuka i literatura czerpie natchnienie w ideałach, których ożywcza siła odpowiadała czasom leżącym po za nami. Z tego względu polska sztuka i literatura może zachodniej Europie być zupełnie obojętna. Ale:

2. Die polnische Kunst und Litteratur entwickeln Begeisterungsfähigkeit überhaupt, und insofern können sie Westeuropa durchaus nicht gleichgiltig bleiben. Westeuropa nicht, und Osteuropa auch nicht. Die Russificirungs und Germanisirungsbestrebungen haben beide Recht: beiden können die Polen, und — beide können den Polen nur nützlich sein.

3. Ein abhängiges Polen wäre von günstigem Einfluss, ein unabhängiges gewiss nicht.

Edmond Picard. *Belge. Sénateur. Avocat et professeur à l'Université de Bruxelles.*

1. Dans le parterre superbe des fleurs ethnologiques, autrement dit des Peuples, aucune plante humaine n'est indifférente. Arracher ou étouffer l'une d'elles est un crime et une faute. C'est altérer l'harmonie, mutiler la riche collection formée par le coucours de la Nature et de l'Histoire. Plus tard, dans le Code Pénal international futur, un pareil acte, le meutre ou l'assassinat d'une Nation, sera stigmatisé et reprimé, comme actuellement l'attentat perpetré sur les hommes isolés.

La Civilisation polonaise avait son originalité, sa beauté propre, sa coloration, sa séduction. Elle éclatait avec sa splendeur particulière parmi les nations de l'Europe occidentale et leur magnificence aryenne. Elle concourait avec celles-ci au developpement et à l'epa-

2. W sztuce i literaturze polskiej objawia się wogóle zdolność zapału i z tego względu nie są one obojętne ani dla Europy zachodniej ani dla Europy wschodniej. Usiłowania rusyfikacyi i germanizacyi mają równą słuszność za sobą, — Polacy im i one Polakom mogą tylko przynieść pożytek.

3. Polska zależna miałaby wpływ korzystny, niepodległa stanowczo nie.

Edmund Picard. *Belgijczyk. Senator. Adwokat i profesor uniwersytetu w Brukseli.*

1. We wspaniałym ogrodzie kwiatów etnologicznych, czyli mówiąc inaczej Ludów, żadna roślina ludzka nie jest obojętna. Wyrwać lub stłumić jedną z nich jest zbrodnią i błędem. Jestto zmącić harmonię, uszkodzić bogatą kollekcyę powstałą ze związku Przyrody i Historyi. Kiedyś, przyszły międzynarodowy kodeks karny czyn podobny, morderstwo i zabójstwo Narodu, tak samo piętnować i zabraniać będzie, jak dziś zamachy wymierzone na pojedyncze jednostki.

Cywilizacya polska miała swoją oryginalność, swoje własne piękno, swoją barwę, swój czar. Błyszczała swoją odrębną wspaniałością wśród innych ludów Europy zachodniej i w ich przepychu aryjskim. Przyczyniała się wraz z nimi do

nouissement de cette admirable race, essentiellement inventive, indéfiniment éducable, inépuisablement progressive. En détruisant, ou paralysant ce facteur spécial et considérable, on a, dans une certaine mesure, retardé et fait dévier l'èvolution totale.

2. Non, le développement régulier du peuple polonais n'est pas possible sous l'asservissement actuel pas plus que celui d'un arbre auquel on impose un jardinage contraire à sa nature, qu'on ébranche et qu'on force, pour lui conférer un aspect et une végétation qui ne sont pas les siens. Russifier un polonais, en vue d'une russification administrative, le germaniser, en vue d'un idéal d'uniformisation, est aussi irrationel, aussi tyranique, aussi producteur d'anomalies, d'iniquités, de difformités, que le serait la „Polonisation“ des allemands et des russes.

3. Indubitablement, par la seule puissance bienfaisante d'une spécialité dans le concert des nations européennes. Elle y serait un nouvel instrument contribuant à la mélodie, à la sonorité, à la grace de l'ensemble. Elle introduirait dans l'immense mouvement de la vie aryenne des idées neuves, des tendances imprévues, des sucs, des forces, des inspirations fécondantes, qui internifieraient l'action des organes déjà en fonctionnement. Est-il croyable que par une énorme sottise politique, on ait appauvri et atrophié un membre aussi important et aussi vivace de la corporalité générale?

rozwoju i rozkwitu tej rasy, tak z gruntu pomysłowej, tak bezgranicznie się wykształcającej, tak niezmużenie postępującej naprzód. Niszcząc lub krępując ten czynnik tak odrębny i znaczny, w pewnej mierze opóźniono i spaczono rozwój ogólny.

2. Nie; prawidłowy rozwój narodu polskiego nie jest możliwy w obecnym stanie poddaństwa, jak niemożliwy jest rozkwit drzewa, któremu narzucono hodowlę przeciwną jego naturze, któremu przycinano gałęzie dla nadania mu kształtów i listowia, które nie jest mu przyrodzone. Rusyfikowanie Polaka w celu rusyfikacyi administracyjnej, germanizowanie go w celu osiągnięcia ideału jednostajności jest nieracyonalne i tyraniczne: powoduje anomalie, bezprawia, potworności, takie same, jakie sprawiałoby np. „polonizowanie“ Niemców i Rosyan.

3. Niewątpliwie, przez samą dobroczynną moc odrębności w koncercie narodów europejskich. Polska byłaby nowym instrumentem przyczyniającym się do melodyi, do pełności i wdzięku całości. Wprowadziłaby do ogromnego ruchu życia aryjskiego, nowe idee, tendencye niespodziane, soki, siły, natchnienia płodne, które pobudziłyby czynność organów już działających. Czyż uwierzyć można, że przez niezmierną głupotę polityczną zubożono i doprowadzono do zaniku członek tak ważny i żywotny w całokształcie ogólnym?

4. Oui, tant que durera la Nation polonaise, sinon au point de vue gouvernemental, au moins dans les âmes, par ses traditions, ses souvenirs historiques, son sang, son atavisme, sa langue, l'amour de tout ce qu'elle est encore. Une nation n'est jamais rayée que nominalement de la liste des nations. On ne fait pas sortir un peuple de sa peau ethnique. Pour croire le contraire il faut être aussi ignorant et aussi imbécile qu'un politicien. Comme moyen de reconquérir pour la Pologne le droit, atrocement méconnu, de vivre sa vie propre et libre, je ne vois — hélas! que la propagande de cette idée: „Toute atteinte à l'originalité d'un peuple est une scéleratesse et une maladresse“. Peu à peu et d'elle-même cette grande vérité monte dans les âmes humaines. Elle prévaudra un jour contre le despotisme aujourd'hui triomphant des erreurs gouvernementales. La Pologne reparâitra alors sous l'effort de cette conviction fraternelle, devenue évidente et universelle.

Georges Plekhanoff. *Socialiste russe établi en Suisse. Auteur de nombreux ouvrages.*

1. Il est hors de doute que la race polonaise, belle et bien douée, ne saurait disparaitre du nombre des nations européennes sans laisser une lacune dans la civilisation.

4. Tak; póki istnieć będzie Naród polski, jeżeli nie jako odrębna całość polityczna, lecz jako naród duchowy, przez swoje tradycye, swoje wspomnienia historyczne, swoją krew, swój atawizm, swój język, miłość do tego czem był, czem jest jeszcze. Naród pozornie tylko może być wykreślony z listy narodów Charakteru, ducha narodowego przemienić i zabrać nie można. Ażeby uwierzyć, iż jest to możliwe, na to trzeba ignorancyi i bezmyślności polityków. Jako sposób aby odzyskała Polska tak okrutnie jej zaprzeczane prawo do własnego wolnego życia widzę, niestety, tylko propagandę tej idei: Wszelki zamach przeciwko samoistności narodu jest nikczemnością i błędem. Po trochu sama przez się ta wielka prawda przenika w dusze ludzkie. Nadejdzie dzień, kiedy przeważy ona nad tryumfującym dziś despotyzmem omyłek rządowych. Polskę wydźwignie moc tego przekonania, które stanie się oczywistym dla wszystkich i powszechnym węzłem braterstwa.

Jerzy Plechanow. *Rosyanin. Socyalista zamieszkały w Szwajcaryi, autor licznych dzieł.*

1. Nie ulega wątpliwości, że gdyby lud polski tak piękny i tak zdolny miał zniknąć z narodów europejskich, powstałaby luka w cywilizacyi.

2. Il est donc bien clair que toute tentative tendant à détruire cette race doit être qualifiée de crime de lèse-civilisation.

3. Et il n'est pas moins clair que le recouvrement par la Pologne de son indépendance politique devrait être saluée avec la sympathie la plus sincère par quiconque n'est pas inféodé au gouvernement russe ou allemand.

4. Mais par quels moyens la Pologne pourrait-elle briser le joug qui pèse sur elle depuis un siécle? C'est là une question à la quelle ou ne peut répondre que d'une façon générale.

Pour ma part je suis fermement convaincu que la cause polonaise, comme toute autre cause de liberté et de justice, est maintenant intimement liée aux progrès du mouvement ouvrier en Europe et particulièrement en Pologne. En effet, voyez ce qui se passe en Pologne russe.

Attirée par l'appas de gros bénéfices, la bourgeoisie se courbe devant l'autocrate de Saint-Petersbourg et abandonne toute idée d'une lutte énérgique pour l'indépendance nationale. L'ouvrier polonais est le seul combattant sur lequel ou puisse compter. Et comme il est incontestable que pour préparer la victoire il faut développer les forces de celui qui devra l'arracher à l'ennemi, je conclus que celui qui veut faire avancer la cause de l'indépendance polonaise doit contribuer au succès du mouvement ouvrier polonais.

2. Wynika ztąd, że usiłowania czynione dla zniszczenia tej rasy, uważać należy za zbrodnie przeciw cywilizacyi.

3. Nie mniej oczywista jest, że odzyskanie przez Polskę niepodległości politycznej, powitane być winno z najszczerszą sympatyą przez wszystkich tych, co nie są podlegli rządom rosyjskim i niemieckim.

4. Ale jakimi sposobami Polska zrzucić może jarzmo gniotące ją od wieku? Jest to pytanie, na które odpowiedzieć można tylko w sposób ogólnikowy.

Co do mnie jestem silnie przekonany, że sprawa polska jak i każda inna sprawa swobody i sprawiedliwości, jest obecnie silnie złączona z postępem ruchu robotniczego w Europie a szczególniej ruchu robotniczego w Polsce. Rzeczywiście cóż się dzieje w zaborze rosyjskim?

Zwabione przynętą wielkich zysków mieszczaństwo korzy się przed despotą petersburskim i porzuca wszelką myśl energicznej walki dla niepodległości narodowej. Robotnik polski jest jednym bojownikiem, na którego liczyć można. A że dla przygotowania zwycięztwa należy wzmocnić siły tego, który ma je odnieść nad wrogiem, wnoszę, że kto chce przyspieszyć sprawę niepodległości Polski, winien przyczyniać się do powodzenia polskiego ruchu robotniczego.

Ruch ten nie jedną już zwalczył przeszkodę: zwalczy je wszystkie — jestem przekonany o tem. Elektryczność wywoła przewrót w przemyśle, klasa

Ce mouvement a déjà vaincu plus d'une difficulté. Il les vaincra, j'en suis persuadé — toutes. L'eléctricité va révolutionner l'industrie du XX siècle, la classe ouvrière va révolutionner sa politique. Les nations opprimées ont tout intérêt à apprécier la juste valeur de ce puissant moteur.

Charles de Queker. *Belge. Homme de lettres.*

1. Nous ne connaisons pasassez en Belgique la civilisation polonaise pour pouvoir répondre. La civilisation de tout peuple libre collabore nécéssairement au progrès de l'humanité.

2. Non; il n'est pas intégralement possible, mais il doit l'être mieux par les polonais allemands et autrichiens que pour les polonais russes, car les premiers sont citoyens armés du droit de vote, les seconds n'ont aucun droit politique.

Ces efforts*) sont stériles. On ne réussit jamais à faire absorber une race par une autre race à moins de l'exterminer. Un seul peuple à ma connaissance a abandonné sa langue, c'est le peuple irlandais, mais il n'en est pas devenu plus anglais pour cela.

3. Elle servirait dans tous les cas d'état tampon, entre la Germanie et la Russie, mais l'existence de ces états tampons n'est guère stable (république d'Orange) ni guère heureuse à ce qu'affirment les hommes d'état.

robotnicza — w polityce XX. wieku. Narody uciśnione powinny sprawiedliwie ocenić wartość tego potężnego czynnika.

Karol de Quéker. *Belgijczyk. Pisarz flamandzki.*

1. Za mało cywilizacyę polską znamy w Belgii, aby módz odpowiedzieć. Cywilizacya każdego wolnego narodu z konieczności przyczynia się do postępu ludzkości.

2. Nie, w zupełności możliwym nie jest, możliwszy jednak dla Polaków w Niemczech i Austryi niż dla Polaków w Rosyi, bo pierwsi są obywatelami mającymi prawo głosu, gdy drudzy nie mają żadnych praw politycznych.

b) Usiłowania te są daremne, nigdy nie udaje się jednej rasie pochłonąć drugą, chyba że ją wytępi. O ile wiem, jeden tylko naród irlandzki wyrzekł się swego języka, a mimo to angielskim się nie stał.

3. Byłaby, jako państwo, przegrodą między Niemcami a Rosyą, ale istnienie takich państw — jak utrzymują mężowie stanu — nie jest ani stałe (rzeczpospolita Orańska), ani szczęśliwe.

---

*) De russification et de germanisation. *(Note de la Red.)*

4. Elle peut recouvrer son indépendance morale, si au point de vue de la science et des moeurs, ces citoyens sont supérieurs aux Russes et aux Germains. Elle ne peut recouvrer son indépendance politique par elle-même; elle ne le pourrait à mon avis qu'en cas de guerre germano-russe, en se mettant toute entière du côté du plus fort, à la condition d'obtenir en échange son indépendance politique plus ou moins complète.

Rute Ratazzi. *Française. Femme de lettres. Directrice de la „Revue Internationale“ à Paris.*

Dans mes articles sur le congrès de la paix, parus dans la „Nouvelle Revue Internationale“ je n'ai pas manqué de signaler le caractère aigu de certaines questions comme la question polonaise, et j'ai dit, tout en faisant des voeux pour qu'il soit unanimement accepté, que tout projet de désarmement me semblait irréalisable tant que ces questions ne seraient pas résolues. Désarmer ou simplement approuver l'institution d'un tribunal d'arbitrage obligatoire c'était autoriser tous les pays annexés par la force à d'autres pays à chercher à assurer le triomphe du droit, je veux dire à recouvrer leur indépendance avec leur nationalité. Or, qu'elle puissance reconnaîtra jamais à un peuple annexé le droit d'option, qui aurait pour premier résultat de lui enlever le fruit de ses conquêtes? Je cherche en vain. Et prenant en exemple l'annexion finlandaise, je

4. Może odzyskać niepodległość moralną, jeżeli obywatele jej na polu wiedzy i obyczajów są wyżsi od Niemców i Rosyan. Niepodległości politycznej o własnej sile sama odzyskać nie może; mojem zdaniem mogłaby ją otrzymać w razie niemiecko-rosyjskiej wojny stając po stronie silniejszego i w zamian żądając niepodległości politycznej, mniej lub więcej zupełnej.

Ruta Ratazzi. *Francuzka. Literatka. Redaktorka pisma „Revue Internationale“ w Paryżu.*

W *„Nouvelle Revue Internationale“* w artykułach swoich o konferencyi pokojowej nie omieszkałam zaznaczyć ostrych cech pewnych spraw politycznych, między innemi — sprawy polskiej i powiedziałam tam, że mimo życzeń moich, aby przez wszystkich jednogłośnie było przyjęte, rozbrojenie powszechne wydaje mi się niemożliwem, dopóki spraw tych się nie rozstrzygnie. Rozbroić się, lub chociażby zgodzić się na utworzenie obowiązkowego trybunału rozjemczego — byłoby to upoważnić wszystkie kraje siłą przykute do innych, aby zapewniły sobie tryumf sprawiedliwości i odzyskały swą niepodległość narodową. Ale któreż mocarstwo da ludowi podbitemu prawo orzekania o sobie, co przecież

suis tentée de croire, que la Russie elle-même n'est pas prête à renier le fameux axiome de M. Bismarck, qui est celui de tous les peuples conquérants, c'est à dire de tous les peuples.

La civilisation polonaise n'est pas indifférente, „non" au progrès de l'Europe „occidentale". Nous savons que la Pologne asservie géografiquement, c'est dégagée de toute servitude morale de par une communion d'efforts, qui en a fait une glorieuse patrie intellectuelle; nous savons que la Pologue est devenue une sorte de pépinière de penseurs et de philosophes dans le sens pratique du mot; nous savons, combien est admirable le souci, qu'elle a eu d'afficher aux yeux de l'Europe sa supériorité relative sur ses oppresseurs; nous savons enfin, que la Pologne se place sans cesse à l'avant-garde dans la grande lutte pour les grandes idées. Et nous applaudissons dans nos pays latins à ce relèvement superbe avec cette double pensée d'encourager une si stoique ténacité et de racheter nos torts de jadis envers la nation soeur, dont nos aïeux ont pu supporter sans révolte le honteux dépiècement.

Je ne sais pas ce que vous entendez par „développement régulier": opprimé ou non, un peuple ne se développe jamais régulièrement. Il a sans cesse des obstacles à vaincre et ces obstacles ce sont ses propres gouvernants, qui le dressent pour le diriger aisément, puisque gouverner veut dire maitriser. Il est vrai — d'une

odrazu pozbawiłoby je owoców zaboru? Szukam napróżno. I biorąc za przykład zabór Finlandyi, twierdzićby można, że sama Rosya nie myśli zapierać się sławnej maksymy Bismarka, która jest maksymą wszystkich ludów zdobywczych, a więc ludów wszystkich.

Kultura polska nie jest zgoła obojętna dla zachodniej Europy. Wiemy, że Polska, podbita geograficznie, wyzwoliła się zupełnie z wszelkiej podległości moralnej zestrzeleniem wysiłków, które uczyniły z niej pełną chwały ojczyznę duchową; wiemy, że Polska stała się niejako rozsadnikiem myślicieli i filozofów — w praktycznem znaczeniu tego słowa; wiemy, jak godna podziwu jest dbałość, z jaką Polska w oczach Europy wykazywała swą względną wyższość nad swymi ciemiężcami; wiemy wreszcie, że Polska idzie zawsze w przedniej straży w wszelkiej walce o wielkie idee. I w naszych krajach łacińskich przyklaskujemy temu wspaniałemu odrodzeniu z podwójnym zamiarem: aby zagrzać tak stoicką wytrwałość i aby odkupić nasze winy wobec bratniego narodu, którego haniebne poćwiartowanie przodkowie nasi znieśli bez protestu.

Nie wiem dobrze, co rozumiecie Panowie przez „rozwój prawidłowy". Uciskany lub też nieuciskany naród żaden nigdy nie rozwija się prawidłowo. Musi on ciągle zwyciężać zapory, a zaporą tą jest własny rząd, który go nagina, aby łatwiej nim kierować — wszak rządzić znaczy tyle, co poskramiać. Prawdą jest,

part par la Russie, d'autre part par l'Allemagne, je ne parle pas de l'Autriche, qui ne fait que suivre le courant, la Pologne a, au nord comme au midi, un joug terrible à subir, d'autant plus despotique, que chacun de ces deux empires, usant jusqu'au bout de son droit de conquête veut a tout prix étouffer le danger d'un patriotisme sans cesse renaissant. Mais, il faut bien le dire, pour des âmes hautes comme celles-là cet excès d'oppression ne peut que stimuler l'ardeur des polonais; et dejà les gouvernements de Berlin et de Petersbourg doivent éprouver la même sensation, qu'éprouvèrent ces audacieux, qui érigèrent la Tour de Babel et qui croyaient voir le ciel s'éloigner au fur et à mesure, qu'ils s'en rapprochaient.

Je n'ai jamais rencontré un fils de la Pologne, qui m'ait dit: je suis allemand ou russe ou autrichien. Tous m'ont dit et non sans fierté: je suis polonais. Je persiste donc à penser, que prisoniere, martyrisée par une double, par une triple boucle, physiquement et politiquement ligottée comme un vulgaire fagot, la patrie polonaise existe de fait. Elle vit et vivra. On pourra lui faire subir mille tortures, on ne lui arrachera jamais l'idée de la patrie pas plus qu'on ne pouvait arracher l'idée de Dieu aux premiers chrétiens, que l'on jetait aux bêtes.

Certes, un terme est à souhaiter à ce long martyre et l'indépendance, ou tout au moins une large autonomie fut toujours la récompense promise. Le niveau intellectuel en Pologne est tel

że z jednej strony od Rosyi, z drugiej od Niemiec — nie mówię o Austryi, gdyż ta podąża tylko za ogólnym prądem — Polska od południa do północy podlega strasznemu jarzmu, tembardziej despotycznemu, że każde z tych mocarstw wyzyskuje do ostatnich granic swe prawo zaborcy i chce za wszelką cenę zdusić niebezpieczeństwo ze strony patryotyzmu wciąż się odradzającego. Lecz trzeba przyznać, że dla dusz wzniosłych ten nadmiar ucisku podniecać tylko może zapał Polaków — i zapewne rządy w Petersburgu i Berlinie doznawać już muszą tego samego wrażenia, co ci zuchwalcy, którzy wznieśli wieżę Babel i którym zdawało się, iż niebo ucieka przed nimi, w miarę jak ku niemu się zbliżają.

Nigdy nie spotkałam jeszcze syna ziemi polskiej, któryby mi rzekł: jestem Niemcem, Rosyaninem, Austryakiem. Wszyscy mówili mi: — i nie bez dumy — jestem Polakiem. Myślę więc zawsze, że ojczyzna polska — niewolna, męczona pod wójnemi, potrójnemi kajdanami, fizycznie i politycznie skrępowana, niby zwykła wiązka chrustu — istnieje rzeczywiście. Żyje i żyć będzie. Można ich poddać tysiącznym męczarniom, ale nie można im wydrzeć idei ojczyzny, tak samo jak nie można było wydrzeć wiary w Boga pierwszym chrześcijanom, których rzucano zwierzętom.

d'ailleurs, que ce pays une fois libre, pourrait librement éclairer de ses lumières vives toutes ces régions orientales, semi-asiatiques, que le pouvoir autocratique et théocratique a mis à l'arrière-ban des régions civilisées.

Mais sur quoi compter? Sur une intervention diplomatique européenne ou sur une prise d'armes, une guerre à outrance? Hélas! ni l'un, ni l'autre de ces moyens ne sont pratiques. Pour délivrer la Pologne, il faudrait à la fois se ruer contre l'Allemagne, contre l'Autriche, contre la Russie, et quelle est la nation qui oserait se risquer dans une semblable aventure? Ce serait folie au surplus. Et quant à une entente diplomatique, il n'y faut pas plus songer. Un concert européen, dans lequel ces trois grandes puissances n'auraient pas droit de vote, serait sans autorité, sans prestige, ne pourrait par suite avoir aucune influence, et si ces mêmes puissances avaient à appuyer sur la balance, le résultat n'est pas douteux.

Il ne reste qu'un espoir à tous les peuples opprimés, comme l'est la Pologne, qui brûlent du désir de briser leurs chaines: c'est celui qui fait miroiter aux yeux du monde des penseurs le triomphe du socialisme, je veux dire des sentiments d'humanité, de large humanité, selon Comte, selon Tolstoi — et selon Jésus-Christ.

Zapewne byłoby do życzenia, aby nastał kres tej długiej mączarni — i niepodległość lub przynajmniej szeroka autonomia jest zawsze obiecaną nagrodą. Umysłowy poziom Polski jest zresztą taki, iż mogłaby ona swobodnie oświecać żywem swem światłem kresy wschodnie, na pół azyatyckie, które władza despotyzmu i teokracyi zepchnęła na szary koniec krajów cywilizowanych.

Ale na cóż liczyć można? Na europejską interwencyę dyplomatyczną, lub też na wystąpienie zbrojne, na walkę ostateczną? Niestety, ani jedno, ani drugie — nie są to środki praktyczne. Ażeby oswobodzić Polskę, należałoby wystąpić jednocześnie przeciw Niemcom, Austryi i Rosyi — a gdzież jest naród, któryby odważył się kusić o podobną przygodę? Byłoby to nadewszystko szaleństwo. O porozumieniu dyplomatycznem również nie można marzyć. Koncert europejski, w którym nie miałyby głosu owe trzy wielkie mocarstwa, byłby bez powagi, bez znaczenia i nie mógłby więc mieć żadnego wpływu; gdyby zaś na szalę wyroków wpływać miały tamte mocarstwa — wynik byłby przecież niewątpliwy.

Wszystkim ludom uciśnionym tak jak Polska i płonącym chęcią złamania swych więzów pozostaje jedna tylko nadzieja — ta, która przed oczami myślicieli połyskliwie roztacza tryumf socyalizmu, chcę rzec tryumf uczuć braterstwa ludzkiego, braterstwa jaknajszerszego według Comte'a, według Tołstoja — i według Jezusa Chrystusa.

Elisée Réclus. *Français. Professeur de géographie à l'Université de Bruxelles.*

Vos questions ont une forme diplomatique à laquelle il m'est impossible de m'accomoder.

La terre doit appartenir — elle appartient — à ceux, qui la cultivent et qui l'aiment. La Pologne est aux Polonais, et tant que justice ne sera pas faite, le monde en souffrira. Gardez intactes la conscience et la volonté de vos droits et vous referez la Pologne quand même.

Otto Reuter. *Deutscher Schriftsteller.*

Ich bin der Meinung, dass jedes unterdrückte Volk — welcher Art auch seine Vergangenheit sei — das Recht hat, sich zu behaupten. Eine normale Entwicklung des polnischen Volkes unter den heutigen Umständen ist nun unmöglich, denn, — da die Russificirungs- und Germanisirungsbestrebungen ihrerseits einer nationalen Grundlage nicht entbehren — so wäre es thöricht, auf Besserung der Thoren zu harren.

Man wird auch nicht leugnen wollen, dass ein unabhängiges Polen von günstigem Einfluss auf die Entwicklung Westeuropas sein könnte. Aber schaffen Sie erst dieses unabhängige Polen, geben Sie ihm eine ernste, freiheitliche Constitution, eine pflichtgetreue

E. Réclus. *Francuz. Profesor geografii w uniwersytecie w Brukseli.*

Wasze zapytania mają formę dyplomatyczną, do której niemożliwem mi jest zastosować się.

Ziemia należeć powinna — należy — do tych, którzy ją uprawiają i kochają. Polska jest dla Polaków, i póki sprawiedliwości nie stanie się zadość, świat cierpieć będzie na tem. Strzeżcie całości waszych słusznych praw i żądań, a odbudujecie Polskę mimo wszystko!

Otto Reuter. *Niemiec. Literat i publicysta.*

Jestem zdania, że każdy uciśniony naród — bez względu na to, jaka była jego przeszłość — ma prawo istnienie swe utwierdzać. Prawidłowy rozwój narodu polskiego w dzisiejszych okolicznościach jest niemożliwy; a ponieważ usiłowania rusyfikacyjne i germanizacyjne ze swojej strony nie są pozbawione narodowej podstawy, zatem głupstwem byłoby na poprawę głupców czekać.

Nikt też zaprzeczać nie zechce, że Polska niepodległa na rozwój Europy zachodniej korzystny wpływ mieć by mogła. Ale wprzód stworzyć należy tę niepodległą Polskę, dać jej rozumną, z duchem wolności zgodną konstytucyę,

Verwaltung, entwickeln Sie das polnische Element zu einer reinen unbeirrt nationalen Rasse — erst dann könnte man entscheiden, ob ein unabhängiges Polen für Westeuropa von Wert sein werde.

Eine polnische Kultur — auf solcher Grundlage gefestigt — bietet dieselben Reichthümer wie jede andere, denn sie besitzt den Reiz des Individuellen, Ununterdrückbaren.

Sie hatten grosse Dichter, Sie hatten im 15 und 16 Jahrhundert einen Janicki, einen Bielski; aus Ihrer Mitte ging später der geniale Goetheliebling Mickiewicz hervor; Polen gebar einen Ujejski, einen Miłkowski, einen Słowacki, Krasiński und den herzlichen Kraszewski. Sie hatten Könige voll Glanz und Heiterkeit und die tapfersten Krieger — nun wohl, schaffen Sie neue Werte, geben Sie der Welt das Schauspiel des totgeglaubten Jünglings, der geschmückt mit allen Reizen der Jugeng aus seiner Einsamkeit hervortritt — machen Sie den Geist Polen gross und liebenswerth, dann wird Ihnen auch die Kraft nicht fehlen, die Unabhängigkeit eines edlen Volkes wieder zu erringen. Sie fragen: wie? Vielleicht an dem Tage, an dem ein anderer Staat zusammenbricht; vielleicht niemals, wann Sie auf Ihr Recht pochen. Sie wissen, dass keiner der beiden betheiligten Staaten sich einfallen lassen wird, die eigene Kulturarbeit zu Ihren Gunsten einzuschränken; verlangen Sie es nicht, denn Sie würden etwas Unmögliches verlangen, weil deren Handlungsweise die nothwendige Aüsserung ihres inneren Lebens und

sumienną administracyę, uczynić z rasy Polskiej czysty nie zaślepiony organizm narodowy — wtedy dopiero będzie można rozstrzygać, czy niepodległa Polska ma dla Europy wartość.

Polska cywilizacya — na takiej podstawie oparta — posiada te same bogactwa, co każda inna, bo posiada urok indywidualności, czegoś, czego pokonać niepodobna.

Polska miała wielkich poetów, w 15. i 16. stuleciu takiego Janickiego, Bielskiego; z Polski wyszedł później genialny ulubieniec Goethego Mickiewicz; Polska wydała takiego Ujejskiego, Miłkowskiego, Słowackiego, Krasińskiego i serdecznego Kraszewskiego. Polska miała królów pełnych blasku i potęgi i najwaleczniejszych wojowników — a więc winna stworzyć nowe skarby, dać światu widowisko pozornie zmarłego młodzieńca, który przybrany we wszystkie uroki młodości z samotni swej występuje; duch polski winien stać się wielkim i miłości godnym, a wtedy nie zbraknie mocy, aby dla szlachetnego narodu na nowo niepodległość wywalczyć! Pytacie: jak? Może w dniu, w którym runie inne państwo, może nigdy, jeżeli tylko na prawo wasze się powołujecie. Oba interesowane państwa na korzyść Polski własnej cywilizacyjnej pracy ograniczyć nie zechcą; żądać tego, jest to żądać niemożliwości, bo postępowanie ich jest wyra-

Wirkens bedeutet. Betrachten Sie aber den Kampf der Völker *sub specie aeterni*: Kraft geht über Recht, Gott über den Menschen.

Und dann handeln sie.

Léon de Rosny. *Français. Savant éthnographe. Fondateur de la „Société d'Etnographie."*

1. Aucune civilisation n'est indifférente au progrès, non pas seulement de „l'Europe occidentale" pour me servir des termes que vous employez, mais au progrès de l'humanité tout entière. Nous sommes arrivés, Dieu merci à une époque, ou les petits intérêts de clocher, qui étaient la principale préoccupation des siècles d'obscurantisme et de servitude, sont condamnés à laisser le pas aux grands intérêts solidaires de tous les hommes considérés sans distinction de race ou de latitude.

Il y a toutefois des civilisations qui occupent ou ont occupé une place exceptionelle dans le monde, en raison de services qu'elles ont rendus par les productions intellectuelles de leur génie national, et je n'hésite pas à dire que la civilisation polonaise est de ce nombre. Sur sa bannière, l'âge présent et les âges futurs ne cesseront pas de lire en lettres lumineuses les noms de Kopernik, de Wroński, de Chodźko, de Mickiewicz et de tant d'autres savants éminents dont il serait trop long de faire ici l'énumération.

zem ich wewnętrznago życia i działania. Zapatrywać się należy na walkę narodów *sub specie aeterni*: Siła idzie przed prawem, Bóg przed człowiekiem.

I wtedy należy działać.

Leon de Rosny. *Francuz. Uczony etnograf. Założyciel Towarzystwa etnograficznego w Paryżu, oraz licznych towarzystw i pism naukowych.*

1. Żadna cywilizacya nie jest obojętna dla postępu nietylko „Europy zachodniej", ażeby użyć waszego wyrażenia, ale i dla postępu całej ludzkości. Żyjemy dzięki Bogu w epoce, w której małe interesy parafialne, które stanowiły główny cel zabiegów w czasach obskurantyzmu i niewoli, muszą ustąpić wielkim sprawom, wspólnym dla wszystkich ludzi, bez różnicy rasy i położenia geograficznego.

Są wszakże cywilizacye, które zajmowały lub zajmują wyjątkowe miejsce w świecie dla usług, które tworami swego geniuszu narodowego oddały, i nie waham się twierdzić, że cywilizacya polska jest w ich liczbie. Na jej sztandarze wiek obecny i wieki przyszłe czytać będą świetlanemi zgłoskami wypisane nazwiska Kopernika, Wrońskiego, Chodźki, Mickiewicza i tylu innych znakomitych mężów, których tu wyliczać byłoby za długo.

2. Je crois difficile aujourd'hui le développement régulier du peuple polonais, mais je le crois possible et même assuré, non pas après demain, mais demain. Demain — c'est le jour solennel ou va sonner pour les peuples la première heure du XX siècle, dont les approches opèrent déjà dans les esprits et sous tous les climats la plus encourageante des transformations. Pour qui a des yeux et ne se refuse pas à voir clair, toutes les nations sont en ce moment agitées par un besoin inévitable de réformes qui menacent d'ébranler jusque dans leurs assises fondamentales une foule de principes sur lesquels ont reposé jusqu'à ce jour les sociétés humaines. Une grande agitation de même nature, mais alors purement locale, se produisit dans les esprits en France quelques années avant 1789; elle permettait aux penseurs de prévoir, — d'une façon vague mais certaine, — la grande Révolution Française et une partie de ses conséquences. Je ne crains pas de me poser en prophète pour soutenir que le trouble intellectuel, qui se manifeste depuis ces dernières années d'une façon très extraordinaire dans toutes les contrées du globe est le prélude d'une Révolution générale sur la terre. Les nations dignes de survivre à cette tourmente des esprits sont celles qui ont déjà compris ce qui se prépare en ce moment pour l'émancipation du genre humain.

3. Oui certes; „l'existence d'une Pologne indépendante influerait d'une manière heureuse sur le développement de l'Europe" pourvu toutefois que cette Pologne représente une idée féconde et

2. Rozwój normalny narodu polskiego uważam dziś za trudny, ale za to jest on możliwy, a nawet zapewniony nie pojutrze nawet, lecz jutro. Jutrem, jest dzień uroczysty, kiedy uderzy dla ludów pierwsza godzina XX. wieku, którego zbliżanie już dziś pocieszająco przekształca ducha ludzkiego we wszystkich strefach ziemi. Dla tych co nie wzdragają się patrzeć jasno, widoczna jest, że w obecnej chwili wszystkie narody przeniknione są konieczną potrzebą reform, które zachwiać mogą aż do posad te zasady, na których dotąd opierał się ustrój społeczny. Wzburzenie podobne, lecz czysto lokalne, objawiło się niegdyś we Francyi na kilka lat przed 1789 rokiem; pozwoliło ono myślicielom przewidzieć w sposób niejasny, lecz pewny, wielką rewolucyę francuską i część jej skutków. Nie lękam się występować w roli proroka, utrzymując, że wzburzenie umysłowe, które w tych ostatnich latach w tak niezwykły sposób objawia się we wszystkich stronach kuli ziemskiej, jest wstępem do rewolucyi ogólnej na świecie. Te narody godne są przeżyć tę burzę umysłów, które już teraz zrozumiały, co przygotowuje się dla wyzwolenia rodzaju ludzkiego.

3. Tak, bezwątpienia „istnienie Polski niezawisłej wpłynęłoby korzystnie na rozwój Europy", jeżeli ta Polska przedstawiać będzie ideę płodną i pożądaną w programie koniecznego i nieuniknionego już przekształcenia polityki obecnej.

opportune dans le programme de la transformation désormais nécésaire et inévitable de la politique actuelle.

4. C'est seulement en conséquence de cette idée, suivant moi, que la Pologne doit recouvrer son indépendance. Pour le triomphe de la sainte cause qu'il lui incombe de servir, il lui est licite de faire appel à tous les engins de l'idée révolutionnaire contemporaine. Les Polonais sont au nombre de ceux qui peuvent aujourd'hui faire beaucoup pour hâter l'apparition de l'aurore émancipatrice, dont nous apercevons déjà les lueurs très pâles, je le reconnais, mais suffisamment perceptibles pour toutes les intelligences clair voyantes et dégagées des odieux crampons de la vieille routine. Que la Pologne persévère à affirmer hautement son existence à la face du monde, qu'elle continue sans relâche à cultiver la science, la justice, la morale et la liberté; qu'elle reconstitue dans les conditions indispensables pour satisfaire la pensée moderne cette fameuse Commission d'Education nationale, que ses pères avaient fondée en 1775, et la Pologne est sauvée! Voilà ce que je lui souhaite du fond de mon âme.

Quant aux efforts de russification et germanisation des Polonais sur lesquels vous vouliez bien me demander mon avis, je n'hésite pas à les juger aussi sévèrement qu'ils le méritent. Un peuple, convaincu de sa supériorité, a sans doute le droit d'appeler l'attention des autres peuples sur la valeur de ses connaissances scientifiques et de ses institutions: il lui est en outre permis de

4. I tylko na skutek tej idei, Polska podług mnie, odzyskać winna swą niezależność. Dla tryumfu świętej sprawy, której ma służyć, wolno jej poruszyć wszystkie sprężyny współczesnej idei rewolucyjnej. Polacy są w liczbie tych, co wiele zdziałać mogą dla wzejścia jutrzenki wyzwolenia, której słabe dotąd blaski widoczne są jednak dla umysłów przenikliwych i wolnych od starej rutyny. Niech Polska wytrwa, dając dowody swego istnienia przed obliczem świata, niech bez wytchnienia uprawia wiedzę, sprawiedliwość, cnotę, wolność, niech odbuduje w warunkach zgodnych z myślą nowoczesną tę sławną Komisyę Edukacyjną, stworzoną niegdyś przez przodków w 1775 r., a Polska musi być ocaloną. Życzę jej tego z głębi mej duszy.

Co do zdania mego o usiłowaniach rusyfikacyi i germanizacyi Polaków nie waham się oświadczyć, że sądzę je tak surowo, jak na to zasługują. Naród przeświadczony o swej wyższości, ma bezwątpienia prawo zwracać uwagę innych narodów na wartość swej wiedzy i swych instytucyj, może nadto usiłować, aby jak najdalej rozszerzyć swe wpływy moralne i cywilizacyjne, postępując jednak tylko drogą argumentacyi, nigdy zaś drogą gwałtu. Użycie siły, interwencya zbrojna dla wykazania wyższości jakiego systemu, należy uznać za czyny zbro-

faire des efforts pour répandre au loin ses idées morales et civilisatrices, mais à la condition expresse de ne se servir que d'arguments persuasifs et jamais d'arguments brutaux. L'emploi de la force, les interventions à main armée, pour convaincre de la préeminence d'un système quelconque, doivent être qualifiés d'actes criminels. Que les hommes éclairés de la Pologne disent très haut — *super tecta*, comme le voulait le Christ — le rôle que leur pays entend remplir dans l'oeuvre de l'émancipation universelle; et alors les gouvernements qui mettront des entraves à sa marche évolutive, porteront dans l'histoire le stigmate déshonorant des malfaiteurs de l'humanité. Durant le siècle qui s'éteint, oo pouvait rire impunément de cette marque honteuse ou tout au moins la dissimuler sous ces hochets enfantins, que Garibaldi qualifiait de „royale quincaillerie". Je doute fort qu'il en soit longtemps de même pendant le siècle qui va naître, et je plains les hommes d'Etat qui, dans quelques années, oseront parler des possessions de leur pays au delà de ses légitimes frontières ethniques. Un peuple n'est pas une marchandise à exploiter à plaisir. Ceux qui s'en emparent sans vergogne sous un prétexte et par un moyen quelconque, par ce qu'on appelle la force des armes surtout, sont purement et simplement des scélérats.

Gabriel Sarrazin. *Français. Critique littéraire et romancier. Lauréat de l'Académie.*

1. J'ai trouvé dans le „Bulletin polonais" du 15 Août 1898 une réponse de Taine à votre première question. Voici, ce qu'écrivait

dnicze. Niech umysły oświecone w Polsce wyznają głośno — *super tecta,* jak chciał Chrystus — rolę, którą kraj ich zamyśla spełnić w dziele ogólnego wyzwolenia, a wtedy rządy, nakładające pęta na jego rozwój, nosić będą w historyi hańbiące piętno złoczyńców względem ludzkości. Jeżeli w dogasającem stuleciu można było jeszcze bezkarnie naigrawać się z tego piętna hańby, lub co najmniej skrywać je pod temi — jak je nazywał Garibaldi — „królewskiemi cackami" wątpię bardzo, czy długo tak będzie w wieku, który wschodzi, i żałuję mężów stanu, którzy za lat kilka ośmielą się mówić o „posiadłościach" swojego kraju, po za obrębem jego prawych, etnicznych granic. Naród nie jest towarem, który można dowolnie wyzyskiwać. Ci co go bezwstydnie, pod jakimkolwiek pretekstem, w jakikolwiek sposób, a zwłaszcza siłą zbrojną, sobie przywłaszczą, są po prostu nikczemnikami.

Gabriel Sarrazin. *Francuz. Krytyk i powieściopisarz. Laureat akademii.*

1. W *Bulletin Polonais* z 15. sierpnia 1898 znalazłem na pierwsze wasze pytanie odpowiedź Taine'a. Oto co pisał w roku 1875 znakomity mój rodak do

en 1875 mon illustre compatriote au traducteur polonais de la „Philosophie de l'Art" M. Félicien Przewłocki: „j'ai le regret de ne pas savoir votre langue nationale et je n'ai pu lire vos écrivains que dans les traductions, mais je pense comme vous, qu'une race est indestructible et que chaque peuple, opprimé ou non, est un instrument spécial, précieux, unique dans l'harmonie humaine; quand il se tait, nous sentons une lacune, mais sa note se fera tôt ou tard entendre; c'est là une nécessité permanente, et les combinaisons de la politique ne sont que provisoires".

Ces paroles me semblent définitives. La dernière ligne est, en outre, une intuition de poète: le philosophe y prophéthise à mots voilés la résurrection d'une Pologne indépendante.

Il est bon toutefois de s'étendre un peu. Pour renforcer l'avis de M. Taine, je tiens à rappeler les faits historiques et les affirmations des historiens. Avec une ingratitude noire, l'Europe oublie ou dédaigne d'apprendre que sans la Pologne elle n'aurait jamais eu le loiseur de se civiliser et de progresser. La Pologne sauva l'Europe au quinzième siècle; le grand Michelet l'a vu, l'a proclamé dans ses „Légendes démocratiques du Nord": „L'Europe oublieuse, distraite, semble ne plus savoir le suprême danger qu'elle courut aux derniers temps du Moyen Age — et qui l'en préserva. L'invasion des Turcs, bien autrement sérieuse que celle des Tartares, n'était point un déluge d'un jour, qui inonde, ravage et s'écoule. Ces

p. F. Przewłockiego, tłómacza „Filozofii sztuki" na język polski: Żałuję bardzo że nie znam waszego języka i pisarzy waszych czytałem tylko w tłómaczeniach; ale razem z Panem sądzę, iż rasa jest niezniszczalna, i każdy naród, wolny czy uciemiężony, jest odrębnem, cennem, jedynem narzędziem muzycznem w harmonii ludzkości — gdy zamilknie, odczuwamy jego brak. Ale ten ton jego prędzej czy później zabrzmi — leży w tem trwała konieczność, a przejściowe są tylko rachuby polityczne.

W słowach tych mieści się dla mnie rozstrzygnięcie kwestyi. W ostatnim zaś wierszu wiedziony intuicyą poety myśliciel przepowiada niewyraźnie zmartwychwstanie nowej niepodległej Polski.

Warto jednak sprawie poświęcić słów kilka. Ażeby poprzeć zdanie Taine'a pragnę w krótkości przytoczyć fakty historyczne i opinje dziejopisów. Z czarną niewdzięcznością Europa zapomina lub nie chce się dowiedzieć, że bez Polski nie mogłaby swobodnie cywilizować się i postępować. Polska ocaliła Europę w piętnastym wieku: wielki Michelet zrozumiał to i oznajmił w swych „Demokratycznych Legendach Północy": „Europa niepomna i roztargniona zdaje się już nie wiedzieć, na jak wielkie niebezpieczeństwo narażona była u schyłku wieków średnich i kto ją przed niem ocalił. Najazd turecki, groźniejszy od

barbares, nullement barbares à la guerre, se présentaient en masses fortes, solides: leur victoire était très probable. La Pologne se mit devant l'Europe avec la Hongrie et les Slaves, les Roumains du Danube; elle sauva l'humanité. Pendant que l'Europe oisive jasait, disputait sur la grâce, se perdait en subtilités, ces gardiens héroiques la couvraient de leurs lances".

Voilà le premier service rendu par la civilisation polonaise à l'Europe occidentale; et quel service! Mais ce ne fut pas le dernier: l'héroisme polonais est inlassable. Sobieski sauva de nouveau l'Autriche sous les murs de Vienne au dix-septième siècle, et préserva par là même le reste de l'Europe d'un grand danger; il contint le retour offensif des Turcs et brisa le plus vigoureux effort, qu'ils eussent tenté depuis Soliman.

L'exploit de Sobieski demeura légendaire: toute l'Europe l'a retenu. Mais ce qu'on ne sait plus du tout, ce qu'une foule de lettrés eux-mêmes ignorent, c'est l'appui plusieurs fois prêté par la Pologne à la cause libérale et révolutionnaire. Et peu importe, que le secours ait été direct on indirect. Il est extraordinairement étrange, qu'on ait oublié en France, que si la Pologne soulevée en 1794 n'avait attiré sur elle les armées de la Russie, de la Prusse et de l'Autriche, Catherine eût euvoyé plutôt ses Cosaques contre cette Révolution française qu'elle exécrait. Et nous eussions succom-

tatarskiego, nie był wcale wylewem jednodniowym, który zatapia, niszczy i odpływa. Ci barbarzyńcy nie byli wcale barbarzyńcami w sztuce wojennej; przybyli w masach silnych, potężnych i ich zwycięstwo było prawdopodobne. Polska razem z Węgrami, z Słowianami naddunajskimi, z Rumunami zasłoniła Europę i zbawiła ludzkość. Podczas gdy Europa bezczynnie w wielomówstwie roztrząsała subtelnie tajemnicę łaski, ci bohaterscy obrońcy okryli ją swemi włóczniami.

Oto pierwsza, a jak wielka usługa, oddana przez Polskę Europie zachodniej! Ale nie jest ona ostatnią i na niej bohaterstwo polskie nie poprzestało. W siedmnastym wieku pod murami Wiednia Sobieski powtórnie zbawił Austryę, tem samem od wielkiego niebezpieczeństwa ustrzegł Europę, powstrzymał nowy najazd turecki i złamał najpotężniejszy wysiłek, jaki od czasów Solimana uczynili.

Czyn Sobieskiego stał się legendarnym i wrył się w pamięć całej Europy. Ale nawet wielu ludzi oświeconych nie wie już, jaką pomoc wielokrotnie okazała Polska sprawie postępu i rewolucyi. Mniejsza o to, czy pomoc ta pośrednia była, czy bezpośrednia. Dziwna, jak zapomniano we Francyi, że gdyby powstanie polskie w r. 1794 nie odciągnęło wojsk rosyjskich, pruskich i austryackich, Katarzyna zwróciłaby raczej swych kozaków przeciw znienawidzonej Rewolucyi Francuskiej. Upadlibyśmy pod przewagę liczebną. Niemniej dziwna,

bés sous le nombre. Il n'est pas moins bizarre, qu'on ne se souvienne guère davantage chez nous de fameuses légions de Dąbrowski et de tout le sang polonais versé pour la France sur les champs de bataille de la République et de l'Empire. Enfin, l'on n'a plus la moindre idée de l'attitude menaçante de Nicolas I. à l'égard de la révolution belge et de la révolution française de 1830: l'on serait donc fort étonné de s'entendre dire que la grande levée de boucliers de Novembre de la même année en Pologne, empécha l'odieux autocrate d'intervenir les armes à la main dans les affaires intérieures des nations de l'Europe occidentale. Au reste, et à l'effet de refraichir on de renseigner la mémoire des démocrates et des républicains d'aujourd'hui, citons „l'Histoire générale de l'Europe“, qui paraît en ce moment sous la direction des M. M. Lavisse et Rambaud: „la résistance de la Pologne assura le salut de la révolution de Paris et de la révolution belge, car pendant que Paskéwitch opérait le passage de la Vistule. l'armée française avait pu entrer en Belgique, chasser les troupes hollandaises, et assurer ainsi l'indépendance du nouveau royaume“.

De tout ce qui précède il appert, qu'en dépit de l'ingratitude de l'Europe à l'égard de la Pologne, de la navrante indifférence, qu'elle affecte de plus en plus à l'endroit de votre héroique et malheureuse nation, celle ci n'à cessé de rendre à la civilisation européenne et dans le passé et dans ce siècle même, les plus précieux, les plus inestimables services. Et cela, dans l'ordre de la pensée tout autant, que dans celui de l'action. La poésie de Mic-

że nie pamiętają już również o sławnych legionach Dąbrowskiego i o potokach krwi polskiej, które się przelały za Francyę na polach bitew za Rzeczypospolitej i za Cesarstwa. Nie myśli się już również o groźnej postawie Mikołaja I. wobec powstania belgijskiego i rewolucyi francuskiej z 1830 r.; zdziwionoby się może, słysząc, że powstanie listopadowe w Warszawie nie pozwoliło właśnie ohydnemu samowładcy wmieszać się zbrojnie do wewnętrznych spraw ludów zachodnich. Ażeby odświeżyć tę rzecz w pamięci naszych demokratów i republikanów zacytujemy „Historyą powszechną Europy“, wychodzącą obecnie pod kierunkiem pp. Lavisse i Rambaud: „Opór Polski ocalił rewolucyą w Paryżu i w Belgii; w chwili gdy Paszkiewicz przechodził Wisłę, armia francuska mogła wtargnąć do Belgii, wypędzić wojska holenderskie i nowo powstałemu królestwu zapewnić niepodległość“.

Wynika stąd, że mimo niewdzięczności Europy, mimo coraz większej obojętności, z jaką traktuje ona sprawy waszej bohaterskiej i nieszczęśliwej ojczyzny, Polska zarówno w przeszłości, jak i w wieku bieżącym bez ustanku oddawała cywilizacyi europejskiej największe, nieocenione wprost usługi. I to

kiewicz, de Słowacki, de Krasiński, d'Ujejski est sublime. Henri Sienkiewicz est un des plus grands romanciers du dix-neuviènne siècle. Je n'en finirais pas, s'il me fallait nommer tous les poètes et tous les littérateurs, qui entourèrent chez vous les chefs de choeur de l'école romantique. Depuis 1848 votre ardeur littéraire n'a pas diminué; et je mentionne au hasard les noms de Théophile Lenartowicz, d'Asnyk, de Kraszewski, d'Orzeszko, de Boleslas Prus, de Maria Konopnicka, de Ladislas Reymont, de Tetmajer. J'en passe et des meilleurs, car je dois me borner. Mais je constate avec M. Frédéric Loliée (Dictionnaire des littératures et des écrivains), que la Pologne captive donne aux nations libres le bel exemple d'une rare activité intellectuelle. Non seulement le malheur n'a pas éteint chez vous la noble flamme de l'esprit, mais il semble au contraire, qu'il l'ait violemment attisée et qu'elle brille plus haute et plus vive que jamais sous votre ciel.

La conclusion de ces diverses remarques est bien simple. Puisque la civilisation polonaise a fait ses preuves d'une façon incontestable, et qu'elle a servi l'Europe; puisque la Pologne a fortement contribué pour sa part, au progrès de la partie du monde, que nous habitons, elle sera demain ce qu'elle fut hier, ce qu'elle est aujourd'hui. L'Europe occidentale ferait donc une perte énorme, si la note spéciale, que vous représentez dans cette gamme des

zarówno w sferze praktycznego działania, jak i w sferze myśli. Poezya Mickiewicza, Słowackiego, Krasińskiego, Ujejskiego jest przepyszna. Henryk Sienkiewicz jest jednym z największych powieściopisarzy dziewiętnastego wieku. Nie skończyłbym wcale, gdybym miał wymieniać wszystkich poetów i pisarzy, którzy otaczali u Was koryfeuszów szkoły romantycznej. Od roku 1848 Wasza twórczość literacka wcale się nie zmniejszyła; wymienię tu bez porządku nazwiska: Teofila Lenartowicza, Asnyka, Kraszewskiego, Orzeszkowej, Bolesława Prusa, Maryi Konopnickiej, Władysława Reymonta, Tetmajera. Opuszczam wielu i to nie najgorszych. Ale stwierdzić muszę jednomyślnie z p. Fryderykiem Loliée (Dictionnaire des littératures et des écrivains), że Polska w niewoli daje narodom wolnym piękny przykład rzadkiego ożywienia umysłowego. Nieszczęścia nietylko nie zagasiły u Was szlachetnego płomienia ducha, ale przeciwnie jakoby podsyciły go jeszcze, tak że błyszczy dziś wyżej i jaśniej niż kiedykolwiek przedtem.

Z tych licznych uwag wniosek jest bardzo prosty. Skoro cywilizacya polska dała o sobie tyle niezaprzeczonych dowodów, skoro była tylekroć pożyteczna dla Europy i szczodrze przyczyniła się do postępu naszej części świata, to i w przyszłości pozostanie tem, czem była dawniej, czem jest dziś jeszcze. Europa zachodnia poniosłaby stratę olbrzymią, gdyby nuta specyalna, którą

nations, dont parlait Taine, venait à se taire. Rien ne saurait remplacer le tour d'esprit polonais, le caractère polonais, l'âme polonaise. Un peuple ne modifie jamais ses grandes lignes: vous avez representé en Europe le courage chevaleresque, poussé aux dernières limites et, en outre, la bonté, la sociabilité, la brillante culture intellectuelle et mondaine, l'aspiration ardente — excessive même, il faut en convenir — à un maximum de liberté individuelle. Celle ci sans doute est la plus précieuse des richesses et la condition même de la dignité de l'homme; mais pour être vraiment bienfaisante à l'état et à l'individu, elle veut toujours quelque frein.

Vous avez manifesté par là quelquesuns des traits de l'Idéal moral. S'il fut jamais une époque ou il soit nécessaire, qu'ils ne se perdent point, c'est la nôtre. Aujourd'hui l'Europe a spécialement besoin de ces vertus. Elle n'a que trop de tendance à devenir purement utilitaire, industrielle et mercantile; à se transformer en „grande usine,“ ainsi que l'écrivait hier Emile Faguet, dans ses „questions politiques“. Elle pencherait de la sorte vers une des formes les plus laides et les plus dures, qu'ait encore revêtues la civilisation — s'il ne se trouvait des individus et des peuples pour essayer de rétablir l'équilibre, en jetant dans l'autre balance le puissant contrepoids de la noblesse morale et de l'art, c'est à dire de la Bonté et de la Beauté.

reprezentujecie w gammie narodów — jak się wyrażał Taine — miała zamilknąć. Niczem nie możnaby zastąpić umysłowości, charakteru, duszy polskiej. Naród nie zmienia nigdy swych zasadniczych rysów duchowych; wyobrażaliście w Europie odwagę rycerską, posuniętą do ostatecznych granic — dobroć, towarzyskość, wykwint umysłowy i towarzyski — wreszcie pożądanie namiętne — i przyznać trzeba nieumiarkowane — do swobody indywidualnej. Niewątpliwie swoboda indywidualna jest najcenniejszym skarbem i istotną podwaliną godności ludzkiej; ale nie może być zupełnie rozpętana, jeśli ma się stać rzeczywistem dobrodziejstwem dla jednostki i dla państwa.

W charakterze polskim przejawia się kilka rysów ideału moralnego. W żadnej może epoce więcej, niż w naszej, nie było tak konieczne, aby cechy te się nie zatraciły. Dziś Europa osobliwie potrzebuje tych cnót. Aż zadużo przejawia się w niej skłonności do zwykłego utylitaryzmu; wzmaga się handel i przemysł i Europa przemienia się na „wielką fabrykę“ — jak to słusznie pisał niedawno Emil Faguet w swych *„Questions Politiques“*. Zbliżałaby się wtedy do jednej z najbrzydszych i najtwardszych form, jakie dotąd przywdziewała na siebie cywilizacya — gdyby nie było ludów i jednostek, które starają się przywrócić zachwianą równowagę i rzucają na drugą stronę wag wzniosłość moralną i sztukę — to jest Dobro i Piękno.

2. Il est clair qu'en présence des circonstances actuelles le développement régulier du peuple polonais devient impossible, puisque les essais de germanisation et de russification entravent son développement économique, gênent sa culture, blessent ses sentiments catholiques. Les actes des hakatistes dans le Grand Duché de Posen, et du gouvernement russe dans les provinces de la Vistule et en Lithuanie, sont des attentats, qu'on ne saurait assez flétrir et dont, pourtant, il n'y a point à s'étonner de la part du tsarisme et de l'Etat prussien. Tous deux sont dans leur rôle, et je ne vois pas ce qu'on pourrait attendre de régime de ce genre, sinon des mesures oppressives et vexatoires, hypocrites ou brutales, suivant l'humeur du moment. Persécuter les associations et corporations polonaises, bannir la langue nationale des écoles, défendre de la parler dans les lieux publics, et aller jusqu'à reprocher aux parents de la tolérer dans la famille, prohiber la représentation des pièces polonaises, organiser des commissions de colonisation à l'effet d'acheter les terres à bas-prix au profit des Allemands, fermer aux Polonais l'accès de toute fonction, knouter les Uniates, interdire à Vos compatriotes d'acquérir des immeubles en Lithuanie et en Ruthénie, les obliger à vendre, s'ils veulent cesser d'être sujets russes etc. — c'est le train ordinaire des gouvernements absolus et mi-absolus et leur façon d'entendre le bonheur de ceux qu'ils gouvernent.

2. Jawnem jest, że w dzisiejszych okolicznościach prawidłowy rozwój narodu polskiego jest niemożliwy, gdyż zapędy germanizacyjne i rusyfikacyjne tamują jego rozkwit ekonomiczny, gwałcą jego kulturę, ranią jego uczucia katolickie. Czyny hakatystów w Wielkiem Księstwie Poznańskiem i czyny rządu rosyjskiego w Królestwie i na Litwie są zbrodniami, których nie można dostatecznie potępić. Ale nie można się dziwić, gdy się ma do czynienia z caratem lub z państwem pruskiem. Są w swojej właściwej roli i nie wiem, czy się można spodziewać od takich rządów czegoś więcej, prócz ucisku i prześladowania — brutalnego lub obłudnego — stosownie do nastroju chwili. Prześladować polskie związki i stowarzyszenia, usuwać język narodowy ze szkół, zabraniać go w miejscach publicznych, zarzucać rodzicom iż używają go na łonie swej rodziny, zakazywać polskich przedstawień teatralnych, stwarzać komisye kolonizacyjne dla łatwiejszego wykupu ziemi na rzecz Niemców, zamknąć przed Polakami wszystkie urzędy publiczne, biczować unitów, wzbraniać Polakom nabywania dóbr na Litwie i Rusi, lub zmuszać ich do sprzedaży majątków, jeśli zmienią rosyjskie poddaństwo — to jest zwykły sposób postępowania rządów absolutnych i pół-absolutnych i zwykły sposób uszczęśliwiania swych poddanych.

De tels excès, sans doute, jettent la perturbation dans la vie d'un peuple, tendent à le miner, ou du moins à l'appauvrir, l'indignent et l'assombrissent, mais ne le mâtent pas, s'il a l'ame résistante. Au contraire, ils avivent sa personnalité, aiguisent sa conscience, le trempent et le conservent dans la haine, devenue ici légitime et sainte. Le joug turc a suscité à la fin la guerre de l'indépendance et les diverses insurrections des Balcans, c'est à dire l'affranchissement successif de la Grèce, de la plupart des nationalités chrétiennes de la Turquie d'Europe et de la Crète; la Macédoine bout toujours à l'idée d'avoir été oubliée: on l'entend secouer sa chaine avec fureur et jusqu'à ce qu'elle la brise; et les Arméniens chaufferont l'espoir de leur vengeance future au souvenir du massacre de leurs trois cent mille martyrs. L'iniquité anglaise n'a pu reduire l'Irlande, restée plus irlandaise que jamais; les Boers ont puisé dans leur colère contre les forbans d'Outre-Manche cet indomptable héroisme, qui nous console un peu des hontes de cette fin de siècle. De même la Pologne persécutée sera plus polonaise encore, en attendant son heure. Puisque son développement ne peut-être régulier, il se poursuivra dans le trouble et l'irrégularité; et il ne s'en suit point, qu'il avorte, ni même qu'il ne soit fructueux à sa manière. On ne sait ce qui se prépare sous l'écume, au fond des flots du temps et de la plus mauvaise situation historique surgit un jour la plus inattendue et la plus splendide des revanches. Les grandes causes et les grandes idées peuvent attendre;

Takie nadużycia niewątpliwie mącą życie narodu, starają się go zrujnować, lub conajmniej zubożyć, budzą w nim ponure oburzenie, ale nie mogą go zgładzić, jeśli duma jego stawia im opór. Przeciwnie podniecają jego charakter, zaostrzają sumienie, hartują i przechowują w sprawiedliwej i świętej nienawiści. Jarzmo tureckie wywołało wreszcie wojnę o niepodległość i rozmaite powstania w Bałkanach, to jest kolejne wyzwolenie Grecyi, prawie wszystkich narodów chrześcijańskich półwyspu Bałkańskiego i Krety. Zapomniana Macedonia znajduje się w ciągłym stanie wrzenia i z wściekłością potrząsa swym łańcuchem dopóty, dopóki go nie zerwie. Pamięć trzechset tysięcy męczeńsko pomordowanych Armeńczyków zagrzewa pozostałych nadzieją przyszłej zemsty. Niesprawiedliwość Anglii nie mogła poradzić Irlandyi, która stała się więcej niż kiedykolwiek irlandzką. Gniew Burów przeciw szalbierzom z za kanału rozpalił w nich to niezłomne bohaterstwo, które pociesza nas trochę po wszystkich hańbach tego schyłku wieku. Tak samo Polska w prześladowaniu staje się jeszcze więcej polską, czekając swej godziny. Skoro rozwój jej nie może być prawidłowy, będzie się odbywał wśród zamętu i przeszkód; ale nie wynika stąd, aby miał spełznąć daremnie lub nie był nawet pożyteczny w swym ro-

elles ont l'éternité pour complice. A force de s'amasser peu à peu sous terre, l'indignation provoquera sans doute à l'époque voulue quelque explosion victorieuse et qui recouvrira le persécuteur.

3. Je n'interprète votre troisième question, qu'au point de vue purement politique; autrement elle me paraitrait se confondre avec la première. Si je ne me méprends pas, il s'agit cette fois — n'est ce pas — non point de l'influence de la civilisation polonaise, mais de l'influence de votre patrie, une fois redevenue indépendante, sur la destinée de chacun des peuples de l'Europe de l'Ouest et sur leur existence nationale.

La reconstitution d'une Pologne indépendante me paraît tout à fait nécessaire à cet égard. L'équilibre est aujourd'hui rompu. L'Allemagne est devenue formidable; elle pèse sur l'Europe et la menace. C'est la Prusse qui a fait l'Unité allemande et qui la gouverne; or, la Prusse vit d'une seule tradition: le militarisme. Mirabeau l'avait déjà vu au siècle dernier, lorsqu'il écrivait: „La guerre est l'industrie nationale de la Prusse.“ On ne peut nier toutefois, que la grandeur industrielle et commerciale de l'Allemagne contemporaine ne soit sortie des victoires du militarisme prussien. Sans nos défaites de 1870 le port de Hamburg ne serait pas ce qu'il est, et l'Allemagne ne menacerait pas les autres puissances et l'Angleterre elle même sur tous les marchés du globe. Mais il n'en est

dzaju. Nie wiadomo, co kryje pod sobą piana na fali czasu i z najgorszej sytuacyi politycznej rodzi się najmniej spodziewany i najwspanialszy odwet. Wielkie sprawy i wielkie idee czekać mogą i wieczność jest ich sprzymierzeńcem. Zwolna gromadząc się podziemnie, oburzenie wywołać wreszcie musi zwycięzki wybuch, który pochłonie ciemiężcę.

3. Trzecie pytanie wasze rozpatruję wyłącznie z punktu widzenia politycznego; w innym bowiem razie byłoby dla mnie identyczne z pytaniem pierwszem. Jeżeli się nie mylę, chodzi tym razem nie o wpływ cywilizacyi polskiej lecz o wpływ waszej ojczyzny, jako niepodległej całości, na losy ludów Europy zachodniej i na ich egzystencyę narodową.

Odbudowanie niepodległej Polski wydaje mi się rzeczą niezbędną. Równowaga dzisiaj jest naruszona. Niemcy spotężniały; ciążą i grożą dziś całej Europie. Prusy stworzyły jedność niemiecką i one też Niemcami rządzą. Prusy zaś mają jedną tylko tradycyę: militaryzm. W przeszłym wieku przeczuwał to już Mirabeau, gdy pisał: Wojna jest narodowym przemysłem Prus. Nie daje się wprawdzie zaprzeczyć, że handlowa i przemysłowa wielkość Niemiec wyrosła ze zwycięstw militaryzmu pruskiego. Bez naszych porażek w 1870 r. port Hamburski nie byłby tem, czem jest dzisiaj, i Niemcy nie zagrażałyby na wszystkich rynkach świata innym mocarstwom, a nawet Anglii. Ale również prawdą

pas moins vrai, qu'aucun progrès moral et social sérieux ne s'accomplira pas dans l'Europe occidentale, tant que les prussiens en seront les gendarmes. C'est une idée, qui j'ai depuis bien longtemps, celle-ci, et dont rien ne me fera démordre: le militarisme allemand, qui est exactement le contraire de l'Idéal moral, puisqu'il a pris comme devise: „la force prime le droit," le militarisme allemand — dis-je — est pour le moment l'obstacle par excellence à toue transformation morale de la politique européenne. Tant qu'il sera debout et prêt à entrer en lice au nom de son détestable principe, on s'amusera aux bagatelles de la porte, aux petites reformes, mais on n'entrera pas dans le vif des choses: „ce troisième état" de l'humanité, qu'attendais Carlyle, ne se constituera point et la rénovation humaine ne pourra fleurir.

Eh bien! ce militarisme sinistre n'aurait jamais atteint le développement, que nous lui voyons, si la Pologne était réstée indépendante, ou le fût redevenue. Une Pologne libre eût été flattée, dans son héroisme atavique, de garder en ce siècle son rôle traditionnel: cette nation amoureuse de liberté et qui s'était constutuée en véritable République, alors que presque tous le peuples etaient serfs, se fût rèjouie non seulement d'adopter les idées de la Révolution française, mais de la couvrir de son épèe, comme elle avait fait pour les frontières de l'Europe au Moyen-Age et à la Renaissance: elle se fut empressée d'aider la France à faire échec aux gouvernements tyranniques. Nous eussions donc pu, nous autres

jest, iż nigdy poważny postęp moralny i społeczny dokonać się nie może w Europie, dopóki Prusacy będą jej strażnikami. Wierzę w to oddawna i nic nie zmusi mię do porzucenia tej wiary: militaryzm niemiecki jest wprost przeciwny ideałom moralnym, gdyż kieruje się zasadą: siła przed prawem; jest on najważniejszą przeszkodą dla wszelkiego moralnego przekształcenia Europy i polityki europejskiej. Dopóki on będzie istniał i gotów będzie każdej chwili wystąpić w imię swej znienawidzonej zasady, dopóty będziemy się zabawiali drobiazgami, małemi reformami, ale nie tkniemy wcale samej istoty rzeczy i ów „trzeci stan" ludzkości, przepowiadany przez Carlyle'a, nie powstanie i odrodzenie ludzkości dokonać się nie może.

Otóż ten złowrogi militaryzm nie rozwinąłby się był nigdy, gdyby Polska pozostała była niepodległą, lub też niepodległość swoją odzyskała. Dziedzicznemu bohaterstwu Polaków pochlebiałoby i w tym wieku wykonać swą rolę tradycyjną; ten naród przywiązany do wolności, który utworzył już prawdziwą Rzeczpospolitą wtedy, gdy inne narody były jeszcze w poddaństwie, naród ten z radością wchłonąłby w siebie zasady Rewolucyi francuskiej i ochraniałby je swym mieczem, tak jak bronił granic Europy niegdyś w wiekach średnich. Razem

Français — reprendre sans inquiétudes les problèmes posés par notre première République, essayer de leur donner une solution généreuse et libérale, et rester ainsi fidèles à notre mission d'initiateurs. Loin de là, nous n'avons pour ainsi dire rien fait depuis 1830, c'est à dire depuis que nous avons laissé écraser la Pologne, parceque ne nous sentant pas appuyés au Nord, nous avions, au fond, toujours peur d'une coalition monarchiste et retrograde. Lamartine, cette grande âme, ce religieux et généreux poète, n'eut pas été obligé, en 1848, de lancer le manifeste légerement trembleur, où il éprouvait le besoin de rassurer les rois, si l'existence d'une Pologne indépendante, d'une puissance — soeur du Nord, l'eût rassuré lui même contre la levée générale de boucliers, qu'il redoutait. N'ayant rien à craindre au dehors les braves republicains de 1848 eussent fait probablement de meilleure besogne à l'intérieur. Nous eusions évité les hontes et les désastres du second empire. Tout s'enchaine. Mais à quoi bon gémir sur les faits accomplis? Tout de même il est aussi pénible qu'écoeurant de voir combien on écoute peu les prophètes! Edgar Quinet et ses amis voyaient les conséquences du lâche abandon de la Pologne par le régime de Juillet; ils les criaient aux gouvernants, qui ne voulaient rien entendre, témoin ces lignes écrites par Quinet en 1831 et qu'aujourd'hui je ne puis relire sans douleur; „Il y avait autrefois, sur les derrières des nations germaniques, un peuple, qui pouvait les en-

z Francyą Polska trzymałaby w szachu państwa absolutne. My Francuzi moglibyśmy wtedy podjąć spokojnie zagadnienia postawione przez wielką Rewolucyę, rozwiązywać je szlachetnie i liberalnie i pozostać nadal w naszej roli inicyatorów dla Europy. Tak jak jest, właściwie nie uczyniliśmy nic od roku 1830, tj. od chwili, gdyśmy przyzwolili na zgniecenie Polski; nie czując za sobą poparcia na północy, w gruncie rzeczy obawialiśmy się zawsze koalicyi monarchicznej i reakcyjnej. Lamartine, szlachetny o wielkiej duszy poeta, nie musiałby w roku 1848 wydać swego lekko drżącego orędzia, w którym widać potrzebę uspokojenia domów panujących, gdyby Polska niepodległa, sprzymierzona z nami, była mu ochroną przed ogólnem zbrojnem natarciem na Francyę, czego właśnie obawiać się musiał. Nie lękając się niczego na zewnątrz, nasi dzielni republikanie z 1848 r. lepiejby się zapewne spisali w sprawach wewnętrznych. Uniknęlibyśmy hańby i porażek drugiego cesarstwa, wszystko bowiem się wiąże ze sobą. Ale cóż pomoże opłakiwać fakty dokonane? A jednak niewymownie przykro jest widzieć, jak mało posłuchu znajdują prorocy. Edgar Quinet i jego przyjaciele przewidywali jasno, jakie skutki sprowadzi nikczemne opuszczenie Polski przez Monarchię lipcową. Nadaremnie wzywali rząd, który nie chciał o niczem słyszeć. Świadczą o tem te słowa pisane przez Quineta w roku 1831,

traver, un peuple étrange, en effet, et un hôte incommode. Egorgé tous les siècles une fois, il récèle toujours en tombant un peu de vie dans un coin de son coeur. Ce peuple, qui s'était remis sur son séant, vient d'être de nouveau égorgé en plein jour. Ses plaies, en vérité, ont bien saigné, nous en sommes témoins. Il est permis, cette fois, eu sûreté, de le croire mort. Et la France, qui voit ce cadavre, met son doigt dans ses plaies et s'endort après cela sur son chevet".

Tel était „l'avertissement," que l'illustre historien envoyait à la Monarchie de Juillet; mais que sert d'adresser des objurgations à un Casimir-Périer? Celui répondait cyniquement: „Pas d'aide pour la Pologne. Le sang des Français n'appartient qu'à la France." La mémoire de Casimir-Périer est une de celles, qui méritent d'être entre toutes maudites, et aussi bien par les Français patriotes, que par les Polonais. Traitre à l'idée traditionelle de générosité, qui a fait le renom de la France dans le monde, adversaire de l'idéal intime de notre race, il a tenu à afficher l'un des premiers la parfaite bassesse d'âme de la ploutocratie. Cet homme est un type; et Quinet fut l'autre à la même date. Ils représentaient les deux aspects du siècle: la face lumineuse et le masque vil.

4. Votre dernière question est très embarrassante. J'ai bien la ferme conviction que la Pologne saura un jour recouvrer son indépen-

których dzisiaj nie mogę czytać bez boleści: „Poza narodami germańskimi istniał niegdyś naród, który mógł im zawadzać, naród dziwny i niewygodny. Zarzynano go co wiek, ale upadając zachowuje on zawsze iskrę życia w głębi swego serca. Oto znów naród ten, gdy podniósł się i zajął swe miejsce, zarznięto przy jasnym dniu. Rany jego krwawiły dobrze — jesteśmy tego świadkami. Zaprawdę można go teraz śmiało mieć za umarłego. A Francya, patrząc na tego trupa, macza palec w jego ranach i spokojnie zasypia na swem wezgłowiu".

Z takiemi ostrzeżeniami zwracał się znakomity historyk do monarchii Lipcowej — ale na cóż się zdało zaklinać takiego Casimir-Periera? Ten odpowiadał cynicznie: „Nie ma pomocy dla Polski! Krew Francuzów należy tylko do Francyi". Pamięć Casimir-Periera winna być nad inne przeklęta zarówno przez patryotów francuskich, jak i przez Polaków. Był on zdrajcą tradycyjnej szlachetności, która rozgłosiła imię Francyi po świecie, był on przeciwnikiem najgłębszych ideałów naszej rasy, był jednym z pierwszych, którzy starali się okazać całą nikczemność ducha plutokracyi. Jest on człowiekiem typowym, tak samo jak rówieśnik jego Quinet. W nich odbijają się postaci wieku: twarz promienna i potworna maska tego wieku.

4. Ostatnie wasze pytanie jest rzeczywiście kłopotliwe. Mam niezłomne

dance: mais ceci c'est la foi du croyant. Et la foi ne se démontre pas, elle s'affirme. Je crois à l'indépendance future de votre patrie, parceque je crois à la conquête lente et progressive du monde par l'idée de justice. Et comme le partage de la Pologne a été le plus grand crime commis en Europe contre cette idée, un des premiers actes du règne de justice, à son avènement, sera de réparer cette iniquité. Quant aux raisons et aux faits qui militent en faveur de la croyance au triomphe futur de la justice, il serait aussi impossible, qu'oiseux de les énumérer; aussi bien les philosophes et les sociologues de ce siècle en ont empli les bibliothèques.

Il est encore moins facile, à mon avis, d'arriver à une démonstration quelconque au sujet des moyens par lesquels la Pologne pourrait réconquérir son autonomie. On a beau méditer la question, la tourner et la retourner, on ne réussit qu'à formuler des hypothèses, qu'à prévoir des situations et des combinaisons, qui permettraient à la Pologne de redevenir libre — et sans jamais être sûr, que ces situations se présenteront, surtout à bref délai. Tous les raisonnements favorables à la délivrance de la nation polonaise ne sont que des produits de la logique abstraite: et l'on ne peut s'y fier, car il suffit d'avoir vécu pour savoir à quel point l'illogique et l'invraissemblable font constamment irruption dans l'histoire et dans la vie, probablement de par cette mystérieuse loi de l'ironie, qu'Amiel a si bien vue.

przekonanie, że Polska będzie mogła kiedyś odzyskać swą niepodległość, ale to jest tylko wiarą. Wiary dowieść nie podobna, można ją tylko głośno wyznawać. Wierzę w przyszłą niepodległość waszej ojczyzny, gdyż wierzę, że idea sprawiedliwości zwolna ogarnia i zdobywa świat. A skoro rozbiór Polski był największą zbrodnią, dokonaną w Europie przeciw tej sprawiedliwości, to pierwszym czynem po utwierdzeniu zasad sprawiedliwości będzie zadosyćuczynienie słuszności. Jakie fakty i jakie rozumowania budzą wiarę w przyszły tryumf prawa, to niemożliwa i zbyteczna jest tu wymieniać. Zresztą filozofowie i socyologowie współcześni zapełnili nimi całe biblioteki.

Jeszcze trudniej mojem zdaniem wypowiedzieć coś ściśle o środkach, którymi Polska mogłaby odzyskać swą autonomię. Nadaremnie zastanawiać się, odwracać i przekręcać to pytanie, można tylko wypowiedzieć hyptezy, odgadywać sytuacye, któreby pozwoliły Polsce odzyskać swobodę — nie ma się jednak pewności, że te sytuacye urzeczywistnią się istotnie w krótkim przeciągu czasu. Wszystkie rozumowania co do niepodległości narodu polskiego, są tylko wytworem logiki oderwanej; nie można więc na nich polegać. Dosyć jest pożyć czas pewien, aby wiedzieć jak pierwiastek nielogiczności i nieprawdopodobieństwa wkracza ciągle do historyi i życia — jest to zapewne tajemnicze prawo ironii, które Amiel widział tak dobrze.

Cependant, il semble probable que tôt ou tard — les nations s'entendront pour abolir la guerre. L'initiative de désarmement prise par le chef de l'Empire le plus arriéré de l'Europe est à cet égard un fait significatif, puisque le problême n'est plus simplement débattu entre philosophes, mais qu'il a été posé par des hommes d'Etat, c'est à dire par d'égoïstes manieurs de réalités. Je veux qu'il y ait eu beaucoup d'inconséquence et d'hypocrisie à ne reclamer cette mesure qu'entre puissances officielles, qui nient les révendications de nationalités, qu'elles savent płus vieilles et plus illustres qu'elles-mêmes, et alors qu'on écraserait chez soi par le fer et le feu toute tentative de révolte de ceux, qu'on annexa par la force: tout de même, il a fallu que des diplomates étudiassent la quest'on autour d'un tapis vert, qu'ils se déclarassent en faveur du principe de l'arbitrage. Cela mènera loin, avec le temps. De facultatif, l'arbitrage peut devenir obligatoire; ainsi l'imposera peut-être une nouvelle conférence. Le jour où ce dernier principe deviendrait de droit international, un grand pas serait fait: un pas non moins grand resterait à faire, sans doute, pour arracher à l'égoïsme des nations officielles la reconnaissance du droit d'arbitrage en faveur des peuples iniquement conquis et détenus; peut-être pourtant pourrait-il à la fin être franchi. Une fois les griefs de tout peuple, quel qu'il fût, portés devant le tribunal d'arbitrage, ce serait la fin de la guerre: car que servirait-il d'instituer l'arbitrage entre nations, s'il n'était parfaitement entendu à l'avance que tous se leveront comme un seul homme contre celui qui re-

A jednak zdaje mi się prawdopodobnem, że prędzej czy później narody porozumieją się dla usunięcia wojny. Inicyatywa w sprawie rozbrojenia, podjęta przez władcę najbardziej zacofanego mocarstwa jest w tym względzie faktem bardzo znamiennym. Sprawa nie jest już dziś roztrząsana przez myślicieli, lecz zajmują się nią mężowie stanu, egoistyczni kierownicy świata realnego. Zgadzam się, że jest wiele niekonsekwencyi i hypokryzyi gdy rozjemstwo tyczyć się ma tylko mocarstw oficyalnych, które odrzucają pretensye narodów, nieraz starszych i sławniejszych, niż one, gdy zwłaszcza wewnątrz państwa ogniem i mieczem złamanoby wszelką próbą powstania ze strony tych, których siłą do siebie przykuto. Jakbądź dyplomacya musiała zająć się kwestyą, i musiała w zasadzie oświadczyć się przychylnie za ideą sądów rozjemczych. To z biegiem czasu zaprowadzić może daleko. Rozjemstwo stać się może obowiązującem tak może postanowić nowa konferencya. Gdy ta zasada wejdzie do prawa międzynarodowego, będzie to już wielki krok naprzód — drugi nie mniejszy pozostanie jeszcze, aby egoizm narodów oficyalnych uznał prawo sądów rozjemczych i dla ludów, które były niesłusznie zdobyte i do innych wcielone — ale niemo-

jeterait la décision de l'arbitre. Un tel aréopage inclinerait forcément à protéger les justes causes: et donc, grace à son arrêt, la Pologne, l'Irlande, la Macédoine, l'Arménie redeviendraient libres. Je le répète, ce ne sont là, qu'hypothèses, mais infiniment probables, avec l'aide du temps; cela se réalisera un jour, mais quand? Bien téméraire celui, qui fixerait une date.

La solution que je viens d'indiquer serait la meilleure; puisqu'elle serait la solution pacifique et qu'elle empécherait une effusion de sang. En tous cas, votre patrie ne se résignera jamais et aura raison de ne jamais se résigner à accepter l'infamie de son démembrement, la plus grande qu'ait été commise en Europe par des Etats soi-disant civilisés. Si votre délivrance devait se faire attendre éternellement, il ne resterait plus que le recours aux armes, le jour où l'une des puissances persécutrices serait dans de tels embarras, que la Pologne vit sonner l'heure propice. Et cette heure serait peut-être plus rapprochée qu'on ne pense, si les Slaves du centre de l'Europe comprenaient enfin la nécessité de s'unir étroitement. J'ai cru voir passer devant mes yeux un éclair, en tombant l'an passé sur ces lignes d'un article consacré à Mickiewicz — signées Gallus — dans la „Libre Parole" du 17 Juillet: „Qui ne voit s'estomper dans les brouillards de l'avenir, entre la Russie et l'Alle-

żliwem nie jest, iż krok ten również da się przebyć. Gdyby skargi każdego narodu można było zanosić do trybunału rozjemczego — to byłby to koniec wojny; na cóż bowiem służyłyby sądy rozjemcze, gdyby nie było wiadomem z góry, że wszyscy zwrócą się jak jeden człowiek przeciw temu, kto odrzuci wyrok rozjemczy. Sąd taki z natury rzeczy skłaniaćby się musiał do obrony spraw słusznych, i dzięki jego wyrokowi Polska, Irlandya, Macedonja, Armenja odzyskałyby swobodę. Powtarzam, że są to tylko hypotezy — ale z biegiem czasu bardzo prawdopodobne. Urzeczywistnią się one... lecz kiedy? Trzebaby wielkiego śmiałka, aby módz datę oznaczyć.

Rozwiązanie, które nakreśliłem, byłoby najlepsze, gdyż jest pokojowe i obyłoby się bez przelewu krwi. W każdym razie Polska nie zgodzi się nigdy — i słusznie — na rozćwiartowanie swoje, nikczemność największą, jaką popełniły w Europie państwa cywilizowane. Gdyby wyzwolenie Polski miało się przeciągać do nieskończoności, pozostawałoby tylko zbrojne powstanie w chwili, gdy jedno z mocarstw zaborczych znalazłoby się w takich opałach, że Polska uważałaby godzinę tę za odpowiednią. A chwila ta byłaby może bliższą niż się sądzi, gdyby Słowianie środkowo-europejscy zrozumieli wreszcie, iż muszą koniecznie najściślej się zespolić. Czytając w zeszłym roku artykuł poświęcony Mickiewiczowi w *Libre Parole* z dnia 17. lipca — z podpisem Gallus — zdawało mi się, jakby nagle błyskawica rozdarła mi w oczach ciemności: „Któż nie widzi, że w mgłach

magne, une vaste confédération antigermanique et antitartare, où se grouperont les Polonais, les Tchèques, les Serbes et les Croates?“ Il appartient à vos compatriotes de s'entendre avec les autres nations de l'Autriche; il en peut sortir une action des plus fécondes. Parmi les moyens de toucher le but et redevenir libres, il n'en est peut être pas qui mérite autant d'être examiné par les Polonais.

Il est également utile, que les Polonais ne cessent de se rappeler au souvenir de l'ingrate Europe. Voilà pourquoi vous avez bien fait, Messieurs, d'adresser ce questionnaire à nombre de personnalités. L'élite vous reviendra peu à peu; elle réveillera à son tour les peuples à votre sujet, sollicitera leur attention, remettra la question polonaise sur le tapis. A force de la reprendre, il faudra bien, que peuples et monarques s'en préoccupent de nouveau. L'on sera même très près des la voir résolue dans le bon sens le jour, où il n'y aura plus de rois, mais seulement des républiques. Or, les jours des monarchies sont comptés: l'avenir est à la République des Etats-Unis d'Europe.

Vous pourriez même remuer l'opinion jusqu'en Russie; je parle de la Russie des penseurs, de celle de Tolstoï et de Tchitscherine. J'ai eu connaissance du congrès de journalistes slaves qui s'est tenu dernièrement dans votre ville et de la motion par laquelle l'un de vos esprits supérieurs, mon ami M. Zdziechowski, demandait que la presse slave se solidarisât avec la presse russe

przyszłości zarysowuje się — między Niemcami a Rosyą — wielka federacya antigermańską i antitatarska, w której pomieszczą się Polacy, Czesi, Serbowie i Kroaci“. Jest rzeczą rodaków waszych porozumieć się z innymi ludami Austryi; mogą się ztąd zrodzić czyny jaknajpłodniejsze. Wśród środków wiodących do celu, do odzyskania niepodległości, żaden tak, jak ten, nie zasługuje na poważną uwagę ze strony Polaków.

Również pożyteczna jest, aby Polacy przypominali swe istnienie pamięci niewdzięcznej Europy. Oto dlaczego postąpiliście Panowie dobrze, rozsyłając wybitnym osobistościom Wasz kwestyonaryusz. Wybór inteligencyi powróci do Waszej sprawy i ze swej strony zainteresuje ludy Waszym losem, podnieci ich uwagę, kwestyę polską znowu aktualną uczyni. Gdy sprawa ta często będzie podnoszona, i ludy i monarchowie będą musieli się nią zająć na nowo. A nawet zbliżymy się bardzo do jej rozstrzygnięcia pomyślnego w dniu, gdy nie będzie już królestw, lecz tylko - rzeczpospolite. A dnie monarchji są policzone, przyszłość należy do Rzeczypospolitej Stanów Zjednoczonych Europy.

Moglibyście nawet wstrząsnąć opinią w Rosyi — mówię o Rosyi myślicieli, o Rosyi Tołstoja i Cziczerina. Dowiedziałem się o kongresie dziennikarzy słowiańskich, który odbywał się w Waszem mieście i o wniosku wybitnego przyjaciela mego p. M. Zdziechowskiego, który domagał się, aby prasa sło-

d'opposition. Si l'on parvient à convaincre l'élite russe de l'attentat perpetré par la Russie sur la Pologne et de la nécessité de réparer l'iniquité, l'on aura fait de la bonne besogne et jeté une semence qui lèvera plus tard.

Johannes Schlaf. *Deutscher Schriftsteller und Dichter.*

Wir stehen heute in der Zeit einer neuen Rassenconcentration; diese Erwägung lässt mich das Streben der Polen nach nationaler Selbstständigkeit verstehen und billigen. Ob aber die Polen Aussicht haben dies Streben von Erfolg gekrönt zu sehen, erkläre ich mich für incompetent zu beurteilen. Wenn ich auch nicht glaube, dass die polnische Kultur auf dem Gebiet der Kunst und Litteratur, beeinflusst namentlich von französischen Einwirkungen wie sie sich zeigt, ein neues und selbsteigenes Wort zu sprechen hat, so könnte aber in anderer Hinsicht ein unabhängiges Polen zwischen Russland und den europäischen Westländern von einem günstigen Einfluss auf die politische Constellation sein, falls es den Polen gelingen sollte sich zu straffem nationalen Zusammenhang zu concentriren.

Mathieu Schwann. *Deutscher Schriftsteller und Kritiker.*

1. Eine polnische Kultur ist für Westeuropa durchaus nicht gleichgiltig, da jeder zurechnungsfähige Europäer die Verbreitung

wiańska solidaryzowała się z opozycyjną prasą rosyjską. Jeżeli uda się przekonać kwiat społeczeństwa rosyjskiego o zbrodni, jaką Rosya względem Polski popełniła i o konieczności naprawienia złego — to będzie się działało w dobrej sprawie i rzuci się ziarno, które później wzejść musi.

Jan Schlaf. *Niemiec. Literat i poeta.*

Stoimy dzisiaj wobec nowego grupowania się ras; ta okoliczność uzasadnia i usprawiedliwia usiłowania Polaków, aby pozyskać samoistność narodową. Czy Polacy mają jakie widoki na to, że usiłowania ich pomyślny skutek uwieńczy? Uznaję się za zbyt niekompetentnego, aby módz o tem sąd wydać. Nie sądzę, aby polska cywilizacya, tak jak obecnie wpływami francuskimi przejęta, mogła coś zupełnie samoistnego stworzyć w dziedzinie sztuki i literatury; jednak politycznie Polska niepodległa pomiędzy Rosyą a zachodnimi krajami Europy mogłaby korzystny wpływ wywierać na polityczną konstellacyę, w razie gdyby udało się Polakom złączyć w silną spójnię narodową.

Mateusz Schwann. *Niemiec. Publicysta i krytyk.*

1. Polska cywilizacya nie jest obojętna dla Europy zachodniej, gdyż każdy myślący europejczyk, z wdzięcznością i radością powita rozwój i wzrost praw-

und das Wachsthum wahrer Kultur, wo immer auf der Erde sie emporblüht, mit Dank und Freude begrüssen muss. Eine Bereicherung der Menschheit ist immer und überall nur dann möglich, wenn sich der Menschenkultur neue und weite Zonen erschliessen.

2. Die normale Entwicklung des polnischen Volkes ist unter den heutigen Umständen nicht möglich, denn zu einer solchen gehört hier wie überall das grösstmögliche Mass von Freiheit. Von den Russifizierungs- und Germanisierungsbestrebungen denke ich gar nichts, als dass sie Unsinn sind. Gerade so gut könnte man sich einfallen lassen aus Negern Weisse zu machen, wie aus Polen Russen oder Deutsche. Aber Menschen können Alle werden, die die Natur zum Menschenthum berief, alle, doch jeder nur auf seinem Wege und in seiner Art.

3. Die dritte Frage, ob nicht ein unabhängiges Polen von günstigem Einflusse auf die Entwicklung Westeuropas wäre, könnte, rein theoretisch betrachtet, nur mit „Ja“ beantwortet werden, denn das Wachsthum der Unabhängigkeit ist eine Bereicherung für Alle. Historisch betrachtet, fällt meine Antwort bedingt aus. Soll es sich bei einem unabhängigen Polen um die einfache Mehrung des extremen Nationalismus und einseitiger Exclusivität handeln, wie sie in Europa immer mehr die Oberhand gewonnen, so sage ich ganz persönlich „Nein. Dieser exclusiven Narren haben wir gerade genug.

dziwej kultury, gdziekolwiekbądź zakwitnie. Wzbogacenie ludzkości zawsze i wszędzie wtedy tylko osiągnąć się daje, gdy do cywilizacyi wszechludzkiej przyłączają się nowe i rozległe strefy.

2. W obecnych warunkach prawidłowy rozwój narodu polskiego nie jest możliwy; tu jak i wszędzie potrzebaby było dla tego celu jak najwięcej wolności. Usiłowania russyfikacyi i germanizacyi według mnie są nonsensem. Równie dobrze można chcieć zrobić z murzynów ludzi białych, jak z Polaków — Niemców lub Rosyan. Ale ludźmi mogą być wszyscy, których przyroda do człowieczeństwa powołała, wszyscy — lecz każden na swój tylko sposób i w swoim tylko rodzaju.

3. Na trzecie pytanie, czy niepodległa Polska wywierałaby wpływ korzystny na rozwój Europy zachodniej z punktu teoretycznego, odpowiedzieć muszę: tak; gdyż wzrost niepodległości jest wzbogaceniem wszystkich. Z punktu widzenia historycznego, odpowiedź moja musi być warunkowa. Jeżeli niepodległa Polska ma jedynie służyć dla wzmożenia coraz bardziej przeważającego krańcowego nacyonalizmu i jednostronnej odrębności, to osobiście odpowiadam: „nie“. Tej bezmyślnej wyłączności mamy zupełnie dosyć.

Soll aber die Unabhängigkeit dem polnischen Volke die natürliche Unterlage zur Entwicklung seiner besten Art und Anlage verschaffen, so sage ich: Ja, denn nur das, was Einer für sich ist, ist er auch für Andere.

4. Kann Polen seine Unabhängigkeit erringen und auf welche Weise? — Ja. Es kann sie erringen und zwar durch den Fortschritt der Kultur. Das ist der einzige Weg für Polen nicht nur, sondern für uns alle. Denn wir alle ringen noch nach dieser faktischen und nicht blos formalen Unabhängigkeit. Wir andere ringen darnach vielleicht in etwas besserer Position, als Polen. Aber diese bessere Position wird keinem geschenkt. Sie ist selbst das Produkt der Arbeit und der Mühe. Darum braucht das polnische Volk den Muth nicht zu verlieren. Es muss fortfahren seine Kultur zu entwickeln, so schwer es ihm jetzt auch noch sein mag. Und es muss von vornherein jeden Gedanken an gewaltsame Losreissung von der augenblicklich bestehenden Grundherrschaft bannen. Hier muss die eigene Geschichte seine Lehrmeisterin sein, welche klar und deutlich genug spricht: die Unterdrückung und der Ersatz der polnischen Eigenart durch irgend eine fremde Art, die da im Laufe der Jahrhunderte in Polen zur Herrschaft zu kommen suchte, gelang niemals. Wohl aber gelang es stets neue Kulturfermente und Civilisationselemente in die ständische Zerrissenheit Polens hineinzubringen.

Die einseitige Adels- und Pfaffenherrschaft fiel, die das grösste Hinderniss nicht nur für die eigene Entwicklung, sondern für die

Jeżeli zaś niepodległość ma dać polskiemu narodowi przyrodzoną podstawę dla rozwoju zdolności i indywidualności jego, to odpowiadam „tak“, bo tylko tem się jest dla drugich, czem się jest dla siebie samego.

4. Czy Polska niepodległość odzyskać może i w jaki sposób? Tak. Może ją odzyskać, a mianowicie: przez postęp cywilizacyi. Jest to jedyna droga, nietylko dla Polski ale i dla nas wszystkich. Bo wszyscy walczymy jeszcze o tę rzeczywistą, a nietylko formalną niepodległość. My walczymy o nią może w lepszych warunkach niż Polacy, ale te lepsze warunki nikomu darmo nie przyszły, są one wytworem pracy i wysiłków. To też naród polski nie powinien tracić odwagi; powinien dalej kulturę swą rozwijać mimo przeszkód wszelkich. Z góry powinien wyrzec się wszelkiej myśli oderwania się przemocą od istniejących jeszcze rządów zaborczych. Tu własne dzieje winny mu być nauką, bo dosyć jasno i wyraźnie mówią: że ucisk i starania, aby zastąpić ducha polskiego przez inne obce mu pierwiastki, które w biegu stuleci władały Polską, nie udawały się nigdy. Zawsze jednak udawało się wprowadzić nowe czynniki kulturalne i fermenty do kastowo rozdzielonej Polski.

Jednostronna władza szlachty i duchowieństwa upadła, a jest ona zawsze

gesammte Entwicklung der Civilisation von dem Augenblicke an ist, wo sie sich vom Gesammtleben eines Volkes trennt und sich auf Grund eines aussaugenden und ausbeuterischen Conservatismus nur noch zu behaupten sucht. Darum muss, um die polnische Entwicklung über diesen toten Punkt hinüberzubringen, die Erweckung des Bewusstseins, des kulturellen menschlichen Bewusstseins in den weitesten Volkschichten das nächste Ziel bleiben. Denn nicht in Deutschen oder Russen schlankweg hat Polen seinen Gegner, sondern zunächst eimal in der eigenen, von der Natur ihm aufgedrungenen Lage. Das Polenvolk ist kein grosses Volk, seine Sprache reicht über seine Grenzen nicht hinaus, und es wäre eine Illusion zu glauben, dies könne je anders werden. Was also an spezifisch polnischer Kultur entsteht, hat in dieser natürlichen Beengtheit an sich schon ein Hinderniss. Die ausserpolnische Welt erfährt von dieser Kultur erst durch Vermittlung, durch Uebersetzung. Umso mehr müsste Polens Streben darauf gerichtet sein Kulturwerte von solcher Höhe und Grösse zu schaffen, dass man von ihnen Notiz nehmen müsste. Den Kampf hinüberleiten auf das Gebiet der Kultur im weitesten Sinne, alle Volkskräfte mobilisieren und entwickeln in freudiger Gegenseitigkeit: das ist es, was ich für die beste und sicherste Art halte, die Unabhängigkeit des Polenvolkes zu erringen. Wie heute in der civilisirten Welt das Bewusstsein wächst, dass internationale Schwierigkeiten auf friedlichem Wege zu begleichen

najważniejszą przeszkodą nietylko dla własnego rozwoju, ale i dla zbiorowego rozwoju cywilizacyi, od chwili, gdy odłączy się od zbiorowego życia narodowego i jedynie mocą wyzyskującego i niszczycielskiego konserwatyzmu utrzymać się daje. To też ażeby rozwój Polski przez ten martwy punkt przerzucić, trzeba postawić sobie za cel: rozbudzić samowiedzę, kulturalną ludzką samowiedzę we wszystkich warstwach narodu. Bo nie w Niemcach i Rosyanach tylko ma Polska przeciwników, ale przedewszystkiem we własnem, od natury jej danem położeniu. Polacy są narodem nielicznym, język ich po za granice kraju nie wychodzi, i byłoby mrzonką przypuszczać, że kiedykolwiek może być inaczej; co tedy specyficznie polska cywilizacya wytwarza — już w naturalnem tem ograniczeniu napotyka na przeszkody. Świat niepolski tylko pośrednio, przez tłómaczów o tej cywilizacyi się dowiaduje. Tem bardziej Polacy starać się winni, aby w dziele cywilizacyi z taką wielkością i mocą się zaznaczyć, iżby z niemi rachować się trzeba. Walkę przenieść w dziedzinę cywilizacyi, wszystkie siły narodowe powołać i rozwijać zarazem; oto co uważam za najlepszy i najpewniejszy sposób dla zdobycia niezależności polskiego ludu.

W świecie wzmaga się przeświadczenie, że zatargi międzynarodowe można rostrzygać na drodze pokojowej; również rosnąć będzie przeświadczenie,

seien, so wird und muss auch das Bewusstsein wachsen, dass Gewalt und Herrschaft dem fortgeschrittenen Menschen überhaupt etwas Ungeziemendes ist. Diese Denkart ist im Steigen begriffen, die andere — der nationalen oder gar ständischen Exclusivität, der gewaltsamen Unterdrückung anders denkender und anders sprechender — sinkt. Und das ist es auch, was indirect die polnische Frage dem Gesichtskreise Westeuropa ferner rückte. Die alte Romantik der Revolution hält, so sehr sie auch das Herz bewegt, vor der Vernunft nicht mehr Stand. Zusammenschluss: Oeffnung der Grenzen nach aussen, Oeffnung der Herzen und gesellschaftlichen Schranken nach innen, das fordert die Zeit heute, das gebieten die gewaltigen Aufgaben, die sie an die Völker heranschob. Diese Zeitförderung benutzt man ja sogar der Grundherrschaft in Polen eine gewisse natürliche Legitimation zu geben. Aber es wäre doch immer nur eine Legitimation: zu entwickeln, was wachsen will, nicht aber zu unterdrücken und auszurotten. Die Unterdrückung gelang niemals. Daran halte man fest, und vertraue der Zeit.

Diese Aussicht bleibe erhalten und unter ihrem lockenden, ermuthigenden Scheine nehme man einstweilen, was immer die Verbindung mit den grossen Völkern liefert und liefern kann: der Menschenkultur im eigenen Lande eine sichere und erhabene Heimstätte zu bereiten. Ueber alle Augenblicksgrenzen hinüber reichen sich heute schon Menschen die Hände, und, ob gross oder klein, wir

że gwałt i władza są dla człowieka rozwiniętego czemś nieodpowiedniem. Ten sposób myślenia wzmaga się, zaś chyli się do upadku duch narodowej i stanowej odrębności, duch uciemiężania tych, którzy inaczej myślą i inną mową mówią. Jestto pośrednio przyczyna, że kwestya polska wysunęła się z oczu zachodniej Europy. Romantyka Rewolucyi, choć pobudza serca, ale przed rozsądkiem ustąpić musi. Wzajemnego związku wszystkich, otwarcia granic na zewnątrz, otwarcia serc i towarzyskich szranków na wewnątrz — oto czego żądają czasy dzisiejsze, do czego wzywają nowe zadania, które stanęły dzisiaj przed ludami. Temi wymaganiami wieku posługują się nawet, aby zaborcze panowanie w Polsce niejako naturalnie usprawiedliwić. Ale jedynem usprawiedliwieniem mogłoby być tylko: rozwijać to, co krzewić się pragnie a nie przydusząć i wypleniać. Uciemiężanie nie udaje się nigdy; w to wierzyć należy i zaufać czasowi.

Ta nadzieja niechaj wam świeci i przy jej nęcącym, krzepiącym blasku bierzcie tymczasowo to, co związek z wielkimi narodami dostarcza i dostarczyć może, aby cywilizacyi ludzkiej we własnym kraju pewne i wzniosłe przygotować ognisko. Nie bacząc na chwilowe granice ród ludzki już dziś podaje sobie ręce — i wielki czy mały, każden z nas wedle sił przyczynić się po-

alle haben zur Erreichung dieses Menschenreiches auf Erden unsere Kräfte beizusteuern. Auf diesem Wege liegt die Unabhängigkeit für uns alle, und heute treffen wir uns schon in dieser einen grossen Sehnsucht, die zur Zukunft der Menschheit und Menschlichkeit drängt. Vorwärts dann und empor! Mit frohem, zuversichtlichem Grusse über die schwarz-weiss-rothen Pfäle hinüber!

Franz Servaes. *Deutscher Schriftsteller und Kritiker.*

Es ist mir leider nicht möglich auf die in Ihrem Rundschreiben formulirten Fragen präcise Antworten zu geben, da ich das polnische Land aus eigener Erfahrung fast gar nicht kenne. Auch bin ich weder Politiker, noch Sociolog, noch sonst irgendwas von dem, was mich befähigen würde *ex cathedra* zu philosophiren und zu prophezeien. Zu dem noch ein Deutscher, und als solcher vielleicht unwillkürlich in diesen Fragen national befangen. Aber daneben bin ich ein Mensch mit entschiedenen Kulturidealen und von ausgesprochenen culturellen Zielen. Und als solcher sage ich: ich ehre jede Cultur mit eigenen Instincten und eigenen Formen, weil sie die Grundlage aller schöpferischen Leistungen bildet. Und demnach wünsche ich und lehre ich, dass jede derartige Kultur gepflegt und mit allen Kräften erhalten werden muss. Folglich auch die polnische.

winien do zbudowania tego państwa ludzkiego na ziemi. Na tej drodze jest niepodległość dla nas wszystkich i dziś spotykamy się już w tej jednej wielkiej tęsknocie, która nas poprowadzi do przyszłej prawdziwie ludzkiej ludzkości. Naprzód więc, w górę! Radosne, ufne pozdrowienie poza czarno-biało-czerwone słupy przesyłam.

Fr. Servaes. *Niemiec. Krytyk literacki.*

Nie mogę niestety na zawarte w waszym cyrkularzu zapytania wyczerpującemi odpowiedziami służyć, gdyż z własnych spostrzeżeń Polski prawie nie znam. Przytem nie jestem ani politykiem, ani socyologiem, ani niczem takiem, coby mi pozwalało z mównicy filozofować i przepowiadać; nadto jestem Niemcem i jako taki odnośnie do pytań waszych mimowolnie może narodowością swą powodować się mogę. Lecz obok tego jestem człowiekiem, mającym wyrobione ideały i cele cywilizacyjne i jako taki oświadczam: Szanuję każdą cywilizacyę, mającą samorodne pożądania i kształty, gdyż jest ona podstawą twórczości; zatem pragnę i nauczam, aby każdą taką cywilizacyę pielęgnować i utrzymywać — a więc i cywilizacyę polską.

Polen hat uns machtvolle Dichter, bezaubernde Musiker, bedeutende Künstler, es hat uns feine Denker und mit die klügsten Psychologen geschenkt. Es hat eine gesellige Kultur voller Ritterlichkeit und Grazie entwickelt. Es hat daneben auch die Fehler seiner Tugenden.

So wie das Ganze sich darstellt, wird Jeder der im Stande ist einem fremden Volk etwas zu verdanken, sich den Polen für manche innere Bereichung verpflichtet fühlen. Und wie sollte er da nicht wünschen, dass die Ursache alles dessen, was ihm so vielen Genuss und Vortheil gewährt hat, die originale polnische Cultur, sich auch künftighin kräftig entfalte?

Paul Stapfer. *Français. Critique littéraire. Professeur de littérature à la Faculté de Bordeaux.*

J'ai bien reçu, en son temps, le questionnaire que vous m'avez fait l'honneur de m'adresser. Si je n'y ai pas répondu, je pourrais vous dire que c'est parce que, dans la saison des vacances, étant loin de ma bibliothèque, je suis peu en mesure de travailler avec d'autres livres que ceux que j'ai emportés pour la préparation de mes cours, et ce serait la verité. Mais la meilleure raison de mon silence est que je suis tout à fait incompétent pour répondre à des questions qui sont d'ordre presque exclusivement politique.

Polska dała nam sławnych poetów, czarujących muzyków, znakomitych artystów, głębokich myślicieli i psychologów, rozwinęła towarzyską kulturę pełną rycerskości i wdzięku. Ma jednak i wady swoich cnót.

Tak jak się jednak całość przedstawia, kto tylko zdolny jest przyznać, że coś obcemu narodowi zawdzięcza, za niejeden duchowy swój skarb Polsce winien być musi. I jakże wobec tego nie miałby pragnąć aby oryginalna polska cywilizacya, która mu tyle rozkoszy i korzyści dała i nadal bujnie rozwijać się mogła?

Paweł Stapfer. *Francuz. Krytyk literacki. Profesor literatury w uniwersytecie w Bordeaux.*

W swoim czasie miałem zaszczyt otrzymać kwestyonaryusz, który mi przysłaliście. Nie odpowiedziawszy nań, mógłbym tłómaczyć się tem, że w porze wakacyi, zdala od swej biblioteki trudno mi jest pracować z pomocą innych dzieł niż te, które zabieram z sobą dla przygotowania wykładów — i byłoby to prawdą. Rzeczywistym jednak powodem mego milczenia jest, że uważam się za zupełnie niekompetentnego, aby odpowiedzieć na pytania, które należą prawie wyłącznie do dziedziny polityki.

Instinctivement, j'éprouve une profonde sympathie pour la Pologne, parceque votre peuple a lutté héroiquement pour son indépendance contre ses oppresseurs ; parce que ses souffrances n'ont pu que servir la cause de la liberté et de l'humanité, et parce que son âme et celle de la France ont toujours été unies comme deux soeurs dans un même amour pour tout ce qui est noble et généreux.

Instinctivement aussi j'estime que la libre manifestation de la civilisation polonaise, de la pensée, de la littérature et de l'art polonais doivent être fort utiles et précieuses à l'harmonie du concert européen.

Mais ce sont là des opinions beaucoup trop banales pour valoir l'honneur d'une insertion dans vos colonnes. Je ne les ai point soumises à la critique. Je ne saurais les motiver par rien de ce qui les rendrait personnelles, fondées, vraiment intéressantes, et surtout je me sens profondément incapable de traiter les point précis et pratiques de votre très sérieux questionnaire.

Sully Prudhomme, *de Académie française. Poète.*

La question polonaise est peut-être morte pour le conquérant et le diplomate, habitués à considérer l'histoire des nations comme un chapitre de l'histoire naturelle, où les espèces luttent pour l'existence par la force et la ruse, aux dépens les unes des autres.

Instynktownie mam głęboką sympatyę dla Polaków, dlatego, że naród ten bohatersko walczył o swoją niepodległość, że cierpienia jego tylko przysłużyć się mogły sprawie swobody i ludzkości i że dusza jego i dusza Francyi były zawsze jak dwie siostrzyce złączone w wspólnej miłości wszystkiego co wzniosłe i szlachetne.

Instynktownie też sądzę, że wolny przejaw cywilizacyi polskiej, myśli, literatury, sztuki polskiej, byłby korzystny i cenny dla harmonii europejskiej.

Są to poglądy zbyt banalne aby można je było umieścić na szpaltach waszego pisma. Nie poddałem ich krytyce, nie umiałbym motywować ich niczem, nie mogę więc dać im cechy osobistej, uzasadnić je i uczynić zajmującemi; głównie zaś, czuję się głęboko niezdolnym do traktowania ściśle określonych i praktycznych punktów waszego poważnego kwestyonaryusza.

Sully Prudhomme. *Francuz, członek Akademii, poeta.*

Kwestya polska martwą jest może dla zdobywcy i dla dyplomaty, którzy przywykli zapatrywać się na dzieje narodów, jakgdyby na wyjątek z historyi naturalnej, gdzie gatunki walczą o swój byt siłą i przebiegłością, szkodząc sobie nawzajem. I wtedy biada tym, którzy są mniej zdolni do zaczepki i obrony.

Dès lors, tant pis pour les moins aptes à l'attaque ou à la défense, elles sont condamnées à disparaitre, en cédant leur substance aux mieux douées qui les absorbent. Mais ce point de vue ne saurait-être celui du poète et du philosophe. Dépositaires des aspirations morales et intellectuelles du genre humain, c'est à dire de ses caractères éminemment distinctifs, ils ne satisfont pas leur conscience à si bon marché. Ils sont inquiétés par les idées de fraternité et de justice. Pour ceux-là cette question polonaise est toujours vivante, elle symbolise en quelque sorte le problème du droit des gens dans tous les âges et spécialement à la fin du XIX siècle. Sans doute dans l'état de nature, le fort sacrifie le faible à son droit de subsister, écrit dans son organisme même; mais encore faut-il que l'assimilation du second par le premier soit possible, soit effective, pour que la victoire soit légitimée. Si la nation vaincue et spoliée demeure une conquête illusoire, en ce sens qu'elle se refuse obstinément à se fondre dans la nation usurpatrice, si elle proteste non pas seulement en paroles, mais bien par la persévérance de ses caractères originaux, par son rebelle attachement à sa langue, à ses moeurs, à son génie national — l'usurpation n'a plus l'ombre d'excuse. Elle ne peut invoquer même le droit naturel, qui livre au loup affamé la brebis, pour qu'il en fasse sa chair. Or la Pologne, en dépit des puissantes mâchoires, qui l'on broyée, n'est encore ni russifiée ni germanisée. Elle témoigne assez par-là que le droit naturel est de son côté. Elle résiste à l'absorption et subsiste par

Skazani są, aby zniknęli i ustąpili miejsca lepiej uzbrojonym. Ale to nie może być punkt widzenia poety i myśliciela. Ci przechowując moralne i umysłowe aspiracye rodu ludzkiego — a więc to, co jest główną rodzaju tego cechą — nie mogą tak łatwo uspokoić swego sumienia. Idee braterstwa i sprawiedliwości muszą ich niepokoić. Dla nich kwestya polska jest zawsze żywa i uosabia niejako w sobie zagadnienie prawa narodów we wszystkich wiekach, a zwłaszcza w końcu XIX.

Zapewne, w stanie natury silny poświęca słabego swemu prawu do bytu, które wypisane jest w samym jego organizmie. Ale i w takim wypadku trzeba, by assymilacya była możliwa, skuteczna, ażeby gwałt był usprawiedliwiony. Jeżeli naród zwyciężony i zgnębiony, pozostaje zdobyczą złudną, jeżeli opiera się uparcie i nie zlewa się z przywłaszczycielem, jeżeli protestuje nietylko słowami ale trwałością swych cech typowych, niepohamowanem przywiązaniem do swego języka, obyczajów, swego ducha narodowego, przywłaszczyciel nie ma już wymówki. Nie może on się powoływać na prawo naturalne, które zgłodniałemu wilkowi oddaje owcę, aby z niej uczynił swe ciało, a Polska mimo potężnych szczęk, które ją rozgryzły, nie jest ani zrusyfikowana ani zgermanizowana. Świadczy to, że prawo naturalne jest po jej stronie; opiera się pochłonięciu i istnieje przez

des qualités proprès irréductibles; il est dès lors intéressant pour le monde que ces qualités se développent librement, car la civilisation est l'oeuvre commune des peuples en faisant bénéficier chacun du progrès de tous les autres. Assurément, la civilisation tend à faire prévaloir indistinctement sous les différents climats et chez les races les plus diverses, soit dans la morale, soit dans la science, la vérité, qui est une; mais il s'en faut bien, qu'entre nations avancées ce niveau sublime soit confié par la nature à la conquête matérielle et violente, qu'il soit un joug imposé par la plus populeuse et la plus forte aux autres. L'uniformité dont il s'agit ici, ne s'obtient nullement par annexion territoriale en ajoutant à un empire un pays voisin, ni par compression en substituant le génie d'un seul peuple à celui de plusieurs — entreprise monstrueuse, attentatoire à la variété foncière des tempéraments ethniques. La Suisse par exemple peu étendue, mais indépendante, est capable de donner à de grands peuples des leçons de dignité, comme aussi de leur offrir une école supérieure d'électricité. Quelles qu'aient été l'origine multiple et la formation laborieuse de chaque élément ethnique présent, il existe désormais achevé par les siècles, avec sa physionomie particulière, qui lui confère un droit imprescriptible à la vie indépendante. Aussi la tendance des empires vastes et puissants à s'agrandir de plus en plus n'est elle point malgré leur apparente prosperité réellement favorable au bonheur de l'humanité. Ces accroissements non spontanés, tout artificiels préparent entre

swoje cechy niezniszczalne. Odtąd dla całego świata jest ważne, aby te cechy mogły się rozwijać swobodnie, gdyż cywilizacya jest wspólnem dziełem ludów i każdy z nich korzysta z postępów drugiego. Zapewne cywilizacya zmierza do tego, aby bez różnicy w różnych klimatach i u różnych narodów w dziedzinie etyki i w dziedzinie wiedzy dojść do zdobycia prawdy, która jest jedna. Ale u ludów najbardziej posuniętych, to zaszczytne zadanie zostało skierowane ku gwałtownym, materyalnym zdobyczom, stało się jarzmem, narzuconem przez liczniejszy i silnielszy naród innym. Ta jedność prawdy, o której była mowa, nie da się uzyskać przez zabór terytoryalny, gdy do jakiegoś państwa przyłączy się kraj sąsiedni, ani przez ucisk, zastępując duchem jednego narodu duch wielu. Jestto zamiar potworny, zamach na przyrodzoną różnorodność temperamentów etnicznych. Jakkolwiek różnorodne były początki, jakkolwiek trudno się tworzył każdy element etniczny, dzisiaj jest on już skończony pracą wieków, ma właściwą sobie postać, która mu nadaje niezniszczalne prawo do życia niepodległego. Wysiłki państw rozległych i potężnych, aby się rozszerzać coraz więcej, mimo pozornej ich pomyślności, nie są w rzeczywistości korzystne dla szczęścia ludzkości. Ten wzrost przymusowy, całkiem sztuczny, przygotowuje między temi państwami potężne kolizye, które mogą zatrwożyć wszystkie ogniska.

ces empires des collisions formidables, qui pourront troubler tous les foyers. Mais, si funeste qu'il puisse être, ce mouvement ne semble pas près de cesser; les considérations philosophiques ne suffisent certes pas à l'enrayer, et tant qu'il durera, aucun de ces colosses ne saurait consentir à rendre l'autonomie à quelqu'une de ses conquêtes, même incomplètement assimilée par lui, car il y recrute une augmentation de ses forces militaires, qui contribue à le faire respecter de ses rivaux. Pour que la Russie consentit à abandonner sa mainmise sur la Pologne, il lui faudrait une compensation territoriale on pécuniaire, et ce ne pourrait être qu'aux dépens de quelque autre nationalité. Du moins je n'aperçois pas comment on pourrait la dédommager d'une autre manière. Quant à lui reprendre malgré elle cette province, je ne vois pas non plus, qui s'en chargerait. L'hypothèse d'une guerre génerale, ou elle serait vaincue et obligée par un traité final d'affranchir la Pologne, est trop aléatoire pour que je m'y arrête; provoquer une pareille guerre serait d'ailleurs assumer une responsabilité effrayante. Je me hâte d'ajouter que en matière de politique internationale, je n'ai pas la moindre compétence: au milieu d'intérêts si nombreux, si complexes, surveillés et défendus avec tant d'apreté et d'astuce, je me trouve comme au sein d'une forêt vierge, ou se croisent des tigres et des renards et mon sens moral est entièrement dépaysé. Je reconnais ma sympathie stérile et je me borne à la conserver intacte, aussi douloureuse aujourd'hui que dans ma jeunesse, aux opprimés, qu'elle ne peut — hélas! utilement servir.

Ale mimo gróźb, które z sobą niesie, ruch ten nie prędko zapewne ustanie. Rozważania myślicieli nie wystarczą, aby go powstrzymać; a dopóki ruch ten trwać będzie, żadne z tych państw nie zgodzi się przywrócić autonomią którejkolwiek ze swych zdobyczy, nawet jeśli niezupełnie jest zasymilowana. Przez rekrutowanie zwiększa w niej swe siły wojskowe, które budzą dlań szacunek współzawodników. Ażeby Rosya zgodziła się cofnąć swój zabór z Polski, potrzebaby dla niej odszkodowania terytoryalnego lub pieniężnego, a to mogłoby się stać tylko kosztem jakiej innej narodowości; przynajmniej ja nie widzę w jaki inny sposób możnaby ją odszkodować. By zaś odebrać jej polskie prowincye wbrew jej woli — nie wiem ktoby się tego podjął. Przypuszczenie wojny powszechnej, w której Rosya byłaby zwyciężona i zmuszona do opuszczenia Polski jest zbyt ryzykowne, abym się nad niem zastanawiał. Zresztą wywołać podobną wojnę, byłoby to brać na siebie przerażającą odpowiedzialność. Spieszę dodać, że w polityce międzynarodowej jestem zupełnie nieświadomy; w pośród tylu i tak różnorodnych interesów, strzeżonych i bronionych z taką zaciętością i przebiegłością,

Dr. Ferdinand Tönnies. *Deutscher Gelehrter. Professor der Weltgeschichte an der Universität zu Kiel.*

1. Die polnische Kultur ist für Westeuropa keineswegs gleichgiltig, sondern von hoher Bedeutung — Sie hat zu den frühesten und besten Leistungen der ganzen christlichen Epoche beigetragen. Sie steht innerhalb der slavischen Nationen und Sprachen an der Spitze, sowol dem Alter als dem Range nach.

2. Eine normale Entwicklung ist unter den heutigen Umständen nicht möglich. Die Zugehörigkeit der Nation zu verschiedenen Staaten, würde an und für sich ihre ideelle Einheit nicht hindern; um so weniger, je mehr sie diese in der Richtung auf bewusste Mitwirkung an der heutigen menschheitlichen Kultur auszubilden sich bestrebt. Dieses Interesse weist die Polen auf einen engen Anschluss an die germanischen Nationen, und besonders an die deutsche Kultur gebieterisch hin. Aber sie sind heute, durch die berechtigte Idee der nationalen Selbsterhaltung, zum Wiederstande, gegen die mit äussern Gewaltmittel operirenden Versuche der Germanisirung, ebenso wie gegen die ihrer Volksseele noch weit gefährlicheren der Russifizirung, gezwungen. Dieser Widerstand nimmt ein zu grosses Mass von Kraft in Anspruch und schädigt die gesunde Entwicklung polnischer Kultur um so mehr, da er in Ver-

jestem jakgdyby pośród lasu dziewiczego, gdzie krzyżują się ze sobą tygrysy i lisy; w swem poczuciu moralnem jestem całkowicie zmieszany. Przyznaję się do swej bezpłodnej sympatyi i zachowuję ją bez zmiany, taksamo dzisiaj jak i w młodości, — dla uciśnionych, dla których niestety nie ma z niej pożytku.

Dr. Ferdynand Tönnies. *Niemiec. Uczony historyk. Profesor uniwersytetu w Kiel.*

1. Polska cywilizacya nie jest żadną miarą obojętna dla Europy zachodniej; przeciwnie, ma dlań wielkie znaczenie, brała bowiem udział w najdawniejszych i najlepszych wysiłkach epoki chrześcijańskiej. Pomiędzy narodami słowiańskimi zajmuje miejsce naczelne, z wieku i z wartości.

2. Normalny rozwój jest w obecnych warunkach niemożliwy. Przynależność narodu polskiego do różnych państw sama w sobie nie stałaby na przeszkodzie jego duchowej jedności, a to tem mniej, im więcej jedność świadomie zaznaczałaby się we współdziałaniu w dzisiejszej ogólnoludzkiej cywilizacyi. Z tego względu konieczne jest dla Polski ścisłe złączenie się z narodami germańskimi a głównie z niemiecką cywilizacyą. Ale usiłowania germanizacyjne przemocą wprowadzane — i niebezpieczniejsze jeszcze dla ducha narodowego próby rusyfikacyi — zmuszają Polaków do oporu w imię słusznego prawa obrony swej samoistności narodowej. Opór ten zużywa zbyt wiele sił i tem więcej szkodzi pra-

bundung mit dem Widerstande der katolischen Kirche gegen den modernen Staat geleitet werden muss und an nationalem und humanem Gehalt durch diese Verquickung Einbüsse leidet.

Die katholische Kirche wird noch bis in ferne Zukunft ein höchst bedeutender Kulturträger bleiben, durch ihren hohen kosmopolitischen Charakter, und durch die Fülle von ästhetischen, sittlichen und pedagogischen Erfahrungen, die sie in sich verkörpert. Sie ist volkstümlicher und volksfreundlicher als der moderne Staat. Und doch werden — nach der gesetzlichkeit historischer Entwicklung — nur die Völker gedeihen können die sich vor ihr zu lösen wissen, und es unternehmen, durch innere Umgestaltung und Anpassuug des modernen Staates diesen zu einer ethischen Genossenschaft zu erheben. Daher würde gerade für die polnische Nation eine Kirchen-Reformation, die ohne sich an irgenwelche Dogmen und Formen des sogenannten Protestantismus zu binden, das Prinzip der Gemeinde-Autonomie von neuem zur Geltung brächte, und in dessen Durchführung zeigen würde, was sich aus den Willenskräften einer innerlich noch ungebrochenen Volksseele, aus der mit Leidenschaft geliebten Kulturüberlieferung eines Jahrtausends an freudigem und fruchtbarem Leben, so sehr als möglich in Unabhängigkeit von den Staatsgewalten, entwickeln lasse, — eine solche Kirchen-Reformation sage ich, würde den ersten Schritt zur Wiedergeburt der polnischen Nation bedeuten.

3. Ein unabhängiges Polen, das sich auch politisch eng an die germanischen Nationen anschlösse, und zugleich vermöge seinen

widłowemu rozwojowi kultury polskiej, że łączy się z oporem kościoła katolickiego przeciwko nowoczesnemu państwu i na tym związku ponosi straty tak pod względem narodowym, jak ogólnoludzkim.

Katolicyzm w dalekiej jeszcze przyszłości pozostanie niezmiernie ważnym czynnikiem kultury a to dzięki swemu kosmopolitycznemu charakterowi, i mnóstwu estetycznych, obyczajowych i pedagogicznych doświadczeń, które w sobie ucieleśnia. Jest przystępniejszy i milszy dla ludu, niż nowoczesny ustrój państwowy. A jednak — zgodnie z prawem historycznego rozwoju — tylko te narody pomyślnie rozwijać się mogą, które się od kościoła oderwą i podejmą się wewnętrznie przekształcić i dopasować nowoczesny ustrój i podnieść go na poziom związku etycznego. Zatem właśnie dla narodu polskiego reforma kościoła, któraby nie wiązała się nawet z dogmatami i formami tak zwanego protestantyzmu, ale musiałaby wprowadzić w życie religijną autonomię gmin, — reforma taka miałaby ogromne znaczenie. Wykazałaby wiele płodnego i radosnego życia daje się otrzymać siłą woli z niezłamanej duszy narodu, z umiłowanej namiętnie tysiącletniej tradycyi cywilizacyjnej — i to niezależnie od władz pań-

Traditionen ein Bindeglied dieser mit den romanischen Nationen, besonders mit Frankreich, abgäbe, würde nicht allein von günstigem Einflusse auf die Entwicklung West-Europa's sein, sondern gehört wahrscheinlich zu den unauslässlichen Bedingungen der sozialen und moralischen Gesundung der europäischen Zustände überhaupt.

4. Ob Polen seine Unabhängigkeit erringen könne und in welcher Weise, darüber getraue ich mir kein Urtheil. Auf jeden Fall wird es sie nicht durch ungesetzliches Verhalten, nicht durch die Waffen, nicht durch Rebellion erringen. Aber es ist nicht unglaublich, dass in 1—2 Menschenaltern Europa so weit in der Selbsterkenntniss gediehen sein, mit anderen Worten aus der moralischen Versumpfung, worin es steckt, soweit sich erhoben haben wird, um als seine Pflicht zu erkennen das ungeheure Unrecht, das durch die Teilung Polens geschehen ist — der Prototyp eines völkerrechtlichen oder vielmehr völkerunrechtlichen Mordes, soweit es möglich ist aus freien Stücken in reumüthiger Einsicht wieder gut zu machen.

Jaroslav Vrchlicky. *Tchèque. Poète.*

1. Myslim, že kultura polská jest pro Zapadni Europu pravě důležitosti eminentní, jako prostřednice mezi kulturou její a vychodní, a že se Polska k tomuto prostřednictví výborně hodí jednak

stwowych. Mojem zdaniem byłby to pierwszy krok do politycznego odrodzenia narodu polskiego.

3. Niezależna Polska, któraby politycznie ściśle połączyła się z ludami germańskimi i mocą swych tradycyi stanowiła łącznik między nimi a ludami romańskimi — głównie Francyą nietylko miałaby wpływ korzystny na rozwój Europy zachodniej, ale jest prawdopodobnie nieodzownym warunkiem społecznego i moralnego uzdrowienia stosunków europejskich wogóle.

4. Czy Polska niepodległość swą odzyska i w jaki sposób — o tem sądu wydać nie mogę. W każdym razie nie drogą nielegalną, nie siłą zbrojną, nie rokoszem. Ale jest możliwe, że w drugiem lub trzeciem pokoleniu Europa dojdzie do samowiedzy, innemi słowy o tyle wydźwignie się z moralnego baguiska, w którem dziś tkwi, że będzie miała za obowiązek z własnej woli, w poczuciu skruchy naprawić straszną krzywdę, jaką wyrządzono przez podział Polski — ten prototyp prawem a raczej bezprawiem narodów dokonanego mordu.

Jarosław Vrchlicki. *Poeta czeski.*

1. Sądzę, że cywilizacya polska ma dla Europy zachodniej znaczenie nader wybitne, jako pośredniczka między jej cywilizacyą a wschodem – i że do

svou geografickou polohou, a též svým vzácným asimilačnim darem, který přijímaje leccos od Západu, dóvede při tom zachovati přírodní národní svéráz.

2. Vývoj Polsky za poměrů daných može býti jen relativní pravě jako vyvoj náš v Cechách, totiž jako výsledek známé pravdý, že klad budi protiklad. Snahy poruštovací jako poněmčovací považuji za nemravnost, za hrich proti duchu budoucého lidstwa, jeľikož ničí vývoj přirožený, a uměle vnašejí do organísmu národniho živly cizi.

3. Otázku tuto lze kladně z odpovědití; vyplýva z odpovědi ad 1. sama.

4. Nejsem politík, a proto těžko se mi vyjádriti. Myslím, že duševni svou neodvislost Polska si jako posud vždy zachová, a to je konečně hlavní.

Bruno Wille. *Deutscher Philosoph und Schriftsteller.*

Die polnische Kultur kann selbstverständlich für Westeuropa nicht gleichgiltig sein. Die Menschheit bildet genau so einen Organismus, wie die engeren Einheiten unseres Körpers, unsere Zellen und Glieder sich zum Ganzen zusammenschliessen. Die Gesammtkultur wird mit dem Fortschritte des Verkehrs, und aller sozialen

pośrednictwa tego Polska nadaje się wybornie, nietylko swem położeniem geograficznem, ale i znakomitym darem asymilacyjnym, dzięki któremu na wszystkiem co bierze z Zachodu, wyciska piętno swego narodowego ducha.

2. Rozwój Polski przy warunkach dzisiejszych może być tylko jednostronny, równie jak rozwój nasz w Czechach; jest to wynikiem znanej prawdy, że akcya wywołuje zawsze reakcyą. Pròby rusyfikacyjne i germanizacyjne uważam za niemoralność, za grzech przeciwko duchowi przyszłej ludzkości, ponieważ niszczą rozwój przyrodzony i wnoszą do organizmu narodowego żywioły obce.

3. Na pytanie to można odpowiedzieć twierdząco; wypływa to samo przez się z odpowiedzi na pytanie 1.

4. Politykiem nie jestem i dlatego trudno mi się tu wytłómaczyć. Sądzę, że niezawisłość duchową, jak dotąd, tak też i zawsze Polska zachowa — a to oczywiście najważniejsza.

Bruno Wille. *Myśliciel niemiecki. Autor dzieła „Philosophie der Befreiung“.*

1. Polska cywilizacya nie może być obojętna dla Europy zachodniej. Ludzkość jest takim samym organizmem jak ciało nasze z pojedynczych części złożone, gdzie komórki i członki na całość się składają. Ogólna cywilizacya wskutek postępów komunikacyi i przeróżnych związków społecznych coraz więcej

Verbindungen immer inniger auf die Mitwirkung aller Glieder angewiesen.

Geschichtlich liesse sich ja auch unwiderleglich nachweisen, dass Polen sonst und jetzt genug hervorragende Kräfte erzeugt hat, die zu Faktoren der Gesammtkultur geworden sind.

2. Was verstehen Sie unter normaler Entwicklung? Ich weiss nicht, was ich mit einem so vieldeutigen Begriffe anfangen soll.

Ich bin ein Gegner jeder nationalen Vergewaltigung. Nicht brutale Macht, sondern innere Tüchtigkeit der Rasse, Sprache, Sitte, Ueberlieferung, kurz der Nationalität ist die einzig anständige, gerechte Waffe mit der die Nationen den unvermeidlichen und für das ganze förderlichen Wettbewerb auszufechten haben.

3. Hieraus folgt, dass im Interesse des Ganzen einer jeden Nation Unabhängigkeit zu wünschen ist. — Polen mag aber sehen, dass es nicht bloss von aüsserer Vergewaltigung sondern auch von der inneren, von Klassen und Parteiherrschaft unabhängig werde.

4. Diese Unabhängigkeit im edelsten Sinne wird, wie jedes grosse Ideal, nur langsam in vielen Jahrhunderten und Jahrtausenden, und nur annähernd erreicht. Ihre Wurzel hat sie nicht in politischen Machinationen und sozialen Gestaltungen, sondern auch in der Beschaffenheit aller einzelnen Individuen, im Menschenmateriale.

Jedenfalls halte ich das Streben nach Unabhängigkeit im äusserlichen Sinne für aussichtlos und thöricht, wenn est nicht her-

wymaga współdziałania wszystkich swych członków. Historycznie także niezbicie dowieść można, że Polska dawniej i obecnie dosyć wybitnych sił wydała, które współdziałały dla ogólnego dobrobytu cywilizacyjnego.

2. Co rozumiecie przez prawidłowy rozwój? Nie wiem, co począć z tak wieloznacznem pojęciem. Jestem przeciwnikiem wszelkiego narodowego gwałtu; nie brutalna siła, lecz wewnętrzna dzielność rasy, języka, tradycyi, słowem narodowości, jest jedynie stosowną i słuszną bronią, którą narody walczyć winny w nieuniknionem a pożytecznem dla ludzkości współzawodnictwie.

3. Wynika ztąd, że w interesie całości dla każdego narodu niepodległości pragnąć należy. Polska jednak winna baczyć, żeby wolną była nietylko od zewnętrznej przemocy, ale i od wewnętrznej władzy partyi i stanów.

4. Taka niepodległość w najszlachetniejszem znaczeniu, jak każdy wzniosły ideał, powoli i w przybliżeniu tylko osiągnąć się daje —po wielu stuleciach i tysiącoleciach. Podstawy jej tkwią nietylko w politycznych rachubach i społecznem ukształtowaniu, ale i w przyrodzeniu każdej jednostki, w wartości samej rasy.

W każdym razie dążenie do niepodległości zewnętrznej — mojem zdaniem — jest nierozsądne i nie ma widoków powodzenia, jeżeli nie wyrasta z naj-

vorwächst aus der idealsten Gesinnung, aus dem ehrlichen Streben nach innerer Freiheit, ich meine nach Freiheit derjenigen Triebe, die uns zum Höchsten berufen. — Polen, die so nach Unabhängigkeit ringen, gehören zu meinem besten Vaterlande und stehen mir viel näher, als deutsche Unterdrücker.

idealniejszych przekonań, z szczerego dążenia do wewnętrznej wolności, do wolności tych popędów, które nas do najwyższych celów powołują. Polacy, którzy o taką niepodległość walczą, należą do mej prawdziwej ojczyzny i bliżsi mi są, niż niemieccy ciemiężyciele.

